

**UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI
EKONOMICKÁ FAKULTA**

**STRATEGICKÉ PLÁNOVANIE ROZVOJA VYBRANEJ
BIOSFÉRICKEJ REZERVÁCIE
DIPLOMOVÁ PRÁCA**

1bb653a1-ba1d-492f-8f45-e0ad0a7b3859

UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI
EKONOMICKÁ FAKULTA

STRATEGICKÉ PLÁNOVANIE ROZVOJA VYBRANEJ
BIOSFÉRICKEJ REZERVÁCIE

Diplomová práca

1bb653a1-ba1d-492f-8f45-e0ad0a7b3859

Študijný program: Ekonomika verejného sektora

Študijný odbor: Ekonómia a manažment

Školiace miesto: Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja

Vedúca diplomovej práce: doc. Ing. Katarína Vítálišová, PhD.

Banská Bystrica, 2023

Bc. Mária Vavrúšová

Čestné vyhlásenie

Vyhlasujem, že som ako autorka tejto diplomovej práce pri jej vypracovaní neporušila zásady akademickej etiky, nepoužila som práce a myšlienky iných ľudí bez uvedenia riadneho odkazu na pôvodný zdroj, nevytvorila som vymyslené výsledky ako keby boli skutočné, nemanipulovala som s výskumným materiálom, získanými údajmi a výsledkami prezentovanými v diplomovej práci.

Banská Bystrica, 18. apríl 2023

Pod'akovanie

Chcela by som sa poďakovať mojej vedúcej záverečnej práce pani doc. Ing. Kataríne Vitálišovej, PhD. za cenné rady, užitočné pripomienky, odborné vedenie a usmernenie pri písaní diplomovej práce.

ABSTRAKT

VAVRÚŠOVÁ, Mária, Bc.: Strategické plánovanie rozvoja vybranej biosférickej rezervácie. [Diplomová práca]. Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Ekonomická fakulta; Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja. Vedúci: doc. Ing. Katarína Vitálišová, PhD. Stupeň odbornej kvalifikácie: Inžinier. Banská Bystrica: 2023. 90 s.

Diplomová práca sa zaoberá strategickým plánovaním rozvoja vybranej biosférickej rezervácie. Cieľom diplomovej práce je preskúmať súčasný stav strategického plánovania rozvoja biosférických rezervácií na Slovensku, špecifiká tohto procesu v kontexte požiadaviek programu UNESCO Človek a biosféra a slovenskej legislatívy a preskúmať jeho aplikáciu na vybranej biosférickej rezervácii. Následne na základe jej analýzy a príkladov dobrej praxe zo zahraničia navrhnúť východiská stratégie rozvoja vybranej biosférickej rezervácie na Slovensku. Objektom skúmania je biosférická rezervácia Poľana. Predmetom skúmania je súčasné strategické plánovacie procesy v rámci Biosférickej rezervácie Poľana, potenciál Biosférickej rezervácie Poľana a oblastí kvality života miestnych obyvateľov a možnosti ich rozvoja. Teoretická časť sa zameriava na prehľad problematiky biosférickej rezervácie, strategického plánovania jej rozvoja a špecifik v kontexte požiadaviek programu UNESCO a slovenskej legislatívy. V druhej, analytickej časti sa zameriavame na analýzu súčasného stavu Biosférickej rezervácie Poľana prostredníctvom analýzy jej súčasných uplatňovaných plánovacích postupov, analýzy potenciálu a analýzy hodnotenia oblastí kvality života miestnych obyvateľov na jej území prostredníctvom dotazníkového prieskumu. Hlavným zdrojom primárnych údajov sú osobné rozhovory so správcom Biosférickej rezervácie Poľana a miestnymi zainteresovanými stranami a realizovaný dotazníkový prieskum. Tieto údaje sú doplnené o sekundárneho dáta, a to štatistické údaje Štatistického úradu SR, oficiálne informácie zverejnené na webových stránkach Biosférickej rezervácie Poľana, obcí patriacich do územia biosférickej rezervácie a ďalších relevantných zainteresovaných strán. V poslednej časti práce prezentujeme syntézu výsledkov analýzy, na základe ktorých, spolu s príkladmi dobrej praxe, formulujeme východiská stratégie rozvoja Biosférickej rezervácie Poľana.

Kľúčové slová: Biosférická rezervácia. Strategické plánovanie. Poľana. Potenciál územia.

ABSTRACT

VAVRÚŠOVÁ, Mária, Bc.: Strategic planning for the development of a selected biosphere reserve. [Master thesis]. Matej Bel University in Banská Bystrica. Faculty of Economics; Department of Public Economics and Regional Development. Supervisor: doc. Ing. Katarína Vitálišová, PhD. Qualification degree: Engineer. Banská Bystrica: 2023. 90 p.

The thesis focuses on strategic planning for the development of a selected biosphere reserve. The aim of the thesis is to examine the current state of strategic planning for the development of biosphere reserves in Slovakia, the specifics of this process in the context of the requirements of the UNESCO Man and the Biosphere Programme and Slovak legislation and to examine its application to the selected biosphere reserve. Subsequently, on the basis of its analysis and examples of good practice from abroad, we developed the basis for the development strategy of the selected biosphere reserve in Slovakia. The object of the research is the Poľana Biosphere Reserve. The object of the research is the potential of the Poľana Biosphere Reserve. The subject of the research is the current strategic planning processes within the Poľana Biosphere Reserve, the potential of the Poľana Biosphere Reserve and the quality of life of local inhabitants and the possibilities of their development. The theoretical part focuses on the overview of the biosphere reserve, strategic planning of its development and specifics in the context of the requirements of the UNESCO programme and Slovak legislation. In the second, analytical part, we focus on the analysis of the current state of the Poľana Biosphere Reserve through the analysis of its current planning procedures, the analysis of its potential and the analysis of the assessment of the quality of life of local inhabitants on its territory through a questionnaire survey. The main sources of primary data are personal interviews with the manager of the Poľana Biosphere Reserve and local stakeholders and a questionnaire survey conducted. These data are supplemented by secondary data, namely statistical data from the Statistical Office of the Slovak Republic, official information published on the websites of the Poľana Biosphere Reserve, municipalities belonging to the Biosphere Reserve area and other relevant stakeholders. In the last part of the thesis we present a synthesis of the results of the analyses, based on which, together with examples of good practice, we formulate the basis for the development strategy of the Poľana Biosphere Reserve.

Keywords: Biosphere Reserve. Strategic planning. Polana. Territory potential.

OBSAH

ABSTRAKT	5
ABSTRACT	6
OBSAH.....	7
ÚVOD.....	8
1. Strategické plánovanie rozvoja biosférickej rezervácie.....	10
1.1. Biosférická rezervácia ako objekt rozvoja	10
1.1.1. Biosférické rezervácie v Slovenskej republike.....	13
1.2. Strategické plánovanie rozvoja biosférických rezervácií.....	17
1.3. Špecifiká strategického plánovania v kontexte požiadaviek programu UNESCO Man and Biosphere a slovenskej legislatívy	23
2. Analýza súčasného stavu Biosférickej rezervácie Poľana	32
2.1. Metodika práce.....	32
2.2. Analýza potenciálu Biosférickej rezervácie Poľana	34
2.3. Výsledky dotazníkového prieskumu v Biosférickej rezervácii Poľana	43
3. Východiská strategického plánovania rozvoja Biosférickej rezervácie Poľana	62
3.1. Zhodnotenie výsledkov výskumu a syntéza TOWS	62
3.2. Možnosti strategického rozvoja Biosférickej rezervácie Poľana	66
ZÁVER.....	72
SUMMARY	74
ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV	76

ÚVOD

Súčasnú globálnu výzvu a zmeny poukazujú na potrebu inteligentného čerpania obmedzených zdrojov a udržateľného rozvoja území. Biosférické rezervácie predstavujú prostredie, kde je zachovávanie biodiverzity s udržateľným rozvojom nevyhnutné. Tieto územia, založené na harmónii človeka a prírody, by mali byť inteligentne manažované prostredníctvom strategického plánovania všetkých jej oblastí, v súlade s princípmi udržateľného rozvoja. (Vitálišová, Vavrúšová, 2023)

V tejto práci sa zameriavame na jednu zo štyroch slovenských biosférických rezervácií - Poľanu. Cieľom práce je preskúmať súčasný stav strategického plánovania rozvoja biosférických rezervácií na Slovensku, špecifiká tohto procesu v kontexte požiadaviek programu UNESCO Človek a biosféra a slovenskej legislatívy a preskúmať jeho aplikáciu na vybranej biosférickej rezervácii. Následne na základe jej analýzy a príkladov dobrej praxe zo zahraničia navrhnúť východiská stratégie rozvoja vybranej biosférickej rezervácie na Slovensku.

Práca obsahuje tri hlavné kapitoly. Prvá kapitola predstavuje teoretický prehľad problematiky biosférickej rezervácie, strategického plánovania jej rozvoja a špecifik v kontexte požiadaviek programu UNESCO a slovenskej legislatívy. Druhá kapitola sa venuje analýze súčasného stavu Biosférickej rezervácie Poľana prostredníctvom analýzy jej potenciálu a analýzy hodnotenia kvality života na jej území, jej obyvateľmi prostredníctvom dotazníkového prieskumu. V poslednej časti práce prezentujeme výsledky analýz, na základe ktorých, spolu s príkladmi dobrej praxe, formulujeme východiská stratégie rozvoja Biosférickej rezervácie Poľana.

Prínos práce je v preskúmaní súčasného prístupu k plánovaniu rozvoja biosférických rezervácií, v analyzovaní jednotlivých zložiek potenciálu vybranej biosférickej rezervácie a analýze jej súčasného stavu v kontexte strategického plánovania jej rozvoja, ale najmä v pilotnom uplatnení daného prístupu, ktorý je v podmienkach Slovenskej republiky inovatívny a svojím spôsobom jedinečný. Teoretickým prínosom práce je prehľadné spracovanie prístupov k strategickému rozvoju špecifického typu územia, biosférickej rezervácie v podmienkach Slovenskej republiky, ktorý je založený na využití endogénneho potenciálu územia. Práca má okrem vedeckej hodnoty, hodnotu v oblasti rozvoja problematiky manažovania území, ktoré spájajú striktné pravidlá ochrany územia s aktivitami na využitie ich rozvojového potenciálu.

Dôvodom výberu a spracovania tejto témy je fakt, že plánovanie biosférických rezervácií na Slovensku sa orientuje predovšetkým na oblasť ochrany prírody a životného prostredia. Žiadny z dokumentov vypracovaný pre územie, na ktorom ležia biosférické rezervácie všeobecne nepokrýva socio-ekonomickú oblasť. Plánovanie biosférických rezervácií na Slovensku môže byť doplnené o sektorovú dokumentáciu v rôznych oblastiach života v území, no ich zohľadnenie a prepojenie s prioritami a funkciami biosférických rezervácií je v našich podmienkach otázne. Výnimkou je biosférická rezervácia Poľana, ktorá prostredníctvom svojich zástupcov od roku 2013 aktívne participuje na procesoch zameraných na stanovenie priorít a stratégií rozvoja obcí v rámci Biosférickej rezervácie Poľana, preto je na ňu zamerané naše skúmanie.

Diplomová práca je čiastkovým výstupom projektu APVV-20-0108 Implementovanie Agendy 2030 prostredníctvom biosférických rezervácií.

1. STRATEGICKÉ PLÁNOVANIE ROZVOJA BIOSFÉRICKEJ REZERVÁCIE

V tejto kapitole si charakterizujeme pojem biosférická rezervácia, predstavíme si biosférické rezervácie v podmienkach Slovenskej republiky a nadviažeme strategickým plánovaním ich rozvoja. V poslednej podkapitole uvádzame špecifiká strategického plánovania v kontexte požiadaviek programu UNESCO Man and Biosphere a slovenskej legislatívy. Pri spracovaní kapitoly využívame najmä zahraničnú vedeckú a odbornú literatúru, ako aj legislatívne predpisy, oficiálne dokumenty UNESCA a Štátnej ochrany prírody Slovenskej republiky.

1.1. Biosférická rezervácia ako objekt rozvoja

Biosférická rezervácia predstavuje územie, ktoré tvoria suchozemské, morské a pobrežné ekosystémy. Je prepojením ukážok kultúrnych ale aj prírodných krajín, v ktorých človek a jeho aktivity zohrávajú dôležitú rolu. Úlohou nie je len zachovanie prírodného dedičstva územia, ale aj kultúrnych súčastí v podobe tradícií, podoby a štýlu života ľudí v danom území, či ich správania a socializovania sa v rámci spoločnosti spadajúcej do tohto územia. (UNESCO, 2022; ŠOPSR, 2022)

Biosférická rezervácia plní tri funkcie. Prvou funkciou, ktorá vplýva väčšmi na biologickú diverzitu a systém, je ochrana biodiverzity, ekosystémov a krajiny. Druhá funkcia vplývajúca zase na sociálny, či kultúrny systém, predstavuje udržateľný hospodársky a socio-ekonomický rozvoj miestneho obyvateľstva. Treťou, nemenej dôležitou funkciou, je podpora vedy, výskumu a vzdelávania s dôrazom na budovanie partnerstiev na lokálnej, regionálnej a medzinárodnej úrovni, ktorá podporuje predovšetkým štúdium a trvalo udržateľný rozvoj v danom území. (ŠOPSR, 2022) Vo svojej podstate biosférická rezervácia prepája sociálne a ekologické systémy a vytvára priestor učenia sa pre pochopenie, riadenie zmien a interakcií medzi týmito systémami. Tento priestor sa vytvára predovšetkým z dôvodu posilnenia trvalo udržateľného rozvoja a podpory lokálnych riešení globálnych výziev, prostredníctvom spájania a zachovávania biodiverzity s jej trvalo udržateľným využívaním a rozvojom. Pri určovaní spôsobu trvalo udržateľného rozvoja územia, je dôležité dbať na interakciu jej systémov. Pri vzájomnom posilňovaní týchto systémov môžeme dospieť k dodržaniu ekologického princípu

vychádzajúceho z predpokladu, že rozvoj územia sa zakladá na racionálnom využívaní krajiny a jej zdrojov, ktorý je zásadou tejto udržateľnosti. (Lepeška, 2012) V súčasnosti existuje viacero príkladov biosférických rezervácií, v ktorých sa biologická a kultúrna alebo sociálna diverzita vzájomne posilňujú, čo je kľúčové pri určovaní spôsobu rozvoja biosférických rezervácií do budúcnosti na celom svete. (Bridgewater, 2002)

Rámcový štatút biosférických rezervácií zahŕňa 3 typy zón. Prvá zóna, jadrová, je najchránenejšia a najcennejšia časť územia z hľadiska prírodných hodnôt. Je to chránená prírodná oblasť, ktorá konzervuje krajinu, ekosystémy, a rôzne druhy fauny a flóry spadajúce do tohto územia. V tejto zóne sú povolené výskumné aktivity, aktivity zamerané na ochranu a obnovu životného prostredia. Druhá zóna, nárazníková, obklopuje jadrovú zónu a môže sa využívať na činnosti, ktoré sú v súlade s ochranou životného prostredia. Táto zóna tiež znižuje vplyv ľudských činností na jadrovú zónu a je nevyhnutná na zachovanie biodiverzity a kultúrnej rozmanitosti. Podporuje biologické prepojenie, ktoré funguje ako prirodzený koridor medzi jadrovou zónou a prechodnou zónou. Tretia zóna, prechodná, je vhodná pre sociokultúrne a ekologicky udržateľné hospodárske a ľudské činnosti rešpektujúce zásady trvalo udržateľného rozvoja. (Vitálišová, Vaňová, Rojíková, 2022)

Biosférická rezervácia je medzinárodne uznávané územie, ktoré je nominované národnou vládou, určované je však v rámci medzivládneho programu Man and Biosphere (MAB) generálnym riaditeľom UNESCO, na základe rozhodnutia Medzinárodnej koordinačnej rady MAB. UNESCO (2022) uvádza, že: „program MAB je medzivládny vedecký program, ktorého cieľom je vytvoriť vedecký základ na zlepšenie vzťahu medzi ľuďmi a ich životným prostredím. Spája prírodné a spoločenské vedy s cieľom zlepšiť živobytie ľudí a chrániť prírodné a riadené ekosystémy, čím podporuje inovatívne prístupy k hospodárskemu rozvoju, ktoré sú sociálne a kultúrne primerané a environmentálne udržateľné.“ Víziu programu MAB, UNESCO (2022) prezentuje nasledovne: „našou víziou je svet, kde si ľudia uvedomujú svoju spoločnú budúcnosť a svoje interakcie s planétou a konajú kolektívne a zodpovedne, aby budovali prosperujúce spoločnosti v harmónii v rámci biosféry.“ Poslanie programu MAB a jeho Svetovej siete biosférických rezervácií sa v Novej cestnej mape na roky 2015 – 2025 definovalo v štyroch oblastiach. Prvou oblasťou je rozvíjanie a posilňovanie modelov udržateľného rozvoja prostredníctvom Svetovej siete biosférických rezervácií. Druhá oblasť tvorí zdieľanie skúseností, získaných poznatkov a dobrej praxe a uľahčovanie

globálneho šírenia uplatňovania týchto modelov. Do tretej oblasti patrí podporovanie hodnotenia a vysokokvalitného riadenia biosférických rezervácií, stratégie a politiky pre udržateľný rozvoj a plánovanie a zodpovedné a odolné inštitúcie. Poslednú, štvrtú oblasť tvorí pomáhajúce členským štátom a zainteresovaným stranám¹ pri dosahovaní cieľov trvalo udržateľného rozvoja prostredníctvom výmeny skúseností a získaných poznatkov týkajúcich sa skúmania a testovania politík, technológií a inovácií v oblasti udržateľného riadenia biodiverzity a prírodných zdrojov a zmierňovania zmeny klímy a adaptácie na ňu. (UNESCO, 2015)

Svetová sieť biosférických rezervácií programu MAB zohráva dôležitú úlohu v podporovaní trvalo udržateľného rozvoja biosférických rezervácií, predovšetkým podporou interakcie medzi ľuďmi a prírodou, prostredníctvom participatívneho dialógu, zdieľania znalostí, znižovaním chudoby, zlepšenia blahobytu ľudí, rešpektovaním kultúrnych hodnôt, či schopností spoločnosti vyrovnávať sa so zmenami, ktorým v dnešnom svete čelia. Svojimi aktivitami prispieva táto sieť k napĺňaniu cieľov trvalo udržateľného rozvoja, k Agende 2030. Svetová sieť biosférických rezervácií predstavuje jedinečný nástroj medzinárodného charakteru pre spoluprácu a vymieňanie, či zdieľanie dobrej praxe, znalostí, vedomostí, skúseností, či efektívneho procesu propagácie biosférických rezervácií po celom svete. Podľa najnovších dát eviduje program MAB 738 biosférických rezervácií v 134 krajinách. Táto sieť dosahuje plochu o rozmere 6,812,000 km², na ktorej žije asi 257 miliónov ľudí. Toto územie je porovnateľné približne s veľkosťou Austrálie. (UNESCO, 2022)

Pre výsadu uznania biosférickej rezervácie a získanie štatútu UNESCO, musí územie spĺňať požiadavky, ktoré sú ukotvené 5 článkom štatutárneho rámca Svetovej siete biosférických rezervácií z roku 1995, ktorý schválila generálna konferencia UNESCO ako Sevillskú stratégiu pre biosférické rezervácie a štatutárny rámec Svetovej siete biosférických rezervácií. Táto stratégia slúži ako "mäkký právny rámec" pre rozvoj a formálne uznanie biosférických rezervácií a uvádza presný postup určenia. V prvom kroku Biosférické rezervácie určuje na zaradenie do siete Medzinárodná koordinačná rada programu MAB v súlade s presne vymedzeným postupom. V druhom kroku sa jednotlivé štáty vyzývajú, aby preskúmali a zlepšili primeranosť každej existujúcej biosférickej rezervácie a prípadne navrhli jej rozšírenie, aby mohla v rámci siete

¹ zainteresované strany, zainteresované subjekty a stakeholderov považujeme za synonymá a používame ich s rovnakým významom

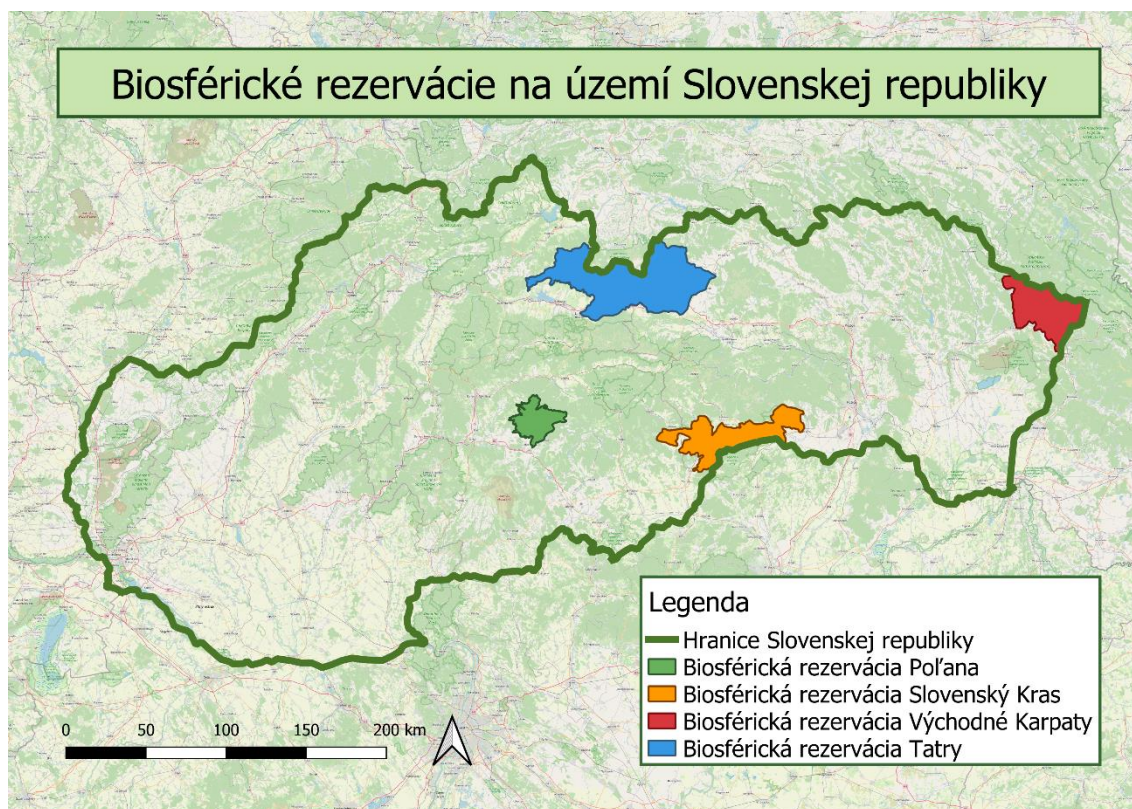
plnohodnotne fungovať. Tretí krok predstavuje samotné vyhlásenie s tým, že biosférické rezervácie, ktoré boli vyhlásené, pred prijatím tohto štatutárneho rámca, sa už považujú za súčasť siete a vzťahujú sa na ne ustanovenia spomínaného štatutárneho rámca. Územia môže navrhovať všetkých 195 členských štátov a deväť pridružených členov UNESCO. Po uznaní Biosférickej rezervácie a získaní štatútu UNESCO sa realizuje tzv. pravidelné hodnotenie, ktoré je významným nástrojom spravovania týchto území. Spravidla sa realizuje každých desať rokov a preskúmava fungovanie biosférickej rezervácie. Toto hodnotenie je priestorom pre analýzu súčasného stavu územia, realizovaných opatrení a ich výsledkov, jej pokroku v oblasti riadenia zdrojov a ekosystémov, stavu zonácie a návrhu na jej prípadné zmeny, analýzu rozlohy, zapájania stakeholderov, či riešenia slabých miest biosférickej rezervácie, pre zvýšenie kvality jej fungovania. Pri nedodržaní požiadaviek Sevillskej stratégie a neplnenia funkcie pre štatút biosférickej rezervácie, môže dôjsť k jej vyradeniu, kedy ju v programe MAB v rámci Svetovej siete biosférických rezervácií nebudú už naďalej označovať ako biosférickú rezerváciu. O vyradení môže Rada MAB rozhodnúť alebo si o vyradenie môže štát požiadať. (UNESCO, 2022)

1.1.1. Biosférické rezervácie v Slovenskej republike

Na území Slovenska sú vyhlásené 4 biosférické rezervácie. Biosférická rezervácia Slovenský kras, Biosférická rezervácia Poľana, Biosférická rezervácia Východné Karpaty a Biosférická rezervácia Tatry. Ich geografické rozloženie na území Slovenskej republiky môžete vidieť na obrázku 1.

Prvou biosférickou rezerváciou, ktorá bola vyhlásená už v roku 1977 je Slovenský kras. Fauna a flóra tohto územia, ktorá je jednou z najbohatších v strednej Európe sa tu rozprestiera na 74 500 ha. V Slovenskom krase vnímame ako významné oblasti najmä krasové jaskyne, geogény a vodopádové pramene (Hochmuth, 1997). Slovenský kras je však súčasťou okresov s negatívnym ekonomickým vývojom (vysoká nezamestnanosť, odliv mladých ľudí za prácou do vyspelejších regiónov, vysoký podiel nízkopríjmových skupín obyvateľov). Rezonuje tu aj slabo rozvinutá infraštruktúra cestovného ruchu, ktorú je potrebné zrekonštruovať, či dobudovať a zvýšiť tak kvalitu poskytovaných služieb. Jedným z možných riešení, ako iniciovať zmeny v tomto území bude prostredníctvom určitého druhu externých investícií do územia v kombinácii s aktívnym prepojením a zapojením miestnych zainteresovaných strán, ktoré môžu vytvoriť

atraktívnu ponuku pre turistov. Inšpiráciou môže byť maďarská časť biosférických rezervácií - národný park je jedným z najväčších zamestnávateľov v regióne (Nestorová Dická, Gessert, Bryndzová, Telbisz, 2020).

Obrázok 1 Biosférické rezervácie na území Slovenskej Republiky

Zdroj: Vlastné spracovanie v QGIS

Druhou biosférickou rezerváciou je Poľana, nachádzajúca sa na Strednom Slovensku, ktorá vznikla v roku 1990 a patrí medzi najlepšie manažované územia na svete. Toto územie o rozlohe 24 158,23 ha je najvyšším sopečným pohorím na Slovensku s unikátnym geologickým a geomorfologickým charakterom, ktoré je výsledkom sopečnej činnosti v období pred 13-15 mil. rokov. Hlavnými ekonomickými aktivitami na tomto území je poľnohospodárstvo a lesníctvo. Z folklórneho a etnografického hľadiska sa radí medzi najvýznamnejšie regióny na Slovensku. Taktiež tu registrujeme nízky počet pracovných príležitostí, avšak v poslednej dobe zvýšenie významu turizmu. Detailnej analýze tejto biosférickej rezervácie sa venujeme v druhej kapitole. (Vitálišová, Vavrúšová, 2023)

Treťou, jedinou trilaterálnou biosférickou rezerváciou na svete, ktorá vznikla v roku 1998 sú Východné Karpaty. Významnou súčasťou tohto 40 689,92 ha územia sú výnimočné staré bukové lesy a bukové pralesy, čo je jedným z dôvodov, prečo je táto

biosférická rezervácia z hľadiska cestovného ruchu jednou z najatraktívnejších častí Slovenska. Ročne ju navštívi okolo 25 000 návštevníkov a tento trend stále narastá. V tomto území zaznamenávame stále sa zlepšujúcu infraštruktúru. (Vitálišová, Miňová, Vaňová, 2021) Územie pokrývajú náučné turistické chodníky, ale aj historické pamiatky, napr. z prvej a druhej svetovej vojny. Vďaka riedkemu osídleniu územia je lokalita známa ako časť najtmavšej oblohy, takže je veľmi vhodná aj pre astroturistiku. Typickí obyvatelia patria k Rusínom, ktorí sú špecifickí aj vlastnými zvykmi, tradíciami a kultúrou.

Poslednú, štvrtú bilaterálnu rezerváciu, vyhlásenú v roku 1992 tvoria Tatry, ktoré sú výnimočné práve vďaka vysokohorskému charakteru a zachovaným znakom tradičnej ľudovej kultúry. Rozprestiera sa na území o rozlohe 101 819,05 ha. Cestovný ruch v oblasti ako kúpeľníctvo, či relaxačných aktivít sa tu zmieňuje už v roku 1871, čo je dôvodom aj toho, že väčšina miestnych ľudí pracuje práve v tomto odvetví. V sezóne navštívi túto biosférickú rezerváciu 3,5 - 4 mil. turistov. (Vitálišová, Miňová, Vaňová, 2021)

V kontexte rozvojových aktivít, biosférické rezervácie Slovenský kras a Východné Karpaty nemajú dostatočne vybudovanú infraštruktúru služieb, ktorá by prilákala a udržala turistov v území viac ako na niekoľkodňovú turistiku a najmä lepšia propagácia územia. Dostupnosť informácií je taktiež slabšia. Slovenskí turisti majú možnosť získavať informácie z rôznych webových portálov, ale zahraniční turisti nájdu len niekoľko základných informácií. Biosférické rezervácie (resp. národné parky, ktoré sa prekrývajú) majú vlastné webové stránky, ale sú len v slovenčine. Negatívnym faktorom je aj dostupnosť týchto biosférických rezervácií pre turistov. Dostať sa do nich verejnou dopravou je možné len niekoľkými miestnymi autobusmi, a to kvôli ich periférnej polohe v blízkosti hraníc. Preto je najpohodlnejším spôsobom dopravy vlastné auto. (Machiniak, 2010)

Biosférické rezervácie Slovenský kras, Východné Karpaty a Poľana, sú orientované na poľnohospodárstvo a lesníctvo, predstavujú unikátny priestor pre rozvoj územia v oblasti udržateľného a vidieckeho cestovného ruchu a to vybudovaním infraštruktúry, zvýšením povedomia o týchto územiach prostredníctvom získania nezabudnuteľných zážitkov v biosférických rezerváciách, čo by prispelo k zníženiu nezamestnanosti prostredníctvom novovzniknutých miest v nových ponúkaných službách návštevníkom, zlepšením zručností v rámci ponúkaných služieb miestnych ľudí,

a tiež zvýšeniu životnej úrovne obyvateľov, avšak za predpokladu dodržania ekologického princípu.

Biosférická rezervácia Tatry čelí odlišným výzvam ako predchádzajúce 3 biosférické rezervácie. Tatry sú primárne turisticky orientované územie, kde masívny cestovný ruch tvorí najväčší faktor rozvoja. V posledných 15 rokoch rýchly postup výstavby hotelových zariadení a developerských aktivít ohrozuje jedinečnosť územia a v nasledujúcich rokoch môže byť zdrojom jeho degradácie. Podľa Gajdošíka (2015) vo Vysokých Tatrách pôsobí 69 hotelov, 58 penziónov, 43 stravovacích zariadení, 5 športových a rekreačných zariadení, 9 cestovných kancelárií a 2 organizácie cestovného ruchu. Hlavným investorom v oblasti cestovného ruchu je spoločnosť Tatry mountain resorts. Územie je veľmi obľúbenou destináciou cestovného ruchu počas celého roka, v lete pre pešiu turistiku, v zime pre rôzne druhy lyžovania. Za posledných 10 rokov Tatry navštevujú viac slovenskí turisti (69,53 %) (tatry.sk). Propagácia Tatier je na vysokej úrovni vrátane medzinárodných propagačných aktivít. Vzhľadom na slabo regulovaný masový rozvoj cestovného ruchu začína mať negatívny vplyv na územie a jeho svojráz. Turistické chodníky sú v lete preplnené, v zime lyžiarske vleky, fauna a flóra trpí neslušnými turistami, ktorí nerešpektujú pravidlá národných parkov. Tradičná architektúra horských dedín je narušená modernými hotelmi a rôznymi zábavnými atrakciami, ktoré sa príliš nehodia do neutrálneho prostredia. V tomto území by sme mali rozvoj a cestovný ruch do určitej miery eliminovať a realizovať ho v primeranej miere tak, aby nezneškodňoval prírodné bohatstvo a nenarúšal životné prostredie. Preto je dôležité aj v tomto území vytvoriť isté podmienky a uplatniť opatrenia, ktorých cieľom by bolo zastavenie aplikovania masívneho cestovného ruchu, ktorý má veľké environmentálne a sociokultúrne dopady.

Aj vzhľadom na uvedené výzvy a úskalia rozvoja v biosférických rezerváciách, ako aj vzhľadom na nové trendy v riadení takýchto špecifických území, je odporúčané dbať na zapájanie ľudí, ktorí si cenia chránené územie, bez ohľadu na to, ako ďaleko od neho sú. Títo ľudia sú dôležitými zainteresovanými stranami pri manažovaní, rozhodovaní, plánovaní, či rozvoji biosférických rezervácií a je potrebné ich zapojiť. Taktiež je dôležité inkluzívne a transparentné riadenie, formované prostredníctvom dialógu a dohody medzi kľúčovými zainteresovanými stranami prostredníctvom vzájomnej spolupráce a participácie. Nemenej dôležitý je kultúrny a duchovný význam chráneného územia, ktorý je založený na vzťahu ľudí a životného prostredia, ktoré tvorí

toto územie a robí ho výnimočným a lákavým pre návštevníkov. Jednou z podmienok je aj integrácia manažmentu chránených území do širšieho kontextu väčších ekosystémov a kultúrnych väzieb, aj s možným cieľom vytvorenia partnerských väzieb a vymieňania dobrej praxe a skúseností s inými územiami. Poslednou podmienkou je úspešný manažment, ktorý prispieva k trvalo udržateľným prostriedkom podpory miestnych komunít, ktoré chránia chránené územie a jeho význam. Prostredníctvom týchto podmienok, zvýšenej miery a správne zvolenej cesty propagácie týchto území, spolu so zapojením kľúčových aktérov, by mali biosférické rezervácie dospieť k trvalo udržateľnému rozvoju (Reed, Price, 2020).

Ako ukazuje prax, mimoriadne dôležité je budovanie povedomia miestnej komunity, návštevníkov a ďalších zainteresovaných strán o biosférických rezerváciách a s tým spojená propagácia. Správcovia biosférických rezervácií v spolupráci s miestnymi zainteresovanými stranami by mali pripraviť spoločnú propagačnú stratégiu, ktorá by mala prezentovať jedinečnosť prírodného dedičstva a jeho význam pre trvalo udržateľný rozvoj. Mala by vytvárať priestor pre vzdelávacie aktivity pre rôzne cieľové skupiny s cieľom oboznámiť ich o špecifikách biosférických rezervácií, ako aj dôvodoch ich jedinečnosti a nenahraditeľnosti. Môže ísť napr. o workshopy pre deti a študentov, dobrovoľnícke aktivity pre miestnych obyvateľov, mládež; alebo videá so vzdelávacím obsahom vysvetľujúce hodnotu značky UNESCO. (Vitálišová, Vavrušová, 2023)

1.2. Strategické plánovanie rozvoja biosférických rezervácií

Rozvoj predstavuje „zaistenie potrieb súčasných generácií, bez ohrozenia splnenia potrieb budúcich generácií a nie na úkor iných národov“ (Maier, 2012). Vaňová (2006) uvádza, že rozvoj územia je: „ekonomický a zároveň spoločenský proces, ktorý smeruje k vytvoreniu životaschopného a produktívneho územia. Jedným z cieľov rozvoja územia je naštartovať proces dlhodobého budovania konkurencieschopnosti územia pomocou efektívneho využitia priestorového potenciálu a priestorových osobitostí.“ Zároveň musíme rešpektovať a poznať faktory, ktoré na rozvoj tohto územia vplývajú, ktorými sú dopyt na trhu po produktoch územia alebo jeho stakeholderov, konkurencia, v našom prípade iné územia, a marketingové prostredie, procesy a vzťahy vnútorného a vonkajšieho marketingového prostredia, prostredníctvom ktorých môžeme dospieť k zvýšeniu ekonomického efektu, blahobytu územia.

Rozvoj biosférickej rezervácie sa spája s jej ekonomickým rozvojom, no aj s politickými, sociálnymi potrebami komunity územia a rozvojom pracovných príležitostí, rovnosti, spravodlivosti, participácie a nezávislosti v území. Tieto oblasti prispievajú k celkovej kvalite života, či dodržiavaniu ľudských práv miestnych obyvateľov. Autorky Vitálišová, Miňová a Vaňová (2021) sa stotožňujú s týmto prístupom a považujú ho za vhodný aj pre aplikáciu v podmienkach biosférických rezervácií, v súvislosti s čím dopĺňajú, že „rozvoj biosférických rezervácií nikdy nebude môcť byť založený na progresívnom priemyselnom rozvoji, ale mal by byť založený na využití mäkkých faktorov rozvoja v kombinácii s výnimočným prírodným potenciálom.“

Uvedený prístup k rozvoju biosférických rezervácií je založený na využívaní endogénneho potenciálu územia. Tento prístup a chápanie ekonomického rastu založeného na vnútorných zdrojoch vychádza z endogénnej teórie rastu, ktorú Arestis, Baddeley a McCombie (2007) definujú dvomi spôsobmi, ako teóriu, „v ktorej je rýchlosť rastu určená rovnovážnym riešením samotného rastového modelu, namiesto toho, aby bola modelu vnucovaná zvonku“ a ako teóriu, „v ktorej je technický pokrok explicitne modelovaný a nie je považovaný za exogénne daný.“

Z hľadiska endogénnej teórie rastu, medzi faktory určujúce rozvoj územia patria tzv. endogénne predpoklady, ako „ľudský kapitál, infraštruktúra dopravy a komunikácie, infraštruktúra telekomunikačná, inštitúcie a aglomeračný faktor.“ (Ivaničková in Gerulová, Kováč, 2010). V rámci ľudského kapitálu ide aj o vzdelanostnú a kvalifikačnú úroveň. Viacerí autori (Hontyová, Lisý, 1999; Svidroňová, Mikuš, 2014) toto tvrdenie podporujú a uvádzajú, že „endogénne modely ekonomického rastu rozšírili chápanie kapitálu, okrem fyzickej je jeho súčasťou aj ľudská zložka.“ Bharadwaj, Clark a Kulviwat (2005) dodávajú, že „endogénne modely argumentujú možnosťou rastu prostredníctvom zatiaľ neznámych režimov zdrojov/technológií a rozšírených horizontov pre rast.“ Ďalej tvrdia, že „pokiaľ bude prostredie priaznivé pre rozvoj užitočných znalostí v politikách zameraných na stimuláciu, optimalizáciu a odmeňovanie vynálezov, objavov a inovácií, rast bude nekonečný.“ Tiež je potrebné zabezpečiť vhodné prostredie pre ich šírenie.

Okrem endogénnej teórie rastu, je možné vnímať biosférické rezervácie aj ako objekty uplatňujúce teóriu učiacich sa regiónov, v ktorých sú kľúčovým faktorom rozvoja znalosti a schopnosť učiť sa a inovovať. Tie sú výrazne ovplyvnené formou vzťahov medzi aktérmi v území a prostredím, v ktorom pôsobia. Táto teória zohľadňuje vplyv sociológie, kultúrnej teórie, čo je zároveň dôležitým aspektom biosférických

rezervácií. Nie je podstatné len to, aké zdroje alebo informácie sú v území prítomné, alebo aké zdroje aktérov je možné mobilizovať, ale najmä aký význam je im prisudzovaný, ako sú novo interpretované či reinterpretované (Balžek, Uhlíř, 2021).

Rozvoj územia by mal byť založený na systematicky plánovaných aktivitách, ktoré sú výstupom procesu strategického plánovania.

Plánovanie je významnou súčasťou a jednou z funkcií manažmentu. V rámci procesu plánovania sa snažíme dospieť k želanému budúcemu stavu, prostredníctvom určenia rozhodnutí a spôsobov, ktoré spravíme v súčasnosti, aby sme želaný stav dosiahli. Strategické plánovanie sa zaoberá vzájomným vzťahom medzi príčinami a následkami v čase aktuálneho alebo zamýšľaného rozhodnutia, ktoré sa manažér chystá urobiť. Ak sa manažérovi nepozdáva, ako sa situácia v súčasnosti na základe jeho doterajšieho plánovania vyvíja, rozhodnutie môže ľahko zmeniť, pretože strategické plánovanie sa pozerá aj na alternatívne spôsoby konania, ktoré sú otvorené v budúcnosti. Na rozdiel od plánovania, v strategickom plánovaní uvažujeme aj o alternatívach, z ktorých neskôr môžeme urobiť výber, kedy sa stanú základom pre prijímanie aktuálnych rozhodnutí. Podstatou strategického plánovania je systematická identifikácia príležitostí a hrozieb, ktoré sa nachádzajú v budúcnosti, ktoré v kombinácii s ďalšími relevantnými dátami poskytujú základ pre lepšie súčasné rozhodnutia s cieľom využiť príležitosti a vyhnúť sa hrozbám. Gordon (2010, in Steiner (1979) tvrdí, že strategické plánovanie je „komplexný postup vzájomne súvisiacich opatrení, ktorý integruje tento postup do reality rozpočtovania a podnikateľských plánov a zavádza postupy merania a preskúmania na posúdenie pokroku.“ Černaj (2022) vysvetľuje strategické plánovanie ako „proces, ktorý zahŕňa výskum podmienok trhu, potrieb a želaní zákazníka, identifikáciu silných a slabých stránok, špecifikáciu sociálnych, politických a legislatívnych podmienok podnikania, a určenie disponibility zdrojov, ktoré môžu znamenať pre podnik jeho príležitosť, resp. hrozbu.“ Souček (1998, in Malega, 2011) tiež opisuje strategické plánovanie ako proces „prostredníctvom ktorého sa formulujú dlhodobé (strategické) ciele spoločnosti. Je základom strategického riadenia.“ Papula a Papulová (2012, in Černaj, 2022) tvrdia, že sa „strategické plánovanie odlišuje od dlhodobého práve tým, že sa prioritne sústreďí na externé prostredie organizácie a pripravuje firmu na to, aby bola dlhodobo konkurencieschopná a úspešná v konkurenčnom prostredí.“

V rozvoji územia strategické plánovanie vychádza z urbanistického využívania územia, snaží sa o koordináciu činností na území a o rešpektovanie existujúcich

záujmových skupín, zosúlad'ovanie individuálnych cieľov. Žiadúce je uplatnenie dopytovo orientovaného (marketingového) prístupu, ktorý dopĺňa tradičný prístup o identifikáciu potrieb cieľových skupín, tvorbu podmienok na účinné využívanie územia, pôsobenie funkcií a aktivít územia na základe cieľov, stanovených kolektívne (Vaňová, Vitálišová, Borseková, 2017, s. 20).

V rámci nami riešenej problematiky vyvodzujeme, že strategické plánovanie je významnou a nenahraditeľnou súčasťou a nástrojom k rozvoju biosférických rezervácií. Bryson, Hamilton, Edwards a Van Slyke (2017) vo svojej štúdií uvádzajú, že existujú „dobré dôkazy o tom, že strategické plánovanie vo verejnom sektore vo všeobecnosti pomáha dosahovať želané výsledky.“ Dodávajú, že strategické plánovanie nie je ešte dostatočne prijatou a bežnou praxou. Dospieť k zlepšeniu procesu strategického plánovania by sme mohli už na začiatku tohto procesu, a to s kladením otázok manažérom, na druhej strane aj od manažérov, pre skutočné a želané vykreslenie skutočného a budúceho stavu. Mali by sme spojiť tých správnych ľudí, v správnom čase, postaviť ich do správnych pozícií so správnymi kompetenciami. Vyššiu mieru úspechu v strategickom plánovaní by sme mohli docieľiť aj prispôbením plánovacích cyklov potrebám jednotlivých podnikov, území, stakeholderov, občanov a pod., zavedením systému strategického riadenia výkonnosti, či integráciou systémov ľudských zdrojov do strategického plánu. (Dye, Sibony, 2007)

Ako sme už uviedli, vhodné je strategické plánovanie rozšíriť (prípadne realizovať ako) o marketingové plánovanie rozvoja územia. Jedným z dôvodov je zvyšovanie jeho konkurencieschopnosti na trhu. Vaňová (2007) vysvetľuje, že „proces globalizácie, rastúcej flexibility a mobility pracovnej sily a kapitálu, individualizmu, substitúcie produktov a nasýtenosti trhov sprevádza rastúca konkurencia území a ich úsilie presadiť sa na trhu území. V snahe zabezpečiť prosperitu územia ich správcovia vyvíjajú aktivity orientované na zvýšenie príťažlivosti územia, s cieľom pritiahnúť do územia kapitál – ľudský, finančný alebo materiálny. V tomto konkurenčnom boji sú úspešnejšie tie územia, ktoré koordinujú svoje materiálne, personálne, finančné zdroje a vytvárajú konsenzus pri tvorbe rozvojových stratégií územia ich zosúlad'ovaním so stratégiami a aktivitami rozhodujúcich subjektov v území. Nevyhnutným základom konkurencieschopnosti územia na trhu a jeho trvalo udržateľného rozvoja je poznanie konkurencie a na jej základe budovanie dlhodobu udržateľnej konkurenčnej výhody prostredníctvom strategického marketingového plánovania“, ktoré Vaňová (2006)

vymedzuje ako „proces hľadania a vytvárania súladu medzi cieľmi územia, trhovými príležitosťami a disponibilnými zdrojmi územia, pričom ide zásadne o orientáciu na dlhodobé ciele.“ Štvrtým faktorom je kvalita riadenia územia, ktorý závisí od subjektov a ich realizácie v organizačno-inštitucionálnom zabezpečení prostredníctvom využitia charakteru územia a jeho zdrojov (Vaňová, 2020).

V strategickom plánovaní biosférických rezervácii vnímame faktor marketingového prostredia a kvality riadenia územia ako kľúčové a zároveň najviac poddimenzované. Správne nastavené strategické marketingové plánovanie týchto území by mohlo pozitívne vplývať na zvyšovanie informovania občanov a návštevníkov území, šírku a spôsoby propagovania území, zvýšenia miery popularity územia a návštevnosti, vymieňaním finančných prostriedkov za ponúkané služby v území, by mohlo pozitívne vplývať na rozvoj technickej a dopravnej infraštruktúry, plánovania a doplnenia spôsobov dopravy do územia, vytváraniu nových pracovných miest a celkovému blahobytu územia s rešpektovaním princípov udržateľného rozvoja.

Rozvoj územia nebude možný bez faktora kvality riadenia územia, ktorý závisí od zručností a vzdelania kompetentného manažéra. Nedostatočným vzdelávaním manažéri biosférických rezervácií strácajú príležitosti ako napredovať a ako zabezpečovať trvalo udržateľný rozvoj biosférických rezervácií. Nedokážu sa prispôbiť súčasným trendom a výzvam, ktorým územia, ako biosférické rezervácie v súčasnosti čelia a tým pádom stagnujú, pretože nedokážu vytvoriť tak lákavé, propagované, konkurencie schopné územie potrebné pre jeho rozvoj, avšak aj pre našu spoločnosť, prostredníctvom uchovávania národného dedičstva.

Nevyhnutným pre rozvoj týchto území je aj podpora vlády a zapájanie stakeholderov spadajúcich priamo do územia, alebo mimo neho. Stroll-Kleemann et al. (2010, in Walk, Luthardt, Nölting, 2019) uvádzajú, že: „v biosférických rezerváciách sú participatívne riadenie a spoločné rozhodovanie veľmi dôležité, pretože miestne komunity a výrobcovia sú kľúčovými činiteľmi pri riadení biosférickej rezervácie.“ Podporou zhromažďovania a integrácie poznatkov, odborných znalostí a skúseností od rôznych zainteresovaných strán, môžeme prostredníctvom rešpektovania procesu participácie a spolupráce riešiť problémy v komunite biosférickej rezervácie a prispieť k jej rozvoju. Belcher et al. (2016, in Walk, Luthardt, Nölting, 2019) dopĺňajú, že: „je potrebné, aby biosférické rezervácie pochopili, ako môžu tieto participatívne procesy zahŕňať aj spoluprácu medzi obcami, partnermi a univerzitami. Univerzity môžu vďaka

svojej vedeckej dôveryhodnosti zohrávať úlohu katalyzátora iniciovaním a reflektovaním procesov.“ S takýmto prístupom, by univerzity ponúkali priestor pre výskum, participáciu ale aj miesto pre učenie sa udržateľnosti. (Walk, Luthardt, Nölting, 2019)

Základné kroky procesu strategického plánovania Petrik (2005) uvádza ako: „hodnotenie výkonnosti vo väzbe na definované ciele a identifikáciu rozdielov, posudzovanie vzniknutých rozdielov s ohľadom na podmienky okolia, posudzovanie rozdielov s ohľadom na vnútorné predpoklady, identifikácia budúcich cieľov pri zvážení vzniknutých odchýlok, široké plány činností, ktoré vedú k dosiahnutiu cieľov, identifikácia zdrojov neodmysliteľných pre funkčné oblasti k realizácii plánov, agregácia potrieb funkčných oblastí do potreby strategických obchodných jednotiek, alokácia zdrojov funkčným oblastiam, realokácia zdrojov funkčným oblastiam, rozmiestnenie zdrojov v rámci funkčných oblastí, monitorovanie využitia zdrojov funkčnými oblasťami a monitorovanie využitia zdrojov.“ Tieto kroky rozdeľuje do fáz plánovacieho procesu, ktoré uvádza ako „prípravná fáza, fáza stanovujúca ciele, hodnotiaci fáza a konečný strategický plán.“

Černaj (2022) uvádza štyri kroky plánovacieho procesu. Prvým je stanovenie poslania organizácie, nasleduje stanovenie si dlhodobých cieľov organizácie, jej stratégie a ako posledným je vytvorenie plánu portfólia. Strategický plán by mal v takom prípade obsahovať primárny cieľ, stratégiu, taktiku a rozpočet.

Strategické plánovanie v podmienkach biosférických rezervácií by malo reagovať na výzvy a problémy fungovania biosférických rezervácií, ktoré v súčasnosti vnímame na území Slovenska. Vitálišová, Miňová a Vaňová (2021) na základe teoretických východísk a empirie potvrdzujú, že: „je pre strategické plánovanie rozvoja biosférickej rezervácie nevyhnutné stanoviť ciele a priority rozvoja územia pre dlhšie časové obdobie, konkrétny plán aktivít a najmä merateľné ukazovatele, na základe ktorých je možné hodnotiť naplnenie stanovených cieľov.“ Toto tvrdenie dopĺňajú faktom, že v súčasnosti nevieme presne hodnotiť socio-ekonomický rozvoj týchto území kvôli nejednoznačne stanoveným cieľom a prioritám. Okrem stanovenia cieľov je nevyhnutnou súčasťou hĺbková analýza potenciálu, a to prírodno-geografického, socio-ekonomického, socio-demografického a inovačného, na základe zhodnotenia ktorých je možné navrhnúť ďalší rozvoj v konkrétnom území. (Vitálišová, Miňová, Vaňová, 2021) Tento rozvoj je dôležitý nie len z pohľadu rozvoja konkrétneho územia pre zachovanie jeho biodiverzity, ale aj pre jeho obyvateľov. Pridanou hodnotou je aj zhodnotenie významu prírodného

a kultúrneho dedičstva pre rozvoj štátu, jeho politik a zachovania nášho, ktoré prispieva k ekologickej udržateľnosti, ktorá sa v súčasnosti stáva čoraz viac alarmujúcejšou nie len v našich podmienkach, ale na globálnej úrovni. Bridgewater (2002) uvádza, že „v konečnom dôsledku sa informácie získané z vedeckého výskumu musia začleniť do zmysluplných postupov riadenia a riadenie musí mať väčší vplyv na priority výskumu. Výskum aj riadenie musia byť zamerané na ľudí a byť priamo prepojené s formulovaním politiky. Ekologická udržateľnosť je ideál, ktorý vytvorili ľudia, a dosiahne sa len vhodným správaním ľudí. Biosférické rezervácie ako osobitné miesta pre ľudí a prírodu sú kľúčovým nástrojom na rozvoj skutočne udržateľného systému.“ Preto je potrebné, územia najprv zanalyzovať a následne vypracovať na tom založené stratégie udržateľného rozvoja územia, optimálne v alternatívnych riešeniach, ako súčasť procesu strategického plánovania ich rozvoja.

1.3. Špecifiká strategického plánovania v kontexte požiadaviek programu UNESCO Man and Biosphere a slovenskej legislatívy

Prostredníctvom programu MAB a jeho stratégie na roky 2015-2025, Linského akčného plánu na roky 2016-2025, Linskej deklarácie a nového plánu MAB a jeho Svetovej siete biosférických rezervácií vymedzujeme špecifiká strategických cieľov a strategického plánovania biosférických rezervácií. Medzivládna štruktúra UNESCO poskytuje MAB rámec na pomoc národným vládam pri plánovaní a realizácii výskumných a vzdelávacích programov prostredníctvom technickej pomoci a vedeckého poradenstva. Krajiny, ktoré sú súčasťou programu MAB, zriaďujú národné výbory MAB, v našom prípade Slovenský výbor MAB, ktorý zabezpečuje maximálnu účasť našej krajiny na medzinárodnom programe a definuje a realizuje jej činnosti. MAB v súčasnosti združuje 158 národných výborov v 195 členských štátoch a deviatich pridružených členských štátov UNESCO. Program MAB určuje jeho hlavný riadiaci orgán, Medzinárodná koordinačná rada, ktorú tvorí 34 členských štátov, ktoré volí Generálna konferencia UNESCO. Rada má predsedu a päť podpredsedov, ktorých volí z každého geopolitického regiónu UNESCO. Koordináciu práce programu MAB na národnej a regionálnej úrovni spravuje oddelenie UNESCO pre ekologické vedy a vedy o Zemi, ktoré spolupracuje s rôznymi terénnymi kanceláriami na celom svete. (UNESCO, 2015)

Strategické plánovanie biosférických rezervácií v kontexte požiadaviek UNESCO programu MAB je priamo naviazané na strategické ciele, ktoré vyplývajú z funkcií

biosférických rezervácií a z globálnej výzvy, ktorou je zmena klímy. Táto globálna výzva bola identifikovaná v Madridskom akčnom pláne pre biosférické rezervácie. Strategické ciele a očakávané výsledky stanovené v Novej cestovnej mape pre program MAB, na základe stratégie MAB, Limského akčného plánu a Limskej deklarácie prezentujeme v nasledujúcej časti práce.

Prvým cieľom je zachovanie biodiverzity, obnovenie a posilnenie ekosystémových služieb a podporenie udržateľného využívania prírodných zdrojov. Zachovanie biodiverzity predstavuje veľmi významnú úlohu, pretože jej strata môže spôsobiť priame hrozby pre blahobyt ľudí a životne dôležité zložky a biotopy. Táto strata zapríčinená ľudským rozvojom, rozsahom využívania prírodných zdrojov a neudržateľným modelom spotreby a výroby poukazuje na potrebu zlepšenia správy a riadenia v tejto oblasti. Očakávané výsledky tohto cieľa na roky 2015-2025 prezentujeme v nasledujúcej tabuľke.

Tabuľka 1 Očakávané výsledky prvého cieľa Novej cestovnej mapy pre program MAB

č.	Očakávané výsledky prvého cieľa Novej cestovnej mapy pre program MAB
1.1.	Členské štáty aktívne podporujú svoje biosférické rezervácie ako modely udržateľného rozvoja tým, že prispievajú k vykonávaniu globálnych dohovorov a iných mnohostranných environmentálnych dohôd a k dosahovaniu príslušných cieľov trvalo udržateľného rozvoja.
1.2.	Členské štáty aktívne podporujú svoje biosférické rezervácie ako modely udržateľného rozvoja tým, že prispievajú k vykonávaniu globálnych dohovorov a iných mnohostranných environmentálnych dohôd a k dosahovaniu príslušných cieľov trvalo udržateľného rozvoja.
1.3.	Účinné, spravodlivé a participatívne plánovanie udržateľného rozvoja v biosférických rezerváciách osobitne zohľadňuje práva, potreby a schopnosti mladých ľudí, ako aj žien a domorodých a miestnych komunit, ich vlastníctvo, prístup k prírodným zdrojom a ich udržateľné využívanie v biosférických rezerváciách a ich okolí.
1.4.	Štáty, miestne samosprávy, medzinárodné organizácie a súkromný sektor podporujú biosférické rezervácie prostredníctvom účinného využívania ekosystémového prístupu, aby sa zabezpečilo nepretržité poskytovanie ekosystémových služieb v rámci biosférických rezervácií, ako aj širším komunitám, ktoré sa spoliehajú na ich poskytovanie z hľadiska svojho zdravia a blahobytu.
1.5.	Posilňuje sa úloha programu MAB vo výskume a experimentovaní smerom k modelom a riešeniam udržateľného rozvoja vrátane ich globálneho šírenia.

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa UNESCO New Roadmap for the Man and the Biosphere (MAB) Programme and its World Network of Biosphere Reserves (2017)

Druhým cieľom je prispievať k budovaniu udržateľných, zdravých a spravodlivých spoločností, ekonomík a prosperujúcich ľudských sídiel v súlade s biosférou. Dlhodobú udržateľnosť a sociálny rozvoj môžeme dosiahnuť zdravou a spravodlivou spoločnosťou a hospodárstvom a prosperujúcimi ľudskými sídlami, na základe dôkladného poznania území. Je dôležité reagovať na stále rastúcu svetovú populáciu, strategickým plánovaním obydľí a využívaním obmedzených prírodných zdrojov touto populáciou, pre efektívnejšie riadenie, minimalizovanie znečistenia a zhoršovania životného prostredia. Program MAB má jedinečný vplyv a možnosť podporiť prechod k prosperujúcejším ekonomikám a udržateľnejším spoločnostiam v členských štátoch a v prípade cezhraničných biosférických rezervácií možnosť podporiť a rozvíjať tieto spolupráce. Očakávané výsledky tohto cieľa na roky 2015-2025 prezentujeme v nasledujúcej tabuľke.

Tabuľka 2 Očakávané výsledky druhého cieľa Novej cestovnej mapy pre program MAB

č.	Očakávané výsledky druhého cieľa Novej cestovnej mapy pre program MAB
2.1.	Biosférické rezervácie pôsobia ako modely na podporu udržateľného rozvoja a napredovania v plnení cieľov trvalo udržateľného rozvoja týkajúcich sa spravodlivých a zdravých spoločností a sídiel, sú uznávané a podporované všetkými úrovňami verejnej správy.
2.2.	Biosférické rezervácie pôsobia ako modely na skúmanie, vytváranie a demonštrovanie udržateľných ekonomických systémov, ktoré pozitívne ovplyvňujú ochranu biodiverzity a jej udržateľné využívanie.
2.3.	Biosférické rezervácie pôsobia ako modely na skúmanie, vytváranie a demonštrovanie inovatívnych prístupov, ktoré podporujú odolnosť komunit a príležitosti pre mladých ľudí prostredníctvom diverzifikácie zdrojov obživy, ekologických podnikov a sociálneho podnikania vrátane zodpovedného cestovného ruchu a kvalitnej ekonomiky.
2.4.	Zavádzajú sa funkčné mechanizmy na zabezpečenie toho, aby tí, ktorí napomáhajú poskytovaniu ekosystémových služieb z biosférických rezervácií, boli spravodlivo odmeňovaní a podporovaní tými, ktorí tieto ekosystémové služby využívajú a majú z nich prospech, často vo vzdialených mestských oblastiach.
2.5.	Biosférické rezervácie priamo prispievajú k zdraviu a blahobytu tých, ktorí v nich žijú, a tých, ktorí sú s nimi spojení.
2.6.	Cezhraničné biosférické rezervácie sa posilňujú prostredníctvom dialógu na viacerých úrovniach a budovania kapacít špecifických pre cezhraničné otázky.

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa UNESCO New Roadmap for the Man and the Biosphere (MAB) Programme and its World Network of Biosphere Reserves (2017)

Tretím cieľom je zjednodušenie vedy o biodiverzite a udržateľnosti, vzdelávanie pre udržateľný rozvoj a budovanie kapacít. Veda o udržateľnosti je prístupom k riešeniu globálnych problémov. Úspešnosť tohto procesu si však na úrovni biosférickej rezervácie vyžaduje spoluprácu medzi všetkými zainteresovanými stranami, medzi ktorých patria vedci, tvorcovia politik, miestna komunita, či podnikatelia. Rovnako je prístupom k riešeniu problémov vzdelávanie a získavanie nových zručností, kompetencií a hodnôt v prospech udržateľného rozvoja prostredníctvom ESD (Education for Sustainable Development). Biosférické rezervácie môžu tieto prístupy efektívne využívať s cieľom budovať vedecké poznatky, identifikovať osvedčené postupy a posilniť prepojenia medzi vedou, politikou a vzdelávaním v tejto oblasti. Očakávané výsledky tohto cieľa na roky 2015-2025 prezentujeme v nasledujúcej tabuľke.

Tabuľka 3 Očakávané výsledky tretieho cieľa Novej cestovnej mapy pre program MAB

č.	Očakávané výsledky tretieho cieľa Novej cestovnej mapy pre program MAB
3.1.	MAB a jej WNBR sú plne zapojené do medzinárodných, regionálnych, národných a subnárodných výskumných iniciatív a programov, ktoré prispievajú k rozvojovej agende po roku 2015 a k cieľom udržateľného rozvoja.
3.2.	Vytvorenie medzinárodnej siete vedcov pracujúcich v biosférických rezerváciách a s ich manažérmi/koordinátormi a ďalšími zainteresovanými stranami.
3.3.	Každá biosférická rezervácia má aktívny výskumný program založený na princípoch vedy o udržateľnosti, ktorý poskytuje základ pre participatívne rozhodovanie a riadenie v biosférickej rezervácii.
3.4.	Tradičné poznatky sa využívajú ako "vstupné znalosti" pre riadenie biosférických rezervácií, pričom sa uznáva význam posilnenia postavenia domorodých a miestnych komunit ako strážcov jedinečných poznatkov, ako aj zachovania kultúrnej identity.
3.5.	Činnosti v oblasti odbornej prípravy a budovania kapacít v biosférických rezerváciách a na národnej, regionálnej a globálnej úrovni sa zaoberajú vzájomne prepojenými otázkami ochrany a udržateľného využívania biodiverzity, zmierňovania zmeny klímy a prispôsobovania sa jej, ako aj sociálno-ekonomického a kultúrneho blahobytu ľudských spoločností.
3.6.	Činnosti v oblasti TUR sa uskutočňujú vo všetkých biosférických rezerváciách vrátane všetkých partnerov občianskej spoločnosti. Biosférické rezervácie slúžia aj ako centrá ESD, z ktorých sa šíria modely.
3.7.	Zintenzívnenie partnerstiev medzi biosférickými rezerváciami a programami UNESCO v oblasti vzdelávania, ako je Globálny akčný program (GAP) pre OŠD, Sieť pridružených škôl UNESCO (ASPnet) a program UNITWIN/ Katedry UNESCO, a ďalšími relevantnými orgánmi OSN v oblasti vzdelávania a budovania kapacít.

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa UNESCO New Roadmap for the Man and the Biosphere (MAB) Programme and its World Network of Biosphere Reserves (2017)

Štvrtý cieľ tvorí podporovanie zmierňovania a prispôsobovania sa zmene klímy a iným aspektom globálnych environmentálnych zmien. Klimatické zmeny sú v súčasnosti alarmujúce a ich riešenie je mimoriadne dôležité. Trend globálneho otepľovania má rastúcu tendenciu. Tento globálny problém a dôsledky zmeny klímy by mohli zmierňovať práve možnosti programu MAB a biosférické rezervácie aj prostredníctvom podpory a účinného začleňovania ich príspevkov do národných a medzinárodných stratégií a politík v oblasti klímy, straty biodiverzity, urbanizácie, dezertifikácie, či degradácie pôdy a vodných zdrojov.

Tabuľka 4 Očakávané výsledky štvrtého cieľa Novej cestovnej mapy pre program MAB

č.	Očakávané výsledky štvrtého cieľa Novej cestovnej mapy pre program MAB
4.1.	WNBR funguje ako globálna sieť regiónov na podporu vzdelávania a pilotných inovatívnych opatrení na monitorovanie, prispôsobovanie sa a zmierňovanie dôsledkov zmeny klímy a iných typov globálnej zmeny životného prostredia.
4.2.	Členské štáty aktívne podporujú svoje biosférické rezervácie ako modely pri vykonávaní Rámcového dohovoru OSN o zmene klímy (UNFCCC), Dohovoru OSN o boji proti dezertifikácii (UNCCD), Dohovoru o biologickej diverzite (CBD) a Globálneho rámca pre klimatické služby (GFCS).
4.3.	Členské štáty a iné rozhodovacie orgány uznávajú a podporujú biosférické rezervácie ako prioritné lokality pri vypracúvaní a vykonávaní stratégií na zmierňovanie zmeny klímy a prispôsobovanie sa jej, najmä prostredníctvom: (1) energetickej účinnosti a rozvoja a zavádzania obnoviteľných a čistých zdrojov energie vrátane úspor energie prostredníctvom zodpovednej spotreby; a (2) prístupov súvisiacich so sekvestráciou uhlíka a REDD+ (znižovanie emisií z odlesňovania a degradácie lesov).
4.4.	Členské štáty aktívne podporujú prenos prístupov vyvinutých v biosférických rezerváciách do iných krajín a regiónov.

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa UNESCO New Roadmap for the Man and the Biosphere (MAB) Programme and its World Network of Biosphere Reserves (2017)

V rámci týchto štyroch cieľov sú vymedzené aj strategické oblasti činnosti agentúry MAB na roky 2015 až 2025. Prvá strategická oblasť je Svetová sieť biosférických rezervácií pozostávajúca z efektívne fungujúcich modelov udržateľného rozvoja, na jednotlivé biosférické rezervácie v kontexte krajín v ktorých sa nachádzajú. Druhou oblasťou je inkluzívna, dynamická a na výsledky orientovaná spolupráca a

vytváranie sietí v rámci programu MAB a Svetovej siete biosférických rezervácií, na vytváranie sietí v rámci programu MAB. Ďalšou oblasťou sú efektívne externé partnerstvá a dostatočné a udržateľné financovanie programu MAB a Svetovej siete biosférických rezervácií, predovšetkým na partnerstvá mimo programu MAB. Štvrtú oblasť tvorí komplexná, moderná, otvorená a transparentná komunikácia, zdieľanie informácií a údajov. Posledná oblasť je efektívne riadenie programu MAB a Svetovej siete biosférických rezervácií a v rámci nich. Stratégia MAB sa realizuje prostredníctvom akčného plánu MAB, ktorý tvorí súbor opatrení na účinnú realizáciu stratégie MAB. Stratégia MAB sa hodnotí pomocou osobitného hodnotiaceho rámca, ktorý spája strategické ciele, činnosti a výstupy akčného plánu. Hodnotenie prebieha na základe ukazovateľov výkonnosti, zdrojov overovania a monitorovania.(UNESCO, 2017)

V rámci strategického plánovania podľa Technických smerníc pre biosférické rezervácie, UNESCO uvádza dôležité dokumenty, medzi ktoré patrí manažmentový plán, ktorý by mal pokrývať viacročné obdobie, mal by byť formulovaný participatívnym procesom a prijatý príslušným rozhodovacím orgánom. UNESCO uvádza niekoľko dôvodov, prečo je manažmentový plán pre biosférické rezervácie potrebný. Medzi tieto dôvody patrí potreba základného dokumentu, ktorým sa bude spravovaný subjekt, t. j. biosférická rezervácia, riadiť. Ďalším dôvodom je potreba zdefinovania svojho účelu, či zodpovedností. Inou potrebou môže byť aj predpoklad poskytnutia finančných prostriedkov pre národnú vládu, či potenciálnych darcov. Medzi tieto dôvody patrí aj príležitosť pre hĺbkovú spoluprácu so stakeholdermi a splnenie ich očakávaní. UNESCO vysvetľuje, že riadenie bez plánu ad hoc je neefektívne, pretože sa môže rýchlo odkloniť od stratégie a kľúčových cieľov. Okrem manažmentového plánu UNESCO uvádza v rámci Technickej príručky pre biosférické rezervácie tiež business plán a marketingový plán, ktorého súčasťou by mala byť aj komunikačná stratégia. (UNESCO, 2021)

Súčasným platným dokumentom, ktorý by sa mali radiť slovenské biosférické rezervácie je Akčný plán pre implementáciu Programu UNESCO MAB a Svetovej siete biosférických rezervácií v Slovenskej republike na roky 2018 až 2025, ktorý obsahuje päť strategických oblastí, ktoré vychádzajú z medzinárodne daných oblastí, sú však prispôbené našim podmienkam a potrebám biosférickej rezervácie, ktorá je významnou zložkou pri strategickom plánovaní rozvoja územia. (ŠOPSR, 2022; Et. al., 2014; Ministerstvo životného prostredia)

Problematiky strategického plánovania biosférických rezervácií na území Slovenskej republiky sa dotýkajú vypracované plány, ktoré sa zameriavajú predovšetkým na oblasť a ochranu životného prostredia. Tieto dokumenty obsahujú priestorovo-plánovacie dokumentácie, medzi ktoré patrí Územný systém ekologickej stability, Miestny územný systém ekologickej stability, Regionálny územný systém ekologickej stability, Krajinno-ekologický plán, Územné plánovanie VUC a obcí, KUR SR, Akčný plán rozvoja okresu, Návštevný poriadok CHÚ, a Programy hospodárskeho a sociálneho rozvoja obcí a regiónu. V zmysle strategických programových a koncepčných dokumentov z ochrany prírody a krajiny na národnej úrovni sú to Habitats/Birds Directive, Manažment Plán pre N2000 územie, Program starostlivosti o NP, Species Conservation Plan, Národné programové dokumenty dotýkajúce sa ochrany prírody a krajiny, ochrany biodiverzity a udržateľného rozvoja, Koncepcia ochrany prírody a krajiny, Stratégia rozvoja Štátnej ochrany prírody SR, či Komunikačné a interpretačné stratégie ochrany prírody, Envirostratégia 2030 a Envirostratégie vyšších územných celkov.

Faktom ostáva, že všetky spomínané kľúčové strategické dokumenty a koncepcie sa orientujú predovšetkým na oblasť ochrany prírody a životného prostredia daných území, avšak žiadny z dokumentov vypracovaný pre územie, na ktorom ležia biosférické rezervácie všeobecne nepokrýva socio-ekonomickú oblasť, čím sa akosi abstrahuje od rozvojovej funkcie biosférických rezervácií. Aj keď kľúčové dokumenty v biosférických rezerváciách môžu byť doplnené o sektorovú dokumentáciu, čiže programové dokumenty v špecifických oblastiach života v území (najmä v oblasti rozvoja cestovného ruchu, podpory podnikateľských aktivít s dôrazom na poľnohospodárstvo, potravinársky priemysel, remeslá, kultúru, konkrétne ide napr. Program rozvoja vidieka, Strategický plán SPP, dokumentácie jednotlivých odvetví, napr. Plán rozvoja cestovného ruchu, Vodný plán, a pod atď.), ich reálne zohľadnenie a vzájomné prepojenie s prioritami biosférických rezervácií je v podmienkach Slovenska otázne. Výnimkou je čiastočne biosférická rezervácia Poľana, ktorá prostredníctvom svojich zástupcov od roku 2013 aktívne participuje na procesoch zameraných na stanovenie priorít a stratégií rozvoja obcí v rámci biosférickej rezervácii Poľana, preto je na ňu zamerané naše ďalšie skúmanie.

Všetky biosférické rezervácie v SR čelia spoločným výzvam. Vitálišová, Miňová a Vaňová (2021) ich rozdeľujú do troch skupín. Prvá skupina problémov súvisí s nedostatočným uznaním postavenia biosférických rezervácií v podmienkach

Slovenskej republiky ako území medzinárodného významu a ich úlohy z hľadiska naplňania medzinárodných dohovorov a cieľov udržateľného rozvoja, ktoré sú aktuálne sformulované v rámci Agendy 2030. V našich podmienkach stále chýba podrobné určenie pôsobnosti biosférických rezervácií a kompetencií vo vzťahu k ostatným subjektom územia. Autorky uvádzajú, že je potrebný komplexný systém inštitucionálneho, legislatívneho a finančného uchopenia biosférických rezervácií.

V rámci vymedzenia problematiky v súvislosti so slovenskou legislatívou uvádzame, že na úrovni Slovenskej republiky, upravujú oblasť ochrany prírody a krajiny osobitne biosférických rezervácií právne normy, ako Vyhláška č. 180 Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky z 19. apríla 2021, ktorou sa vykonáva zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny, podľa ktorého je: „biosférická rezervácia zaradená medzi územie medzinárodného významu.“ Pojem biosférická rezervácia konkrétne definovaný v žiadnom zákone, či právnom predpise nie je. Definovaný je len pojem Národný park v zmysle §19 ods. 1 a 2 toho istého zákona, ako: „rozsiahlejšie územie, spravidla s výmerou nad 10.000 ha, prevažne s ekosystémami podstatne nezmenenými ľudskou činnosťou alebo v jedinečnej a prirodzenej krajinej štruktúre, tvoriace najvýznamnejšie prírodné dedičstvo, v ktorom je ochrana prírody nadradená nad ostatné činnosti.“ zároveň v prípade Národného parku „cieľom jeho ochrany je zachovanie alebo postupná obnova prirodzených ekosystémov vrátane zabezpečenia nerušeného priebehu prírodných procesov najmenej na troch štvrtinách územia národného parku, pričom tento cieľ sa zabezpečuje zonáciou národného parku.“ Národný park však nie je totožný s biosférickou rezerváciou alebo chráneným územím, pričom rozdiel je predovšetkým v cieľoch týchto uznaných území. Biosférické rezervácie majú vymedzenie svojich cieľov v širšom kontexte než ciele národných parkov, ktoré sú viazané priamo zákonom zachovávať alebo postupne obnovovať prirodzené ekosystémy vrátane zabezpečovania nerušeného priebehu prírodných procesov. (zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny)

Druhým problémom je absentujúci dlhodobý strategický prístup k rozvoju biosférických rezervácií, ktorému sme sa venovali predchádzajúcej podkapitole. Dôvodom tohto problému je nedostatočný záujem a pozornosť zo strany riadiacich orgánov, ktoré nemajú dostatočnú kapacitu, ale ani snahu o starostlivosť, plánovanie a rozvoj týchto území. Biosférickým rezerváciám chýbajú dôležité strategické dokumenty rozvoja, riadenia, marketingovej komunikácie, ako aj metodických postupov a taktiež

postupov hodnotenia kvality vedenia a fungovania biosférickej rezervácie, ktoré sa realizuje prostredníctvom periodického hodnotenia raz za desať rokov.

Tretím problémom je nedostatočné poznanie území biosférických rezervácií v prepojení na sociálno-ekonomické aspekty rozvoja s dôrazom na zachovanie biodiverzity v synergii s človekom. Riešenie danej diplomovej práce pomáha riešiť práve druhú a tretiu skupinu problémov, a to pilotným aplikovaním strategického plánovacieho procesu v podmienkach Biosférickej rezervácie Poľana.

2. ANALÝZA SÚČASNÉHO STAVU BIOSFÉRICKEJ REZERVÁCIE POĽANA

V tejto kapitole popíšeme metodiku práce a následne sa budeme venovať skúmaniu súčasného stavu Biosférickej rezervácie Poľana, prostredníctvom hĺbkovej analýzy jej jednotlivých potenciálov a analýzy hodnotenia kvality života na jej území, jej obyvateľmi, prostredníctvom dotazníka.

2.1. Metodika práce

V tejto podkapitole predstavíme cieľ a metodiku práce. Cieľom tejto práce je preskúmať súčasný stav strategického plánovania rozvoja biosférických rezervácií na Slovensku, špecifiká tohto procesu v kontexte požiadaviek programu UNESCO Človek a biosféra a slovenskej legislatívy a preskúmať jeho aplikáciu na vybranej biosférickej rezervácii. Následne na základe jej analýzy a príkladov dobrej praxe zo zahraničia navrhnúť východiská stratégie rozvoja vybranej biosférickej rezervácie na Slovensku.

V rámci heuristiky a prípravy teoretickej časti sme pomocou metódy abstrakcie vychádzali z rôznych monografií, štúdií, programov, nariadení, štatútov, plánov, stratégií, projektov a relevantných zákonov v rámci problematiky biosférických rezervácií a strategického plánovania ich rozvoja.

V rámci analytickej časti diplomovej práce sú hlavným zdrojom primárnych údajov osobné rozhovory so správcom Biosférickej rezervácie Poľana a miestnymi zainteresovanými stranami a dotazníkový prieskum realizovaný v mesiacoch november 2022 až marec 2023 v území BR Poľana. Dotazník tvorilo 25 otázok a zdieľali sme ho elektronicky prostredníctvom platformy Qualtrics Survey. Jeho detailnejší prehľad si môžete pozrieť v prílohe 1. Tieto údaje sú doplnené o štatistické údaje Štatistického úradu SR, oficiálne informácie zverejnené na webových stránkach Biosférickej rezervácie Poľana, obcí patriacich do územia biosférickej rezervácie a ďalších relevantných zainteresovaných strán. Zber dát sme realizovali od septembra 2022 do súčasnosti.

V rámci analýzy potenciálov sme na hodnotenie vonkajšieho a vnútorného prostredia využili analýzu pomocou SWOT založenej na expertnom hodnotení 10 expertov (-2 najslabšia stránka, najväčšie ohrozenie, +2 – najsilnejšia stránka, najväčšia príležitosť), ktorí majú odbornú spôsobilosť a priamy vzťah s nami vybranou biosférickou rezerváciou a výsledkoch dotazníkového prieskumu, a následné

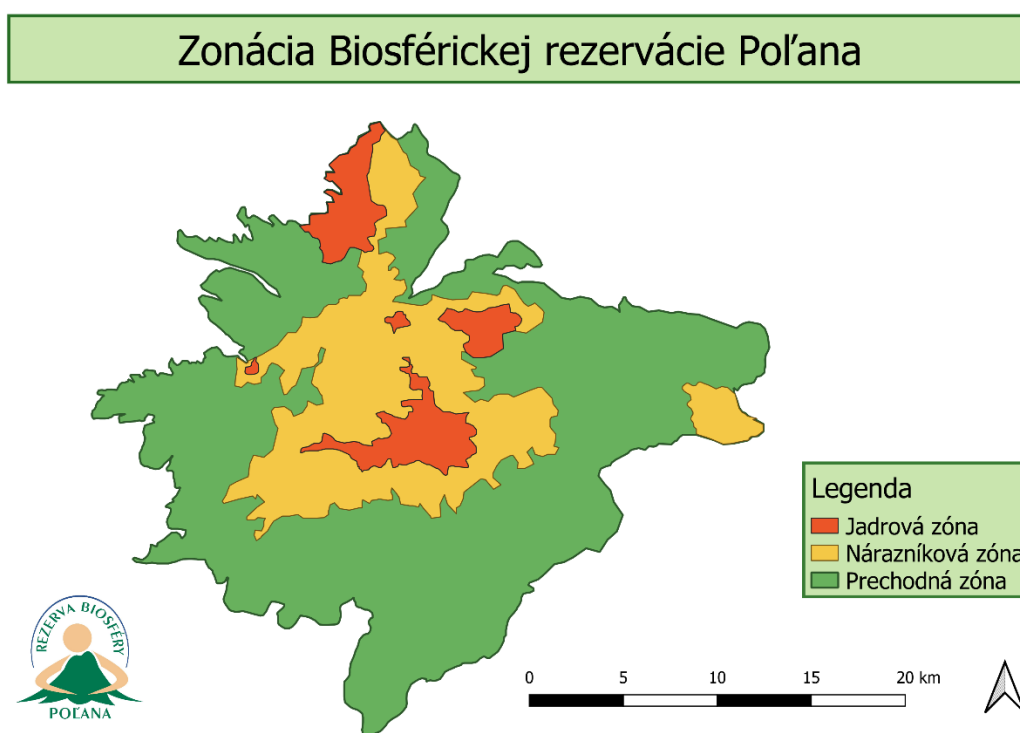
vyhodnotenie prostredníctvom syntézy TOWS. Hlavným zdrojom údajov pri spracovávaní analýzy boli osobné rozhovory so správcom Biosférickej rezervácie Poľana a miestnymi zainteresovanými stranami. Tieto údaje boli doplnené prostredníctvom metódy abstrakcie najmä o štatistické údaje Štatistického úradu SR, oficiálne informácie zverejnené na webových stránkach Biosférickej rezervácie Poľana, obcí patriacich do územia biosférickej rezervácie a ďalších relevantných zainteresovaných strán.

V analýze hodnotenia kvality života na území Biosférickej rezervácie Poľana, jej obyvateľmi, sme využili kvantitatívnu opytovaciu metódu, formou dotazníka, ktorá spočívala v zbieraní priamych dát od obyvateľov Biosférickej rezervácie Poľana. Našu výskumnú vzorku, ktorá bola zámerne vyberaná, tvorilo 75 respondentov. Pre potrebu analýzy dát sme si zvolili dva kvótne znaky - pohlavie a vek (4 vekové kategórie). Prvou skupinou boli obyvatelia od 19 do 29 rokov, následne skupina od 30 do 49 rokov. Tretiu skupinu tvorili obyvatelia od 50 do 59 rokov a poslednou skupinou boli obyvatelia nad 60 rokov. Vekovú skupinu do 18 rokov sme vylúčili z dôvodu zachovania reprezentatívnosti vzorky. Realizovaný dotazníkový prieskum ešte nie je ukončený. V rámci jeho pokračovania budú zahrnuté všetky vekové skupiny. Pre potreby diplomovej práce prezentuje prvý čiastkové výstupy. Výskum bol realizovaný elektronicky prostredníctvom Qualtrics Survey, zdieľaný pomocou e-mailu, sociálnych sietí a iných kanálov. Zber dotazníkov bol realizovaný od novembra 2022 do apríla 2023. Dáta sme analyzovali na základe metódy Chi-kvadrat testu pre potrebu testovania reprezentatívnosti vzorky, Friedman test a Wilcoxon test, či metódy analýzy, abstrakcie, komparácie, a základných matematicko-štatistických metód, pre potrebu zistení k návrhu strategického plánu rozvoja vybranej Biosférickej rezervácie Poľana. K testovaniu a analýze dát v súvislosti s cieľom tejto práce, sme využili program SPSS a aplikáciu MS Excel. Na základe výsledkov analýz sme prostredníctvom metódy abstrakcie a syntézy dospeli k formulovaniu východísk stratégie a odporúčaniam, ako posilniť udržateľný rozvoj Biosférickej rezervácie Poľana.

V rámci podkapitoly 2.2. sme pre analýzu SWOT využili len expertné hodnotenie. SWOT analýzy sme následne doplnili o hodnotenia miestnych obyvateľov, podľa dotazníkového prieskumu, vid' príloha 2. Výsledná matica TOWS v kapitole 3.1. zohľadňuje expertné hodnotenie, ako aj hodnotenie miestnych obyvateľov.

2.2. Analýza potenciálu Biosférickej rezervácie Poľana

Objekt nášho výskumu - Biosférická rezervácia Poľana bola vyhlásená ako druhá v Slovenskej republike. Biosférická rezervácia Poľana sa nachádza v strednej časti Slovenskej republiky. Pohorie Poľana, najzachovalejšia treťohorná sopka na Slovensku, je chránená od roku 1981 ako súčasť CHKO Poľana. V roku 1990 bolo chránené územie pre mimoriadne vysokú prírodnú a krajinnú hodnotu zaradené do svetovej siete biosférických rezervácií UNESCO. Súčasnú zonáciu nami vybranej Biosférickej rezervácie Poľana, ktorej sa v tejto práci primárne venujeme, môžeme vidieť na nasledujúcom obrázku 2. V jadrovej zóne tejto biosférickej rezervácie sú najvýznamnejšie maloplošné chránené územia a jej celková výmera je viac než 1330 ha. Jadrovú zónu chráni proti vonkajším vplyvom nárazníková zóna o výmere viac než 7930 ha. V tejto zóne je hospodárenie a spásanie lúk, či iných činností človeka možné, avšak sú stále podriadené záujmom ochrany prírody. Poslednou zónou je prechodová, ktorá je svojou rozlohou viac než 11 097 ha najväčšia. V tejto zóne by mala byť hospodárska činnosť v zhode so záujmami ochrany prírody a krajiny. (Et. Al., 2014)

Obrázok 2 Zonácia Biosférickej rezervácie Poľana

Zdroj: Vlastné spracovanie v QGIS podľa CHKO Poľana

Analýzu súčasného stavu Biosférickej rezervácie Poľana vysvetľujeme v štyroch zložkách jej potenciálu, ktorý tvorí prírodno-geografický potenciál, socio-ekonomický potenciál, socio-demografický potenciál a inovačný potenciál.

Prvou zložkou potenciálu je **prírodno-geografický potenciál**, tzv. environmentálna identita Biosférickej rezervácie Poľana. Táto zložka obsahuje potenciál abiotických a biotických zložiek územia a druhotnej krajinej štruktúry. Biosférická rezervácia Poľana disponuje rozlohou 24 158,23 ha a predstavuje horskú krajinu s rozmanitou topografiou, ktorá odráža zložitú geologickú históriu sopečnej činnosti, zlomov a erózie. Toto územie zahŕňa jadrovú zónu s rozlohou 1 333 ha, nárazníkovú zónu s rozlohou 7 930 ha a prechodnú zónu s rozlohou 11 097 ha. Hranice biosférickej rezervácie odrážajú prirodzené hranice pohoria. Z administratívneho hľadiska územie čiastočne pokrýva okresy Banská Bystrica, Zvolen, Brezno a Detva. Zahŕňa 13 katastrálnych území - obce Detva, Dúbravy, Hriňová v okrese Detva; obec Očová ako súčasť okresu Zvolen; obce Hrochoť, Ľubietová, Poniky, Povrazník ako súčasť okresu Banská Bystrica a Čierny Balog, Hronec, Sihla, Strelníky, Valaská v okrese Brezno (Urban, 2016). Jadro biosférických rezervácií tvorí šesť roztrúsených území, ktoré nie sú regulované, len chránené a zamerané na výskum. Nárazníková zóna je zameraná najmä na lesné hospodárstvo a poľnohospodárstvo s cieľom zachovať jedinečnú faunu a flóru. V prechodnej zóne sa realizujú všetky hospodárske činnosti v súlade so záujmami ochrany prírody. Poľana je najvyšším sopečným pohorím na Slovensku s unikátnym geologickým a geomorfologickým charakterom, ktoré je výsledkom sopečnej činnosti v období pred 13-15 mil. rokov. Zároveň je jednou z najväčších bývalých európskych sopiek (cca 2500 m n. m.) a je najvyšším sopečným pohorím na Slovensku. Najvyššia nadmorská výška je 1458 m n. m., najnižšia 460 m n. m. Sopečný pôvod a z neho vyplývajúca geomorfologická stavba spôsobili vznik jedinečného bohatstva povrchových tvarov, napr. skalných stien, lávových prúdov, balvanov, skalných miest, kamenných morí, skalných veží, vodopádov. Mnohé z nich boli dôvodom na vyhlásenie osobitne chránených častí prírody. Najvýznamnejšie abiotické zložky územia predstavujú početné skalné útvary, ako sú Veporské skaly, Melichova skala, Kalamárka, Jánošíkova skala alebo 15 m vysoký vodopád v doline Bystré. Na území Biosférickej rezervácie Poľana výrazne prevládajú lesy, ktoré pokrývajú takmer 85 % územia. Rastlinstvo Poľany sa vyznačuje bežným výskytom teplomilných aj horských druhov rastlín (UNESCO, 2020). Lesný systém je veľmi rozmanitý, od dubových lesov až po smrekové lesy rastúce na

andezitoch, ktoré sú známe svojím najjužnejším výskytom v rámci Západných Karpát, pokrývajú najvyššiu časť pohoria. Krajina sa však na mnohých miestach otvára do alpínskych lúk, ktoré sa tu nazývajú poľany a dali pohoriu meno. Tieto lúky ponúkajú nádherné a ďaleké výhľady. Na Poľane sa nachádza mozaika maloblokových pásových oráčin, striedajúcich sa s lúkami a pasienkami na bývalých poliach, preklenutých medze, miestami zarastených vrbami, ostružinami a divými čerešňami. V oblasti sa vyskytuje približne 1220 druhov vyšších rastlín a je bohatá aj na lišajníky a machy. Z toho 80 druhov je v kategóriách ochrany, ohrozenia a vzácnosti. Pestrosť a druhové bohatstvo fauny v BR Poľana odráža jej environmentálnu rozmanitosť. Vyskytuje sa tu mnoho bio-geograficky výnimočných a bio-sociologicky významných druhov živočíchov, ktorých vzácne populácie sú často ohrozené, a preto prísne chránené. Fauna bezstavovcov zahŕňa niekoľko karpatských endemických druhov. Zvlášť druhovo bohatá je fauna chrobákov, motýľov, plazov, vtákov, ako aj veľkých šeliem vrátane vlka dravého (*Canis lupus*), medveďa hnedého (*Ursus arctos arctos*) a rysa ostrovida (*Lynx lynx*). Mimoriadne bohatá je aj avifauna. V oblasti sa vyskytuje 174 druhov vtákov. Vzhľadom na výskyt ohrozených a vzácných druhov vtákov bola Poľana uznaná ako Významné vtáčie územie Slovenska. (Vitálišová, Vavrúšová, Piscová, 2023) Zhrnuté silné a slabé stránky, príležitosti a ohrozenia prírodno-geografického potenciálu hodnotené expertmi sú nasledovné:

Tabuľka 5 SWOT Prírodno-geografický potenciál s výsledkom expertného bodovania

Silné stránky	EB	Slabé stránky	EB
Pestrosť a druhové bohatstvo fauny	1,9	Premnoženie vybraných druhov zvierat (medveď hnedý)	-0,9
Jedinečné povrchové tvary v území	1,8	Nadmerná exploatácia prírodných zdrojov	-0,5
Rozmanitá topografia územia	1,7	Strata prirodzenej symbiózy (človek a príroda, zníženie trávnatého porastu, zmena prirodzeného zloženia biotopov)	-0,3
Rozmanitý lesný systém	1,7		
Množstvo významných druhov živočíchov	1,7	Znečistenie vôd	-0,3
Príležitosti	EB	Ohrozenia	EB
Možnosti čerpania prostriedkov eurofondov v partnerstvách a pre spoločné rozvojové projekty	1,4	Zmena klímy	-1,3
Eko-formy rozvoja cestovného ruchu	1,3		
Nové postupy v starostlivosti o faunu a flóru a jej zachovanie	1	Poškodenie ekosystémov a biodiverzity negatívnym vplyvom ľudskej a zvieracej činnosti	-0,7
Zmena životného štýlu zameraná vo voľnom čase na vyhľadávanie pokoja, relaxu	0,8		

Zdroj: Vlastné spracovanie

Druhou zložkou potenciálu je **socio-ekonomický potenciál** Biosférickej rezervácie Poľana. Územie Poľany je orientované predovšetkým na poľnohospodárstvo a lesníctvo. Poľnohospodárstvo na Poľane je zastúpené najmä samostatne hospodáriacimi roľníkmi, ktorí sa zaoberajú rastlinnou aj živočíšnou výrobou. Najväčšiu časť poľnohospodárskej pôdy, ktorú využívajú, tvoria trvalé trávne porasty. Roľníci v rámci výroby používajú kone a tradičné poľnohospodárske náradie, poľnohospodárske družstvá zase na chov dobytka. Územie Poľany je veľmi známe mnohými miestnymi remeselnými výrobkami, ako aj potravinárskymi výrobkami z mlieka, bravčového a hovädzieho mäsa, medu, ale aj pekárenských výrobkov. Miestni výrobcovia sú označení aj regionálnou značkou Podpoľanie, ktorá je zárukou originálnej výroby a kvality. Touto značkou je ocenených aj niekoľko reštaurácií v Detve a Kriváni. Tradičné poľnohospodárske postupy, príznačné pre toto územie však zanikli v dôsledku odchodu mnohých obyvateľov. (Et. al., 2014; Fabriciusová, Slamová, Jančura, 2015; Vitálišová, Vavrúšová, Piscová, 2023). V dôsledku tohto trendu sa podiel trávnych porastov v území za posledných 50 rokov dvakrát znížil, čo sa prejavilo aj na zvyšujúcom sa počte ohrozených priestorov vo faune a flóre (Gallayová, 2008).

Lesy pokrývajú 85 % územia biosférickej rezervácie a viac ako 86 % územia je pod správou podniku Lesy SR (Et al., 2014). Aj napriek realizovanému odbornému hospodáreniu a starostlivosti o hospodárske lesy sa zloženie lesných biotopov zmenilo s preferenciou rýchlorastúcich drevín a porastov na úkor lúk.

V rámci socio-ekonomického potenciálu je významnou súčasťou Biosférickej rezervácie Poľana špecifický folklór a etnografia. V rámci kultúry a folklóru sa toto územie radí medzi najvýznamnejšie regióny na Slovensku. Tradičné drevené domy, senníky, zemiakové pivnice, drevené maľované kríže a zachované tradície ľudového umenia dotvárajú neopakovateľný ráz tohto územia. Ďalším prejavom jedinečnej kultúry sú miestne kroje, folklórne skupiny a tradície. Tance a piesne z územia sa prezentujú na festivale, ktorý sa organizuje od roku 1966. medzinárodný festival folklóru a tradičnej ľudovej kultúry - Folklórne slávnosti na Poľane patria medzi najúspešnejšie podujatia na Slovensku. Na festivaloch sa ľudia radi vracajú k svojim národným koreňom aj prostredníctvom krojov, ktorými vyjadrujú svoju hrdosť a lásku k tomuto regiónu. História a kultúra sa odráža aj v múzeách, ktoré sa nachádzajú v rôznych častiach Poľany, napr. v Očovej v podobe remeselníckeho dvora, Podpolianskeho múzea v Detve, Domu umenia Arteska v Detve, Lesníckom skanzene Vydrovo a pod. Kultúra a folklór sa odráža

aj v charakteristickej forme osídlenia nazývaného "lazy", ktoré predstavujú roztrúsené osamotené gazdovstvá alebo osady v malých skupinách v extraviláne s poľnohospodárskou a živočíšnou výrobou pre vlastné potreby (Beňušková, 2017). Aj „lazy“, ktoré prispievajú k jedinečnosti priestoru sú priestorom pre uplatnenie možnosti vidieckeho turizmu.

Poľanu ako "turistickú destináciu" propagujú rôzne tematicky zamerané webové portály, ktoré špecifikujú aj vhodné trasy. Nachádzajú sa tu mnohé náučné chodníky a lokality vhodné práve pre turizmus (chkopolana.sopsr.sk). Náučný chodník Kyslinky - Poľana - Kyslinky je dlhý 11 km a prechádza chránenými územiami ako Národná prírodná rezervácia Zadná Poľana, Prírodná rezervácia pod Dudášom a Národná prírodná pamiatka Vodopád Bystré. V prírodnej rezervácii Kalamárka sa nachádza náučný areál s dĺžkou trasy 1 km. Náučný chodník Boky (okres Zvolen) je dlhý 5,1 km. Náučný areál Mičinské travertíny (okres Banská Bystrica) zaujme travertínovými kopami. Náučný chodník Slatinskou dolinou (okres Zvolen) je dlhý 6,5 km. Náučný chodník Pustý hrad (okres Zvolen) je dlhý 6,4 km. Náučný chodník Lesnícky skanzen vo Vydrove (okres Brezno) je dlhý 3,3 km. V blízkosti skanzenu sa nachádza Národná prírodná rezervácia Dobročský prales. Náučná lokalita Kráľická tiesňava - Kráľický vodopád (okres Banská Bystrica) sa nachádza v prírodnej pamiatke Kráľická tiesňava. Náučný chodník k Harmaneckej jaskyni (okres Banská Bystrica) je dlhý 1,3 km, prechádza Národnou prírodnou pamiatkou Harmanecká jaskyňa. Náučný chodník k Národnej prírodnej rezervácii Dobročský prales prechádza ochranným pásmom chráneného územia. Mnohé z nich sú vhodné aj ako cyklotrasy. Je tu niekoľko miest, ktoré sú veľmi obľúbené pre skalolezenie (napr. Kalamárka).

Pre milovníkov poľovníctva je tu niekoľko lovísk jeleňov a veľkých šeliem a pre milovníkov rybolovu sú tunajšie pramene veľmi obľúbené pre lososovité ryby, ktoré sa vyznačujú vysokou čistotou vody. V tejto biosférickej rezervácii môžeme identifikovať naozaj mnoho jedinečných konkurenčných výhod, ktorým sú výnimočné vďaka jedinečným vlastnostiam tohto územia a relatívne dobre dostupné.

Dostupnosť územia, hlavne miest, je relatívne dobrá autom, autobusom alebo vlakom. Problémom je frekvencia spojov do obcí, ako aj do východiskových bodov pre turistov, ktorá by sa mala podporiť alebo realizovať počas sezóny kyvadlovou dopravou. V kontexte podpory cestovného ruchu v tomto území je tiež potrebné vybudovať alebo zrekonštruovať infraštruktúru. Je dôležité, aby pre turistov územie produkovalo aj

potrebné služby, napr. ubytovanie, možnosti stravovania, dostupnosť informácií, ako aj prístup do územia a cez územie. Na základe štatistických údajov je počet ubytovacích zariadení v obciach a okresoch, ktoré sú aspoň čiastočne začlenené do biosférických rezervácií pomerne nízky, ale je možné identifikovať množstvo súkromných majiteľov apartmánov a chát, ktorí ich ponúkajú na prenájom.

Súčasťou cestovného ruchu je aj vhodná propagácia územia. Informácie o území nájdu návštevníci v niekoľkých infocentrách - priamo na území biosférickej rezervácie v Hriňovej, ďalšie sú v okresných mestách (Zvolen, Detva, Banská Bystrica, Brezno). V menších obciach úlohy infocentier väčšinou realizuje obecný úrad, preto aj ich dostupnosť je v pracovnom čase od 8.00 do 16.00 h. Propagáciu podporujú najmä pracovníci CHKO Poľana množstvom podujatí pre verejnosť a vzdelávacích akcií pre deti a mládež. Neexistuje však špecifický portál orientovaný na propagáciu Poľany ako "turistickej destinácie" a uznanie titulu "biosférická rezervácia" je zo strany obyvateľov, ako aj turistov pomerne nízke. (Vitálišová, Miňová, Vaňová, 2021; Vitálišová, Vavrúšová, Piscová, 2023) Zhrnuté silné a slabé stránky, príležitosti a ohrozenia socio-ekonomického potenciálu hodnotené expertmi sú nasledovné:

Tabuľka 6 SWOT Socio-ekonomický potenciál s výsledkom expertného bodovania

Silné stránky	EB	Slabé stránky	EB
Jedinečný folklór a etnografia	2	Nedostatočná propagácia územia	-1,1
Výnimočné potravinárske produkty	1,4	Málo diverzifikovaná ponuka služieb	-1
Poľnohospodárske a lesnícke možnosti	1,2	Malá hodnota pripísaná titulu BR (nevyužitie príležitosti)	-0,9
Možnosti a podmienky pre turistiku a športové a relaxačné aktivity	1,2	Zaniknutie tradičných poľnohospodárskych postupov poľnohospodárov a roľníkov v území	-0,7
Lahká dostupnosť územia	0,6	Slabá obslužná infraštruktúra (reštaurácie, obchody, zdravotné služby, a pod.)	-0,7
Príležitosti	EB	Ohrozenia	EB
Možnosti čerpania prostriedkov eurofondov v partnerstvách a pre spoločné rozvojové projekty	1,4	Odliv mladej generácie	-1,4
Eko-formy rozvoja cestovného ruchu	1,1	Starnutie populácie	-1,3
Pôsobenie oblastných organizácií CR vhodných pre širšiu propagáciu územia a produktov	1	Chýbajúca podpora na národnej úrovni pre zachovanie takto etnologicky špecifických území	-1
		Vysoký nárast nákladov na živobytie, inflácia, rastúce ceny energií	-0,9
Dobudovanie dopravnej infraštruktúry VÚC a na národnej úrovni	0,9	Nezáujem mladej generácie o tradície, tradičné remeslá	-0,8

Zdroj: Vlastné spracovanie

Tretou zložkou potenciálu je **socio-demografický potenciál** Biosférickej rezervácie Poľana. V súčasnosti je územie biosférickej rezervácie charakteristické pomerne nízkou hustotou osídlenia a patrí k najmenej urbanizovaným územiám na Slovensku (1,96 obyv./km²) (Fabriciusová, Slamová, Jančura, 2015). Väčšina zo 400 stálych obyvateľov sú dôchodcovia, zamestnaní dochádzajú za prácou do priemyselných podnikov vo väčších mestách (napr. Hriňová, Detva, Zvolen, Banská Bystrica, Brezno), len niekoľko obyvateľov pracuje v lesníctve alebo poľnohospodárstve. V súčasnosti žije v prechodnej zóne trvalo 3 900 obyvateľov. V tabuľke 7 uvádzame demografické údaje v podobe hustoty obyvateľov, priemerného veku, prirodzeného prírastku a migračného salda obcí a mesta spadajúcich pod územie Biosférickej rezervácie Poľana. Podľa tabuľky môžeme vidieť, že prirodzený prírastok je vo väčšine municipalít záporný a svojou veľkosťou prevyšuje kladné prírastky skoro 10 násobne. Pri migrácii neregistrujeme záporné hodnoty až v takej veľkej miere. Migračné saldo sa za sledovaný rok v sledovaných municipalitách zmenilo celkovo o -14 obyvateľov. Podľa týchto údajov vyvodzujeme, že populácia Biosférickej rezervácie Poľana starne, čo môže byť následkom odchodu obyvateľov a potenciálnych rodičov z tohto územia. Dôvodom fenoménu posledných rokov, ktorým je odchod mladých obyvateľov z tohto územia dedukujeme predovšetkým v súvislosti s nízkym počtom pracovných príležitostí v tomto území a ponukou najmä v západnej časti Slovenska.

Tabuľka 7 Demografické údaje obcí a mesta spadajúcich pod územie Biosférickej rezervácie Poľana k 31.12.2021

	Počet obyvateľov	Hustota obyvateľov (obyv./km ²)	Priemerný vek	Prirodzený prírastok	Migračné saldo
Detva	13847	203,36	43,14	-66	-74
Hriňová	7095	58	43,34	-42	-8
Dúbravy	957	49	42,89	-9	8
Očová	2522	30	43,45	-11	18
Hrochot'	1445	42	41,16	-8	-1
Poniky	1536	26,02	41,65	5	13
Strelníky	772	45	43,63	-4	9
Lubietová	1239	20	41,48	5	27
Hronec	1143	34	42,38	-12	-7
Čierny Balog	5011	35	40,25	7	19
Sihla	191	7	41,53	0	-1
Valaská	3414	57	44,03	-26	-18
Povrazník	144	42,99	43,2	1	1

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa ŠÚSR

V poslednej dobe registrujeme aj zvýšenie záujmu o rozvoj turizmu, ktorý by mohol ovplyvniť práve slabú a neatraktívnu ponuku pracovných miest, či zvyšovanie miery zručností miestnych obyvateľov v rámci ponúkaných služieb a zvyšovania tak celkovej ich úrovne. (Vitálišová, Vavrúšová, 2023; Vitálišová, Vavrúšová, Piscová, 2023) Zhrnuté silné a slabé stránky, príležitosti a ohrozenia socio-demografického potenciálu hodnotené expertmi sú nasledovné:

Tabuľka 8 SWOT Socio-demografický potenciál s výsledkom expertného bodovania (EB)

Silné stránky	EB	Slabé stránky	EB
Znalosti v tradičných postupoch vytvárania produktov miestnymi obyvateľmi	0,9	Odliv mladých obyvateľov z územia	-1,6
Manuálne zručné obyvateľstvo	0,7	Prevláda staršie obyvateľstvo	-1,2
Nízka hustota osídlenia	0,4	Nízky počet pracovných príležitostí v území	-0,9
Podmienky a prostriedky pre vytvorenie nových pracovných miest	0,3	Strata záujmu o tradičné remeslá a chýbajúca generačná výmena	-0,7
Príležitosti	EB	Ohrozenia	EB
Možnosti čerpania prostriedkov eurofondov v partnerstvách a pre spoločné rozvojové projekty	1,4	Konzumný spôsob života	-1,4
Sieťovanie subjektov vedúce k rozvoju partnerstiev	1,3		
Nové možnosti pracovných príležitostí prostredníctvom rozvoja ekoturizmu	1,3	Narastajúci podiel silver populácie	-1,1
Zvýšenie miery propagácie územia vedúce k zvýšeniu jeho integrity	1,1		
Rozvoj duálneho vzdelávania	0,8	Vysoký nárast nákladov na živobytie, inflácia, rastúce ceny energií	-0,8
Zmeny v preferenciách životného štýlu potenciálnych obyvateľov a jeho propagácia	0,7		

Zdroj: Vlastné spracovanie

Poslednou, štvrtou zložkou potenciálu je **inovačný potenciál** Biosférickej rezervácie Poľana. Tento potenciál predstavuje výskumno-vzdelávacie podmienky a prostredie, kultúrnu diverzifikáciu, zázemie nových nápadov, inovácií, či pôsobenia tretieho sektora v území. V Biosférickej rezervácii Poľana sa nachádzajú rôzne vzdelávacie a kultúrne inštitúcie pokrývajúce rôzne úrovne vzdelávania, či kultúrno-spoločenských aktivít. Tieto inštitúcie sa nachádzajú v obciach, kde ponúkajú svoje služby miestnym obyvateľom. V rámci územia Biosférickej rezervácie Poľana sa nachádza 9 materských škôl, 15 základných škôl, 4 umelecké školy a 3 stredné školy.

V blízkosti územia sa nachádzajú rôzne vysoké školy a výskumno-vedecké pracoviská, ako Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Technická univerzita vo Zvolene, Akadémia umení v Banskej Bystrici, či Fakulta zdravotníctva, Slovenskej zdravotníckej univerzity, či pobočku SAV – Ústav vied o Zemi v Banskej Bystrici. V rámci inovačného potenciálu je dôležité uviesť, že Biosférická rezervácia Poľana je zaradená do realizácie projektu Implementácia Agendy 2030 prostredníctvom biosférických rezervácií (Projekt APVV). Tento projekt začala v našich podmienkach realizovať Štátna ochrana prírody Slovenskej republiky v spolupráci s Ekonomickou fakultou Univerzity Mateja Bela a Ústavom krajinnej ekológie Slovenskej akadémie vied, v Banskej Bystrici od 1. júla 2021. Projekt je financovaný Agentúrou na podporu výskumu a vývoja a je zameraný na všetky štyri biosférické rezervácie na území Slovenskej republiky. Jeho hlavným cieľom je vytvoriť návrh udržateľného inštitucionálneho, finančného a legislatívneho modelu fungovania biosférických rezervácií v podmienkach Slovenskej republiky a východísk ich strategického rozvoja na základe analýzy potenciálu územia v kontexte napĺňania cieľov Agendy 2030, teórie odolnosti, zahraničných skúseností a príkladov dobrej praxe. Tento model bude obsahovať biznis plány pre konkrétne biosférické rezervácie, ktoré budú obsahovať stratégiu rozvoja, akčný plán a marketingovú komunikačnú stratégiu. Projekt potrvá do 30. júna 2025. (ŠOPSR, 2022)

Významným faktorom, ktorý ovplyvňuje inovačný potenciál tohto územia je percepcia kľúčových stakeholderov a obyvateľstva. V rámci vymedzenia východiskovej situácie v riadení biosférickej rezervácie, z organizačnej štruktúry manažmentu biosférických rezervácií projektu Implementácie Agendy 2030 uvádzame významných stakeholderov, ktorými sú predovšetkým Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky, Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky a Slovenský výbor MAB. Ďalej jednotlivé biosférické rezervácie prostredníctvom poradných výborov pre rôzne oblasti rozvoja spolupracujú s koordinačnou radou a riadiacim tímom, ktorý sa zodpovedá koordinátorovi pre biosférickú rezerváciu. V kontexte biosférickej rezervácie Poľana, ktorá je objektom našej analýzy, sú predstavitelia Chránenej krajiny Poľana veľmi dôležitými koordinátormi spolupráce medzi miestnymi zainteresovanými stranami. V rámci biosférickej rezervácie združujú odborníkov, partnerov, ale aj volených predstaviteľov obcí spadajúcich do tohto územia prostredníctvom Koordinačnej rady BR Poľana. Uplatňujú participatívny prístup riadenia rozvoja biosférickej rezervácie na základe pravidelných stretnutí a projektov so

zástupcami miestnych samospráv, podnikateľmi, mimovládnyimi organizáciami a občanmi. (ŠOPSR, 2022; Vitálišová, Vavrúšová, Piscová, 2023; Et. al., 2014) Zhrnuté silné a slabé stránky, príležitosti a ohrozenia inovačného potenciálu hodnotené expertmi sú nasledovné:

Tabuľka 9 SWOT Inovačný potenciál s výsledkom expertného bodovania (EB)

Silné stránky	EB	Slabé stránky	EB
Existencia a aktivity predstaviteľov CHKO Poľana a Koordinačnej rady BR Poľana	1,5	Nedostatočný záujem o BR	-1,4
		Nedostatočná informovanosť stakeholderov	-0,7
Existencia a realizácia projektu APVV	1,2	Prostriedky a podmienky pre výskum a inovácie v území	-0,1
Príležitosti	EB	Ohrozenia	EB
Možnosti čerpania prostriedkov eurofondov v partnerstvách a pre spoločné rozvojové projekty	1,5	Nedostatočná finančná, kapacitná a legislatívna podpora BR	-1,7
Možnosti podpory vedy, výskumu, vzdelávania cez rôzne domáce a zahraničné grantové schémy	1,4		
Zvýšenie miery sieťovania stakeholderov a využívania výhod existencie Biosférickej rezervácie Poľana	1,2		

Zdroj: Vlastné spracovanie

2.3. Výsledky dotazníkového prieskumu v Biosférickej rezervácii Poľana

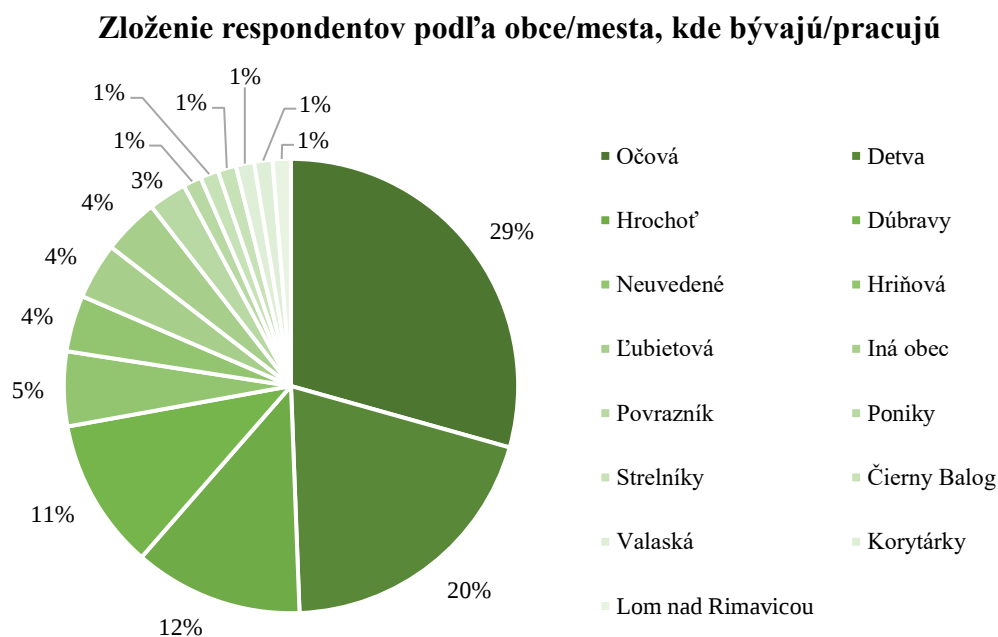
V nasledujúcej časti práce uvádzame zistenia analýzy hodnotenia kvality života na území Biosférickej rezervácie Poľana, jej obyvateľmi. Pre detailnejšiu predstavu o našej výskumnej vzorke mimo informácií v úvode kapitoly uvádzame doplňujúce informácie. V rámci dosiahnutého vzdelania má naša vzorka najväčšie zastúpenie v skupine ukončeného úplného stredného vzdelania (41,3%), ďalej vysokoškolského vzdelania (33,3%), stredného vzdelania (24%) a najmenej základného vzdelania (1,3%).

63,5% respondentov je zamestnaných, 14,9% respondentov je SZČO, 14,9% je dôchodcov, 4,1% študentov a 2,7% respondentov je na materskej, otcovskej, či rodičovskej dovolenke. Žiadny z respondentov nebol nezamestnaný.

Z celkovo 58 respondentov, ktorí sú zamestnaní alebo SZČO, 60,3% vyjadrilo, v akom odvetví. Najviac respondentov (51,4%) uviedlo, že ide o ostatné nevýrobné odvetvia (školsťvo, sociálne služby, zdravotníctvo a pod.), ďalej nasledovalo poľnohospodárske odvetvie (20%), v rovnakom zastúpení (8,6%) odvetvia priemysel,

stavebníctvo a ostatné nevýrobné odvetvia (nákup, nákladná doprava a pod.) Najmenej zastúpeným odvetvím (2,9%) je lesné hospodárstvo.

Z hľadiska zloženia výskumnej vzorky podľa obce/mesta, kde respondenti bývajú prípadne pracujú, môžeme podľa grafu 1 vidieť, že najväčší podiel zastúpenia respondentov mala obec Očová a mesto Detva. Najmenší podiel mali obce Lom nad Rimavicou, Korytárky, Valaská, Čierny Balog, Strelníky a Poniky.

Graf 1 Zloženie respondentov podľa obce/mesta, kde bývajú/pracujú v rámci Biosférickej rezervácie v %

Zdroj: Vlastné spracovanie

Pre potrebu overenia reprezentatívnosti výberovej vzorky podľa dvoch zvolených kvótnych znakov sme využili metódu Chi-kvadrat testu a program. SPSS. Testovaná vzorka musela v oboch skúmaných znakov reprezentatívnosti dosiahnuť výsledok p hodnoty väčšej ako 0,05, teda 5%. Z pohľadu reprezentatívnosti, podľa pohlavia presiahla p hodnota 0,05 v hodnote 0,128, vid' tabuľka 10.

Tabuľka 10 Reprezentatívnosť výskumnej vzorky na základe pohlavia

Reprezentatívnosť podľa pohlavia			
	Observed	Expected	Residual
Žena	46	38,3	7,8
Muž	29	36,8	-7,7
Total	75		

Pokračovanie tabuľky 10 Reprezentatívnosť výskumnej vzorky na základe pohlavia

Test Statistics	
pohlavie	
Chi-Square	3,205 ^a
df	1
Asymp. Sig.	0,073
a. 0 cells (,0%) have expected frequencies less than 5. The minimum expected cell frequency is 36,8.	

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa výstupu SPSS

Následne sme testovali reprezentatívnosť na základe vekových skupín. Pre toto testovanie sme taktiež použili metódu Chi-kvadrat testu a programu SPSS. Z pohľadu reprezentatívnosti podľa vekových skupín, sme testovali už reprezentatívnu vzorku podľa pohlavia. Nami testovaná vzorka presiahla p hodnotu 0,05 v hodnote 0,128, viď tabuľka 11.

Tabuľka 11 Reprezentatívnosť výskumnej vzorky na základe vekových skupín

Reprezentatívnosť podľa vekových skupín			
	Observed	Expected	Residual
19-29	12	11,0	1,0
30-49	30	27,4	2,6
50-59	18	12,8	5,2
60+	15	23,8	-8,8
Total	75		
Test Statistics			
vekové skupiny			
Chi-Square	5,684 ^a		
df	3		
Asymp. Sig.	,128		
a. 0 cells (,0%) have expected frequencies less than 5. The minimum expected cell frequency is 11,0.			

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa výstupu SPSS

V analýze hodnotenia kvality života na území Biosférickej rezervácie Poľana jej obyvateľmi, sme sa zamerali na hodnotenie jednotlivých oblastí kvality života v nami zvolených znakoch pohlavia, teda hodnotenie ženami a mužmi, staršími ako 19 rokov spadajúcich pod územie Biosférickej rezervácie Poľana a nami zvolenými štyrmi vekovými skupinami v rozmedzí od 19 do 60 a viac rokov života.

Ako prvé uvádzame zobrazenie priemerných výsledkov jednotlivých skúmaných oblastí kvality života všetkými respondentami (graf 2). Respondenti mali možnosť odpovedať na stupnici -2 (nespokojný) až +2 (spokojný).

V rámci prírodno-geografického potenciálu hodnotili miestni obyvatelia ako najkvalitnejšie oblasť kvality životného prostredia (0,59), možnosť agroturistiky (0,39), či možnosti poznávania prírody (0,37). Najmenej kvalitné sú podľa miestnych obyvateľov programy v oblasti životného prostredia a prírody. Táto oblasť bola zároveň jedinou negatívne hodnotenou. Priemerne nami opýtaní respondenti hodnotia prírodno-geografický potenciál hodnotou 0,31 z najvyššej hodnoty 2.

Najlepšie hodnotenou oblasťou kvality života v rámci socio-ekonomického potenciálu je podľa miestnych obyvateľov lekáreň (0,60), potom kvalita internetového pokrytia (0,52). Ako najmenej kvalitnú obyvatelia považujú dostupnosť územia vlakom (-0,44), službu bankomat (-0,35) a kvalitu ciest a chodníkov (-0,27). Priemerne nami opýtaní respondenti hodnotia socio-ekonomický potenciál hodnotou 0,16.

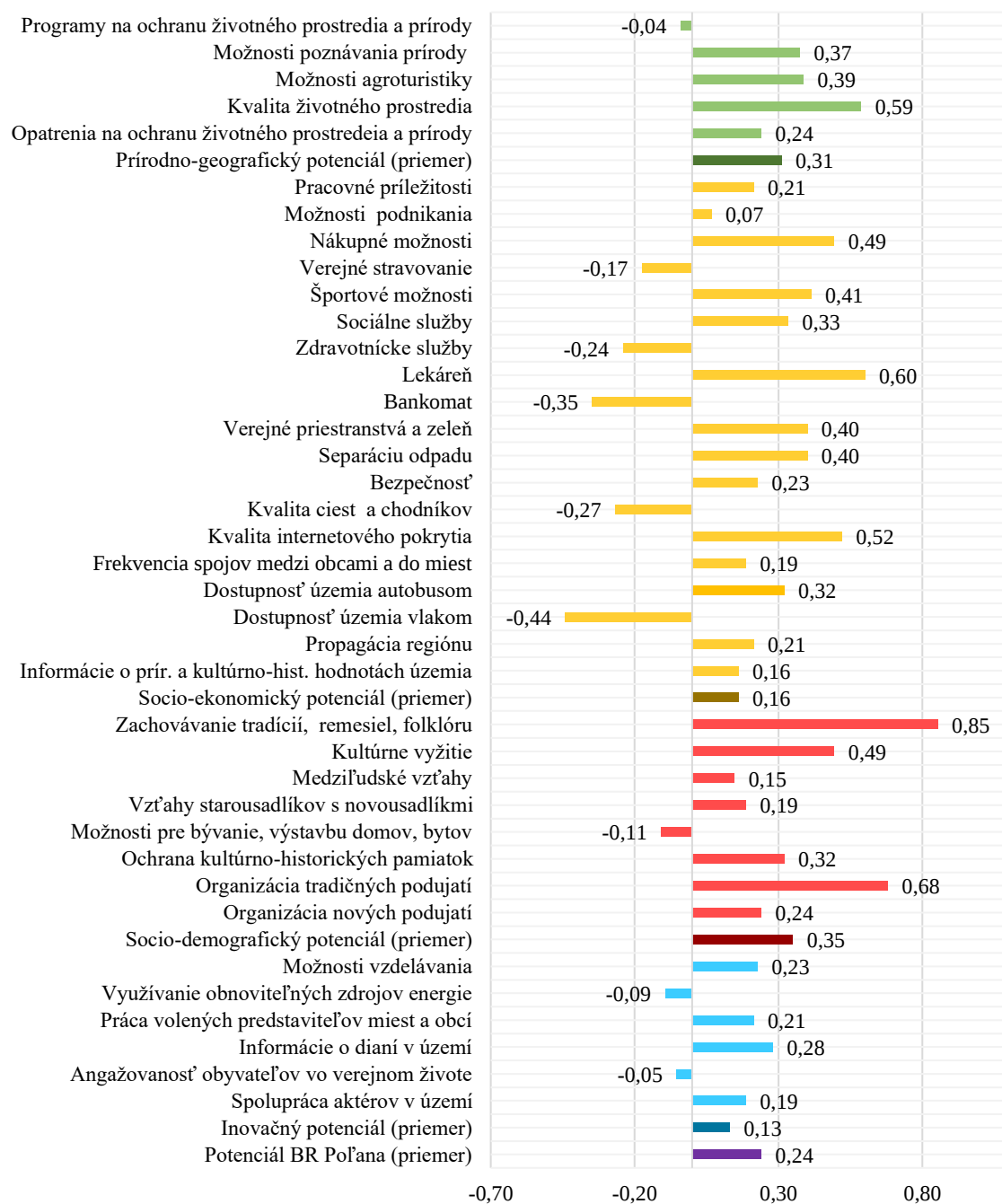
Čo sa týka socio-demografického potenciálu, miestni obyvatelia sú najviac spokojní s oblasťou zachovávaní tradícií, remesiel, folklóru (0,85) a s organizáciou tradičných podujatí (0,68). Najmenej spokojní sú s možnosťami pre bývanie, výstavbu domov, bytov (-0,11). Táto oblasť bola jedinou negatívne hodnotenou v rámci tohto potenciálu. Priemerne hodnotia nami opýtaní respondenti socio-demografický potenciál hodnotou 0,35.

Posledným skúmaným potenciálom je inovačný potenciál, v rámci ktorého sú miestni obyvatelia najviac spokojní s informáciami o dianí v území (0,28) a s možnosťami vzdelávania (0,23). Najmenej sú spokojní s angažovanosťou obyvateľov vo verejnom živote (-0,05) a s využívaním obnoviteľných zdrojov energie (-0,09). Priemerne hodnotia nami opýtaní respondenti tento potenciál hodnotou 0,13.

Ako môžeme vidieť v grafe 2, obyvatelia sú najviac spokojní s oblasťami socio-demografického potenciálu, kde ide najmä o oblasti týkajúce sa zachovávaní tradícií a kultúry v území. Nasleduje prírodno-geografický potenciál a socio-ekonomický potenciál, v ktorom sa ale zároveň nachádza najviac oblastí, s ktorými sú obyvatelia najviac nespokojní, kde ide o oblasti, ktoré sa týkajú dostupnosti, kvality infraštruktúry, či kvality služieb v území. Socio-ekonomický potenciál svojim celkovým priemerným hodnotením však stále prevyšuje celkové priemerné hodnotenie inovačného potenciálu.

Priemernou hodnotou potenciálu Biosférickej rezervácie Poľana, vyjadreného všetkými oblastami kvality života, ktoré uvádzame, miestni obyvatelia hodnotia hodnotou 0,24 z najväčšej hodnoty 2, viď graf 2.

Hodnotenie oblastí kvality života miestnymi obyvateľmi

● Prírodno-geografický potenciál ● Socio-demografický potenciál ● Potenciál Biosférickej rezervácie Poľana
● Socio-ekonomický potenciál ● Inovačný potenciál

Graf 2 Hodnotenie oblastí kvality života miestnymi obyvateľmi

Zdroj: Vlastné spracovanie

Na základe odpovedí výskumnej vzorky 46 žien a 29 mužov sme metódou Friedman test zistili, či hodnotia jednotlivé oblasti kvality života rovnako alebo rozdielne. Podľa tabuľky 12 môžeme podľa priemerného poradia vidieť, že oslovené ženy a muži hodnotia jednotlivé oblasti kvality života rozdielne. Medzi oblasti, s ktorými sú najviac spokojné, ženy staršie než 19 rokov zaraďujú nákupné možnosti, zachovávanie tradícií, remesiel, folklóru a kultúrne vyžitie. Najmenej spokojné sú s dostupnosťou územia vlakom, s kvalitou ciest a chodníkov a s verejným stravovaním. Muži sú najspokojnejší so zachovávaním tradícií, remesiel, folklóru, športovými možnosťami a možnosťami poznávania prírody. Najmenej spokojní sú s kvalitou ciest a chodníkov, možnosťami pre bývanie, výstavbu domov, bytov a zdravotníckymi službami.

Tabuľka 12 Friedman test hodnotenia jednotlivých oblastí kvality života ženami a mužmi staršími než 19 rokov spadajúcich pod územie Biosférickej rezervácie Poľana

Ranks ženy		Ranks muži	
	Mean Rank		Mean Rank
Nákupné možnosti	9,82	Zachovávanie tradícií, remesiel, folklóru	11,59
Zachovávanie tradícií, remesiel, folklóru	9,82	Športové možnosti	14,09
Kultúrne vyžitie	11,43	Možnosti poznávania prírody (náučné chodníky, tabule a pod.)	14,41
Organizácia tradičných podujatí (Vianoce, fašiangy, víťanie jari,...)	13,32	Kultúrne vyžitie	14,59
Možnosti poznávania prírody (náučné chodníky, tabule a pod.)	15,68	Možnosti agroturistiky	14,64
Kvalita životného prostredia	15,68	Lekáreň	14,82
Organizácia nových podujatí	16,46	Informácie o prírodných a kultúrno-historických hodnotách územia	14,95
Verejné priestranstvá a zeleň	16,82	Organizácia tradičných podujatí (Vianoce, fašiangy, víťanie jari,...)	15,36
Možnosti agroturistiky	17,29	Dostupnosť územia autobusom	15,68
Možnosti vzdelávania	17,46	Sociálne služby	16,55
Separáciu odpadu	17,89	Verejné priestranstvá a zeleň	17,00
Kvalita internetového pokrytia	18,14	Pracovné príležitosti	17,27
Sociálne služby	18,43	Nákupné možnosti	17,91
Ochrana kultúrno-historických pamiatok	18,43	Kvalita internetového pokrytia	18,18
Opatrenia zamerané na ochranu životného prostredia a prírody	18,71	Propagácia regiónu	18,50
Pracovné príležitosti	18,75	Vzťahy starousadlíkov s novousadlíkmi	19,18
Lekáreň	19,39	Kvalita životného prostredia	19,27
Propagácia regiónu	19,46	Informácie o dianí v území	19,36
Spolupráca aktérov v území	19,57	Separáciu odpadu	19,55

Programy v oblasti ochrany životného prostredia a prírody	19,64	Práca volených predstaviteľov miest a obcí	19,59
Bezpečnosť	20,00	Možnosti podnikania	19,91
Informácie o dianí v území	20,54	Využívanie obnoviteľných zdrojov energie	20,36
Vzťahy starousedlíkov s novousedlíkmi	20,57	Možnosti vzdelávania	20,59
Angažovanosť obyvateľov vo verejnom živote	21,14	Medziľudské vzťahy	20,86
Zdravotnícke služby	21,50	Opatrenia zamerané na ochranu životného prostredia a prírody	21,09
Športové možnosti	21,57	Organizácia nových podujatí	21,32
Informácie o prírodných a kultúrno-historických hodnotách územia	21,93	Ochrana kultúrno-historických pamiatok	21,36
Možnosti pre bývanie, výstavbu domov, bytov	22,00	Frekvencia spojov medzi obcami a do miest	21,64
Bankomat	22,07	Bankomat	21,82
Práca volených predstaviteľov miest a obcí	22,39	Verejné stravovanie	22,36
Dostupnosť územia autobusom	22,75	Angažovanosť obyvateľov vo verejnom živote	22,45
Medziľudské vzťahy	23,11	Spolupráca aktérov v území	22,95
Frekvencia spojov medzi obcami a do miest	23,64	Bezpečnosť	23,14
Možnosti podnikania	23,68	Programy v oblasti ochrany životného prostredia a prírody	24,05
Využívanie obnoviteľných zdrojov energie	23,71	Dostupnosť územia vlakom	24,86
Verejné stravovanie	23,82	Zdravotnícke služby	25,14
Kvalita ciest a chodníkov	26,75	Možnosti pre bývanie, výstavbu domov, bytov	25,86
Dostupnosť územia vlakom	27,61	Kvalita ciest a chodníkov	28,73

Zdroj: Výstup SPSS

Významnosť rozdielu medzi hodnoteniami jednotlivých uvedených oblastí kvality života, sme skúmali prostredníctvom metódy Wilcoxon test, vďaka ktorému môžeme výsledok zovšeobecniť na celú cieľovú skupinu, obyvateľov spadajúcich pod územie Biosférickej rezervácie Poľana. Výsledok naznačuje, že po štatistickom zovšeobecnení nevieme určiť štatisticky významný rozdiel všetkých oblastí, pretože p hodnoty týchto rozdielov sú väčšie než $p = 0,05$. Štatisticky významný rozdiel vieme určiť len pre vyznačené oblasti. Najvýznamnejšími zisteniami po štatistickom zovšeobecnení je nespokojnosť obyvateľov Biosférickej rezervácie Poľana s oblasťami ako kvalita ciest a chodníkov, dostupnosť územia vlakom a frekvencia spojov medzi obcami a do miest. Pre obyvateľky je to kvalita ciest a chodníkov, či možnosti pre bývanie, výstavbu domov a bytov a na druhej strane spokojnosť s nákupnými možnosťami, zachovávaním tradícií, remesiel, folklóru a organizácia tradičných podujatí.

Následne uvádzame zistenia hodnotení jednotlivých oblastí kvality života nami vybranými vekovými skupinami, ktoré tvoria štyri vekové skupiny. Prvou skupinou boli obyvatelia od 19 do 29 rokov, následne skupina od 30 do 49 rokov. Tretiu skupinu tvorili obyvatelia od 50 do 59 rokov a poslednou skupinou boli obyvatelia nad 60 rokov. Vekovú skupinu do 18 rokov sme vylúčili z dôvodu zachovania reprezentatívnosti vzorky. Pri pokračovaní tohto výskumu však budú zahrnuté všetky vekové skupiny. Na základe odpovedí výskumnej vzorky 12 respondentov vo veku od 19 do 29, 30 respondentov vo veku od 30 do 49, 18 respondentov vo veku od 50 do 59 a 15 respondentov vo veku vyššom než 60, ktorí spadajú pod územie Biosférickej rezervácie Poľana sme metódou Friedman test zistili, či vybrané vekové skupiny hodnotia jednotlivé oblasti kvality života rovnako alebo rozdielne. Podľa tabuľky 13 môžeme podľa priemerného poradia vidieť, že oslovení respondenti zastupujúci vekové skupiny od 19 do 49, hodnotia jednotlivé oblasti kvality života rozdielne. Medzi oblastí, s ktorými sú najviac spokojní obyvatelia od 19 do 29 rokov života, patrí zachovávanie tradícií, remesiel, folklóru, informácie o prírodných a kultúrno-historických hodnotách územia a možnosti poznávania prírody. Títo obyvatelia sú najmenej spokojní s kvalitou ciest a chodníkov, spoluprácou aktérov v území a s prácou volených predstaviteľov miest a obcí. Obyvatelia od 30 do 49 roku života sú najviac spokojní so zachovávaním tradícií, remesiel a folklóru, organizáciou tradičných podujatí a možnosťami agroturistiky, naopak najmenej sú spokojní s kvalitou ciest a chodníkov, frekvenciou spojov medzi obcami a do miest a s možnosťou podnikania, vid' tabuľka 13.

Tabuľka 13 Friedman test hodnotenia jednotlivých oblastí kvality obyvateľmi od 19 do 29 rokov a od 30 do 49 rokov života spadajúcich pod územie Biosférickej rezervácie Poľana

Ranks obyvatelia 19 - 29		Ranks obyvatelia 30 - 49	
	Mean Rank		Mean Rank
Zachovávanie tradícií, remesiel, folklóru	6,92	Zachovávanie tradícií, remesiel, folklóru	12,23
Informácie o prírodných a kultúrno-historických hodnotách územia	8,83	Organizácia tradičných podujatí (Vianoce, fašiangy, víťanie jari,...)	13,55
Možnosti poznávania prírody (náučné chodníky, tabule a pod.)	12,25	Možnosti agroturistiky	13,64
Kultúrne vyžitie	12,92	Kultúrne vyžitie	13,82
Sociálne služby	12,92	Lekáreň	15,32
Verejné priestranstvá a zeleň	13,00	Kvalita životného prostredia	15,55
Propagácia regiónu	13,67	Možnosti poznávania prírody (náučné chodníky, tabule a pod.)	15,73

Separáciu odpadu	13,92	Nákupné možnosti	15,86
Športové možnosti	15,00	Bankomat	17,14
Nákupné možnosti	15,08	Organizácia nových podujatí	17,23
Dostupnosť územia autobusom	16,00	Separáciu odpadu	17,27
Organizácia tradičných podujatí (Vianoce, fašiangy, víťanie jari,...)	16,25	Ochrana kultúrno-historických pamiatok	17,27
Možnosti agroturistiky	16,50	Kvalita internetového pokrytia	17,91
Kvalita životného prostredia	16,50	Propagácia regiónu	18,18
Frekvencia spojov medzi obcami a do miest	18,08	Pracovné príležitosti	18,23
Programy v oblasti ochrany životného prostredia a prírody	18,75	Medziľudské vzťahy	19,23
Vzťahy starousadlíkov s novousadlíkmi	18,75	Využívanie obnoviteľných zdrojov energie	19,45
Možnosti vzdelávania	20,08	Možnosti vzdelávania	19,55
Medziľudské vzťahy	20,08	Verejné priestranstvá a zeleň	19,64
Pracovné príležitosti	20,25	Angažovanosť obyvateľov vo verejnom živote	20,41
Ochrana kultúrno-historických pamiatok	20,33	Sociálne služby	20,50
Angažovanosť obyvateľov vo verejnom živote	20,83	Zdravotnícke služby	20,64
Využívanie obnoviteľných zdrojov energie	21,42	Opatrenia zamerané na ochranu životného prostredia a prírody	20,68
Organizácia nových podujatí	21,58	Práca volených predstaviteľov miest a obcí	20,73
Opatrenia zamerané na ochranu životného prostredia a prírody	21,67	Bezpečnosť	20,77
Možnosti podnikania	21,92	Športové možnosti	20,82
Informácie o dianí v území	22,17	Spolupráca aktérov v území	20,82
Kvalita internetového pokrytia	23,17	Vzťahy starousadlíkov s novousadlíkmi	21,00
Lekárne	23,25	Informácie o dianí v území	21,27
Bankomat	23,25	Dostupnosť územia autobusom	22,09
Možnosti pre bývanie, výstavbu domov, bytov	24,42	Verejné stravovanie	22,73
Verejné stravovanie	25,00	Informácie o prírodných a kultúrno-historických hodnotách územia	23,00
Zdravotnícke služby	25,58	Možnosti pre bývanie, výstavbu domov, bytov	23,32
Dostupnosť územia vlakom	25,83	Programy v oblasti ochrany životného prostredia a prírody	23,36
Bezpečnosť	26,67	Dostupnosť územia vlakom	23,95
Práca volených predstaviteľov miest a obcí	27,42	Možnosti podnikania	25,64
Spolupráca aktérov v území	28,75	Frekvencia spojov medzi obcami a do miest	25,86
Kvalita ciest a chodníkov	32,00	Kvalita ciest a chodníkov	26,64

Zdroj: Výstup SPSS

Významnosť rozdielu medzi hodnoteniami jednotlivých uvedených oblastí kvality života, sme u vybraných vekových skupín skúmali prostredníctvom metódy Wilcoxon test, vďaka ktorému môžeme výsledok zovšeobecniť na celú cieľovú skupinu, obyvateľov spadajúcich pod územie Biosférickej rezervácie Poľana. Výsledok naznačuje, že po štatistickom zovšeobecnení nevieme určiť štatisticky významný rozdiel všetkých oblastí, len vyznačených, pretože p hodnoty týchto rozdielov sú väčšie než $p = 0,05$.

Podľa tabuľky 14 môžeme podľa priemerného poradia vidieť, že aj oslovení zástupcovia vekových skupín od 50 do 59 a 60+, hodnotia jednotlivé oblasti kvality života rozdielne. Medzi oblasti, s ktorými sú najviac spokojní obyvatelia od 50 do 59 rokov života, patria nákupné možnosti, zachovávanie tradícií, remesiel, folklóru a kultúrne vyžitie. Títo obyvatelia sú najmenej spokojní s dostupnosťou územia vlakom, s oblasťou bankomat a propagáciou regiónu. Obyvatelia starší než 60 rokov sú najviac spokojní s oblasťou lekáreň, so zachovávaním tradícií, remesiel, folklóru a s kultúrnym vyžitím, naopak najmenej sú spokojní s kvalitou ciest a chodníkov, možnosťou podnikania a s dostupnosťou územia vlakom, viď tabuľka 14.

Tabuľka 14 Friedman test hodnotenia jednotlivých oblastí kvality obyvateľmi od 50 do 59 rokov a 60+ rokov života spadajúcich pod územie Biosférickej rezervácie Poľana

Ranks obyvatelia 50 - 59		Ranks obyvatelia 60+	
	Mean Rank		Mean Rank
Nákupné možnosti	7,33	Lekáreň	4,75
Zachovávanie tradícií, remesiel, folklóru	11,33	Zachovávanie tradícií, remesiel, folklóru	10,50
Kultúrne vyžitie	11,67	Kultúrne vyžitie	10,50
Možnosti podnikania	12,25	Športové možnosti	10,50
Pracovné príležitosti	13,50	Vzťahy starousedlíkov s novousedlíkmi	10,50
Kvalita internetového pokrytia	13,50	Možnosti poznávania prírody (náučné chodníky, tabule a pod.)	10,50
Práca volených predstaviteľov miest a obcí	14,50	Organizácia tradičných podujatí (Vianoce, fašiangy, víťanie jari,...)	10,50
Spolupráca aktérov v území	14,67	Propagácia regiónu	10,50
Organizácia tradičných podujatí (Vianoce, fašiangy, víťanie jari,...)	14,67	Informácie o prírodných a kultúrno-historických hodnotách územia	10,50
Verejné priestranstvá a zeleň	15,58	Nákupné možnosti	12,75
Sociálne služby	15,92	Dostupnosť územia autobusom	12,75
Informácie o dianí v území	16,08	Verejné priestranstvá a zeleň	17,50
Možnosti vzdelávania	16,42	Možnosti agroturistiky	17,50
Opatrenia zamerané na ochranu životného prostredia a prírody	16,58	Možnosti vzdelávania	18,50

Bezpečnosť	18,17	Informácie o dianí v území	18,50
Organizácia nových podujatí	18,17	Spolupráca aktérov v území	18,50
Možnosti poznávania prírody (náučné chodníky, tabule a pod.)	18,42	Bezpečnosť	18,50
Športové možnosti	19,50	Kvalita internetového pokrytia	18,50
Lekáreň	19,50	Frekvencia spojov medzi obcami a do miest	18,50
Programy v oblasti ochrany životného prostredia a prírody	19,83	Kvalita životného prostredia	18,50
Možnosti agroturistiky	19,83	Opatrenia zamerané na ochranu životného prostredia a prírody	18,50
Kvalita životného prostredia	20,75	Organizácia nových podujatí	18,50
Dostupnosť územia autobusom	21,08	Sociálne služby	20,75
Verejné stravovanie	21,42	Bankomat	22,50
Ochrana kultúrno-historických pamiatok	21,92	Pracovné príležitosti	24,75
Možnosti pre bývanie, výstavbu domov, bytov	22,00	Ochrana kultúrno-historických pamiatok	24,75
Separáciu odpadu	22,42	Práca volených predstaviteľov miest a obcí	24,75
Vzťahy starousadlíkov s novousadlíkmi	22,42	Verejné stravovanie	25,50
Frekvencia spojov medzi obcami a do miest	23,17	Programy v oblasti ochrany životného prostredia a prírody	25,50
Zdravotnícke služby	23,25	Medziľudské vzťahy	25,50
Kvalita ciest a chodníkov	23,67	Angažovanosť obyvateľov vo verejnom živote	25,50
Angažovanosť obyvateľov vo verejnom živote	23,75	Využívanie obnoviteľných zdrojov energie	25,50
Informácie o prírodných a kultúrno-historických hodnotách územia	24,08	Zdravotnícke služby	28,75
Využívanie obnoviteľných zdrojov energie	27,08	Separáciu odpadu	28,75
Medziľudské vzťahy	28,33	Možnosti pre bývanie, výstavbu domov, bytov	28,75
Propagácia regiónu	28,83	Dostupnosť územia vlakom	30,50
Bankomat	29,33	Možnosti podnikania	31,75
Dostupnosť územia vlakom	30,08	Kvalita ciest a chodníkov	31,75

Zdroj: Výstup SPSS

Významnosť rozdielu medzi hodnoteniami jednotlivých uvedených oblastí kvality života, sme skúmali prostredníctvom metódy Wilcoxon test, vďaka ktorému môžeme výsledok zovšeobecniť na celú cieľovú skupinu, obyvateľov spadajúcich pod územie Biosférickej rezervácie Poľana. Výsledok naznačuje, že po štatistickom zovšeobecnení nevieme určiť štatisticky významný rozdiel hodnotenia všetkých oblastí vybranými skupinami, pretože p hodnoty týchto rozdielov sú väčšie než $p = 0,05$. Štatisticky významný rozdiel vieme určiť len pre vyznačené oblasti. Najvýznamnejšími zisteniami po štatistickom zovšeobecnení je spokojnosť obyvateľov vo vekových

skupinách od 50 do 59 a 60+ Biosférickej rezervácie Poľana s oblasťou zachovávaní tradícií, remesiel a folklóru.

Na základe týchto zistení môžeme vyvodiť, že nami oslovení obyvatelia medzi oblasti, s ktorými sú najviac spokojní zaraďujú najmä zachovávanie tradícií, remesiel, folklóru, nákupné možnosti, kultúrne vyžitie, možnosti poznávania prírody a organizáciu tradičných podujatí. Títo obyvatelia sú najmenej spokojní s oblasťou kvalita ciest a chodníkov a s dostupnosťou územia. Medzi tieto oblasti však obyvatelia zaradili aj oblasti ako: frekvencia spojov medzi obcami do miest, možnosti podnikania, možnosti pre bývanie, výstavbu domov a bytov, či propagáciu regiónu, spoluprácu aktérov v území a prácu volených predstaviteľov miest a obcí. Menej spokojní boli tiež s oblasťami: verejné stravovanie, bankomat, pracovné príležitosti a informácie o prírodných a kultúrno-historických hodnotách územia.

V analýze hodnotenia kvality života na území Biosférickej rezervácie Poľana jej obyvateľmi, sme sa zamerali aj na skúmanie oblasti poznania Biosférickej rezervácie Poľana a jej existencie, vnímania Biosférickej rezervácie Poľana a správania obyvateľov v Biosférickej rezervácii Poľana. V nasledujúcej časti si predstavíme zistenia skúmania týchto oblastí.

V rámci poznania Biosférickej rezervácie Poľana a jej existencie, sme sa prostredníctvom 5 otázok dotazníka pýtali:

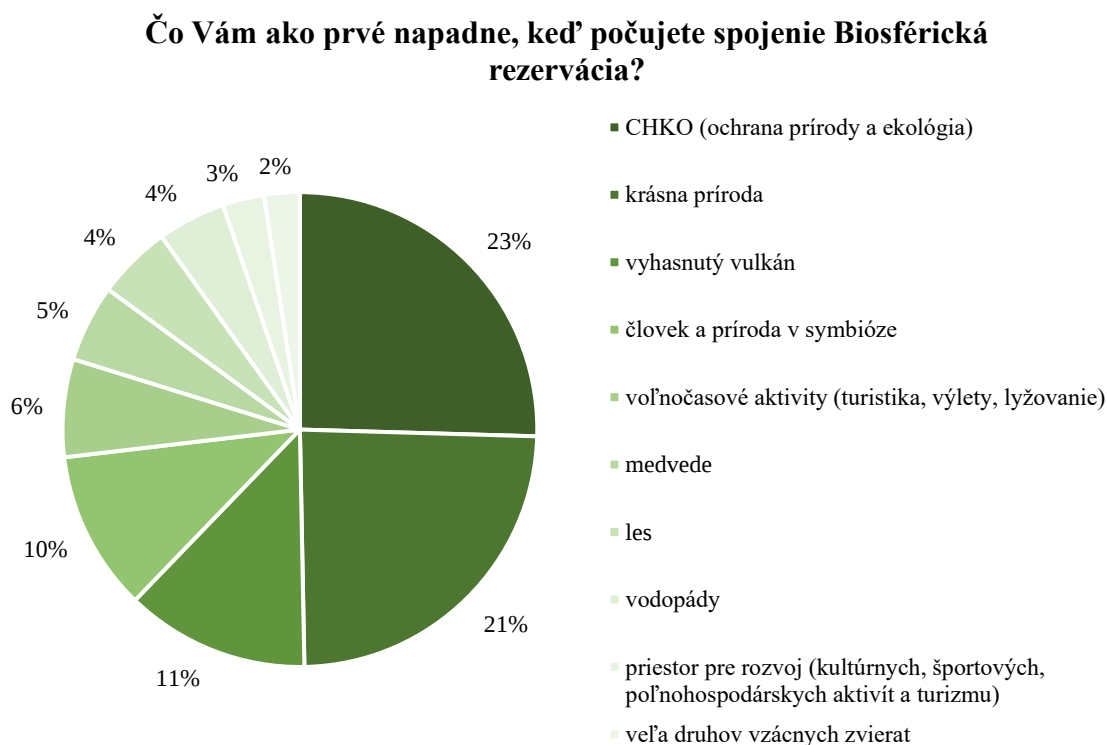
- či obyvatelia vedia o tom, že žijú v Biosférickej rezervácii Poľana,
- či vedia, že patrí medzi lokality UNESCO,
- či už počuli o UNESCO programe Človek a biosféra,
- či vedia o tom, že Biosférickú rezerváciu manažuje Koordinačná rada BR Poľana a
- či poznajú jej stanovy.

Prostredníctvom odpovedí 75 respondentov dotazníka sme dospeli k zisteniam, že 94,7% respondentov vie o tom, že žijú v Biosférickej rezervácii Poľana. 76% respondentov vie, že Biosférická rezervácia Poľana patrí medzi lokality UNESCO, avšak len 42,7% respondentov počulo o UNESCO programe Človek a biosféra. Čo sa týka poznania toho, že Biosférickú rezerváciu manažuje Koordinačná rada BR Poľana, 68% respondentov toto poznanie nemá a 84% respondentov nepozná jej stanovy. Posledným

zistením, ktoré v rámci tejto oblasti uvádzame je, že 7 zo 75 respondentov by sa chcelo stať členom Koordinačnej rady BR Poľana.

Oblasť vnímania Biosférickej rezervácie Poľana sme skúmali prostredníctvom otázok, ktoré sa zaujímali, čo ako prvé respondentom napadne keď počujú spojenie Biosférická rezervácia Poľana, ako vnímajú skutočnosť, že žijú v tejto rezervácii, ako vnímajú existenciu CHKO Poľana, čo vnímajú ako najväčší problém v rozvoji rezervácie, či najväčšiu výhodu života v rezervácii. Pýtali sme sa aj na ich priority rozvoja v tomto území, či to ako vnímajú rozvoj cestovného ruchu v území.

Ako v oblasti vnímania Biosférickej rezervácie Poľana uvádzame odpovede, čo ako prvé napadne našim respondentom, keď počujú spojenie Biosférická rezervácia. Odpovede môžeme vidieť v grafe 3.

Graf 3 Odpovede na otázku, čo respondentom ako prvé napadne, keď počujú spojenie Biosférická rezervácia v %

Zdroj: Vlastné spracovanie

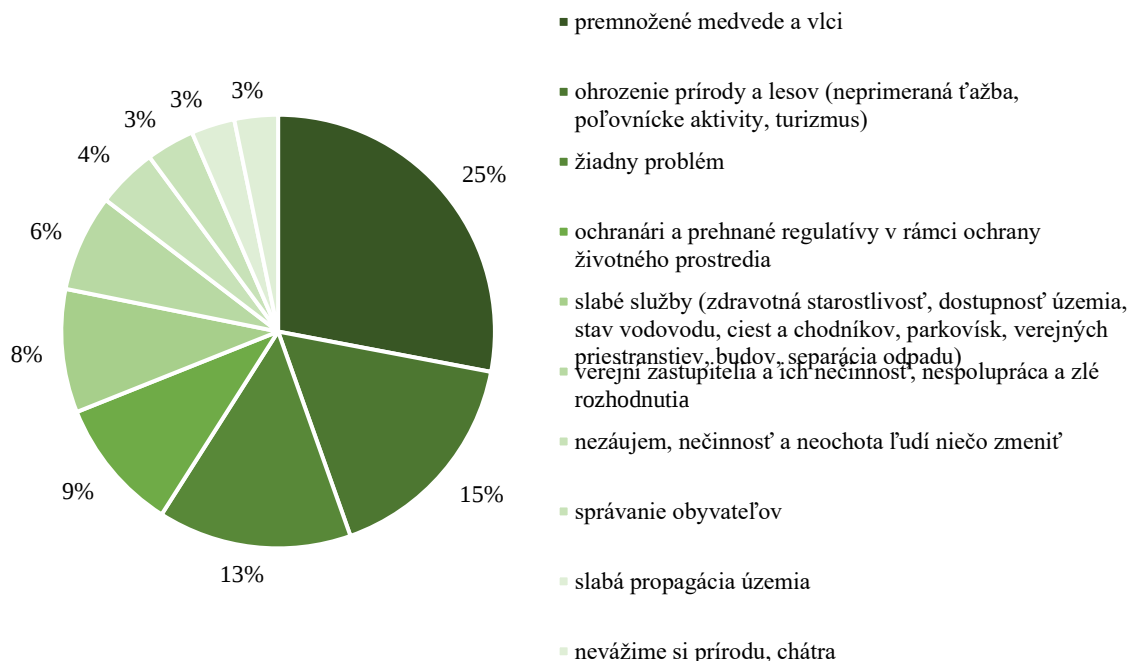
Ako môžeme vidieť, 23% respondentom ako prvá napadne Chránená krajinná oblasť a s ňou spojená ochrana prírody a ekológia, vid' graf 3. 21% respondentom napadla krásna príroda. Následne sme zaznamenali odpovede ako človek a príroda v symbióze,

rôzne voľnočasové aktivity, medvede, les, vodopády, priestor pre rozvoj, či veľa druhov vzácnych zvierat. Odpovede, ktoré sa opakovali v nižšom percentuálnom zastúpení, boli: Vladimíra Fabriciusová, zdravé životné prostredie, Man and Biosphere UNESCO, krásna krajina s históriou, Melichova skala, vzácne rastlinstvo, rezervácia a Kyslinky.

Druhou otázkou oblasti vnímania Biosférickej rezervácie Poľana bolo ako vnímajú skutočnosť, že žijú v Biosférickej rezervácii. 77,3% respondentov túto skutočnosť vníma ako prínos resp. pozitívnu vec. 1,3% respondentov túto skutočnosť vníma ako negatívnu a 21,3% respondentov označilo odpoveď neviem. V rámci tejto oblasti sme sa pýtali aj na vnímanie existencie CHKO Poľana našimi respondentmi. 8% respondentov vníma túto existenciu ako bariéru pre rozvoj územia a 77,3% % ako príležitosť pre rozvoj územia. Respondenti vnímanie existencie CHKO Poľana ako príležitosti pre rozvoj odôvodňujú najmä rozvojom cestovného ruchu šetrným spôsobom s akcentom na tradičné využívanie a spôsoby života v území, pretože bez zachovania prírodných a kultúrnych hodnôt vnímajú územie za nezaujímavé pre turizmus a bývanie. Jeden z respondentov uvádza: „treba zvýšiť povedomie miestnych obyvateľov o možnostiach využívania týchto hodnôt v prospech seba“. Ďalej respondenti uvádzali dôvody ako rozvoj agroturistiky s náučnými chodníkmi, možnosť športového vyžitia, rozvoj celkového územia a jeho infraštruktúry, vznik pracovných príležitostí, zvýšenie záujmu o atraktívne územie, ktoré má touto existenciou „značku kvality“. Respondenti príležitosť v existencii CHKO Poľana vnímajú aj vo zvýšení dôrazu na starostlivosť a ochranu jedinečného územia, či v spôsobe vzdelávania a prepojenia vzdelávania s prírodou.

Následne sme sa respondentov pýtali, čo vnímajú ako najväčší problém v rozvoji Biosférickej rezervácie Poľana a najväčšiu výhodu života v rezervácii (graf 4).

Čo vnímate ako najväčší problém v rozvoji územia Biosférickej rezervácie Poľana?

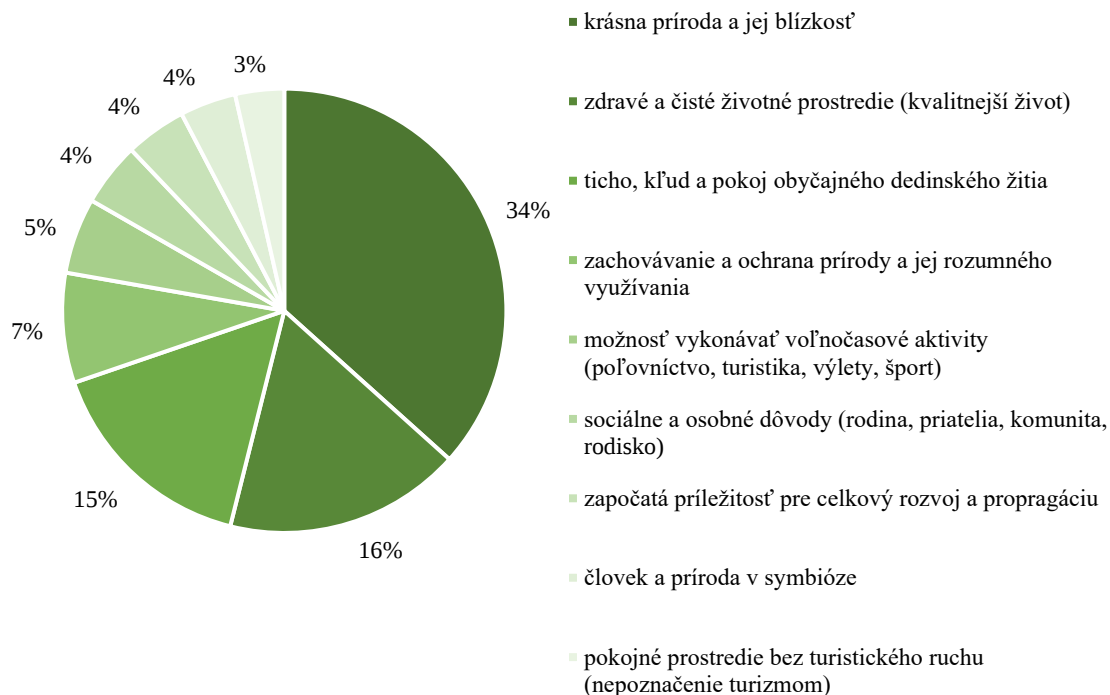
Graf 4 Odpovede na otázku, čo respondenti vnímajú ako najväčší problém v rozvoji územia Biosférickej rezervácie Poľana v %

Zdroj: Vlastné spracovanie

Podľa grafu 4 môžeme vidieť, že respondenti vnímajú ako najväčší problém v rozvoji tohto územia premnožené medvede a vlkov, a to v 25%. 15% respondentov vníma najväčší problém v ohrození prírody a lesov spôsobeným neprimeranou ťažbou, poľovníckymi aktivitami, či turizmom. 13% respondentov nevníma žiadny problém. Nasledujú ochranári a prehnané regulatívy v rámci ochrany životného prostredia, slabé služby, verejní zastupitelia a ich nečinnosť, nespolupráca a zlé rozhodnutia, nezáujem, nečinnosť a neochota miestnych ľudí niečo zmeniť a ich správanie, slabá propagácia a neváženie si prírody, ktorá kvôli tomu chátra. Odpovede, ktoré sa opakovali v nižšom percentuálnom zastúpení boli: slabý turizmus, slabá informovanosť, neschopnosť komunikácie a konflikty záujmov zainteresovaných strán, celkové fungovanie biosférickej rezervácie, vlastnícke vzťahy k pozemkom, chýbajúce peniaze a dotácie, sucho, absencia územnoplánovacej dokumentácie a chýbajúca stratégia rozvoja.

Graf 5 zobrazuje odpovede na otázku, čo vnímajú respondenti ako najväčšiu výhodu života v Biosférickej rezervácii Poľana.

Čo vnímate ako najväčšiu výhodu života v Biosférickej rezervácii Poľana?

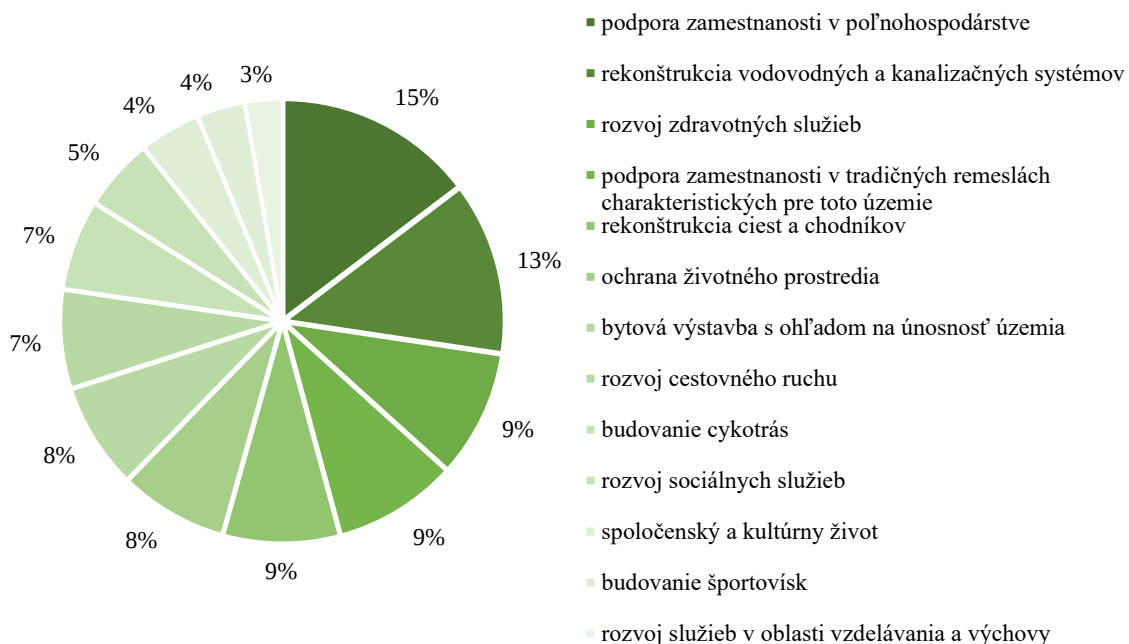
Graf 5 Odpovede na otázku, čo respondenti vnímajú ako najväčšiu výhodu života v Biosférickej rezervácii Poľana v %

Zdroj: Vlastné spracovanie

Respondenti podľa grafu 5 vnímajú najmä krásnu prírodu a jej blízkosť v 34%, zdravé a čisté životné prostredie v 16% a ticho, klud a pokoj obyčajného dedinského života v 15%. Nasledujú odpovede zachovávanie a ochrana prírody a jej rozumného využívania, možnosť vykonávať voľnočasové aktivity, sociálne a osobné dôvody, započatá príležitosť pre celkový rozvoj a propagáciu územia, človek a príroda v symbióze a pokojné prostredie nepoznačené turizmom. Odpovede, ktoré sa opakovali v nižšom percentuálnom zastúpení, boli: geografické umiestnenie územia, blízkosť bukových pralesov, samostatnosť, voľnosť, silnejúci turizmus, lokálni farmári a produkty, zachovávanie tradícií a zvykov a blízkosť zvierat.

Ďalej sme sa pýtali aj na priority rozvoja v území biosférickej rezervácii (graf 6).

Čo vnímate ako priority rozvoja v území Biosférickej rezervácie Poľana?

Graf 6 Odpovede na otázku, čo respondenti vnímajú ako priority rozvoja v území Biosférickej rezervácie Poľana v %

Zdroj: Vlastné spracovanie

Ako môžeme vidieť v grafe 6, 15% respondentov vníma ako najväčšiu prioritu podporu zamestnanosti v poľnohospodárstve, 13% respondentov vníma ako najväčšiu prioritu rekonštrukciu vodovodných a kanalizačných systémov a 9% respondentov rozvoj zdravotných služieb, podporu zamestnanosti v tradičných remeslách charakteristických pre toto územie a rekonštrukciu ciest a chodníkov. Nasledovali priority ochrana životného prostredia, bytová výstavba s ohľadom na únosnosť územia, rozvoj cestovného ruchu, budovanie cyklotrás, rozvoj sociálnych služieb, spoločenský a kultúrny život a budovanie športovísk. Najmenšou prioritou respondentov je rozvoj služieb v oblasti vzdelávania a výchovy.

V oblasti vnímania Biosférickej rezervácie Poľana sme sa respondentov pýtali aj, ako respondenti vnímajú rozvoj cestovného ruchu v území. Na základe ich odpovedí sme zistili, že 43,3% respondentov označilo, že je v území málo turistov/návštevníkov a 36,7% respondentov vníma rozvoj cestovného ruchu v území spôsobom, že turisti/návštevníci sú pre nich prínosom. 8,7% respondentov túto oblasť nesleduje, je im

to jedno, 7,3% respondentov vníma, že turisti spôsobujú problémy a 4% respondentov vníma, že v území je veľa turistov/návštevníkov.

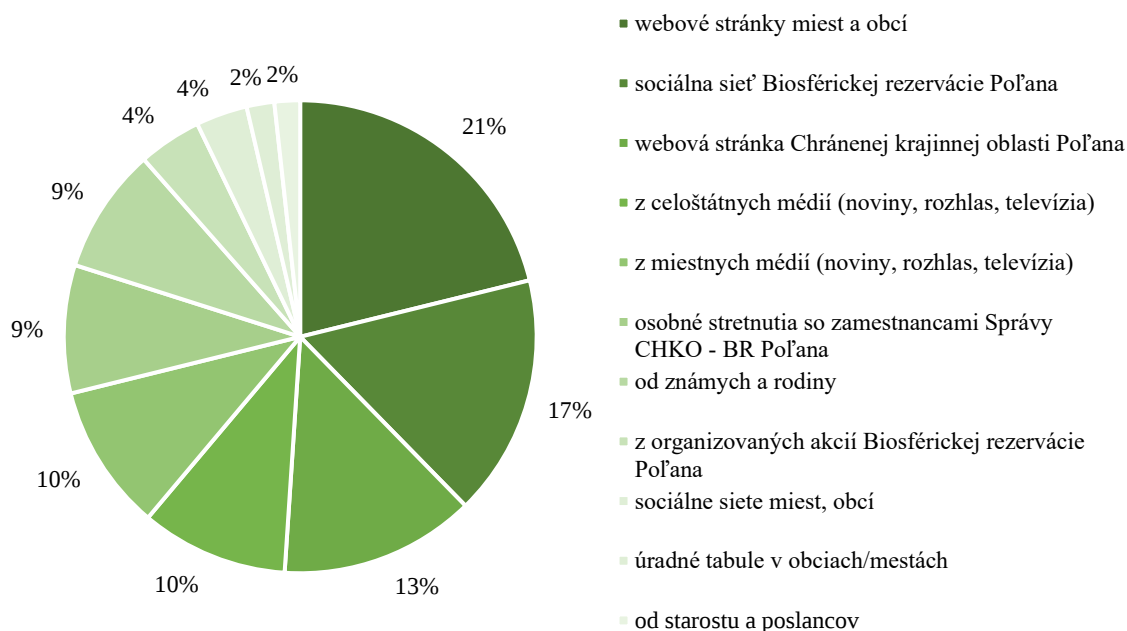
Poslednou skúmanou oblasťou bolo správanie obyvateľov v Biosférickej rezervácii Poľana. Túto oblasť sme skúmali prostredníctvom otázok, ktoré sa zaujímali, koľko rokov obyvatelia bývajú v obci, v akom type nehnuteľnosti, aký zdroj vody, spôsob kúrenia, alternatívnych zdrojov energie, riešenia odpadových vôd, či možnosť bazéna využívajú. V rámci tejto oblasti sme sa zaujímali aj o zdroj, odkiaľ nami opýtaní obyvatelia čerpajú informácie o biosférickej rezervácii.

Prostredníctvom odpovedí respondentov sme zistili, že v priemere obyvatelia bývajú v tej ktorej obci 34,7 rokov, minimálne 1 rok a najviac 77 rokov. Títo obyvatelia v 73,3% bývajú vo vlastnej nehnuteľnosti, pritom v 65,5% ide o rodinný dom v obci/meste, v 20% o byt v bytovom dome a v 7,3% o usadlosť na lazoch. Jeden respondent uviedol, že býva vo vlastnej nehnuteľnosti, na farme. 18,7% respondentov býva v tzv. viacgeneračnej nehnuteľnosti, ktorá v 85,7% predstavuje rodinný dom v obci, meste. V jednom prípade išlo o byt v bytovom dome a tiež v jednom prípade o usadlosť na lazoch. Najmenej nami opýtaných respondentov (8%) býva v prenájme, pričom v 66,7% ide o prenájom bytu v bytovom dome, v jednom prípade o usadlosť na lazoch a v jednom prípade o farmu. V domácnostiach respondenti najväčšmi bývajú v počte dvaja (22,7%), potom v rovnakom zastúpení (21,2%) bývajú v domácnosti 3 alebo 4. V 15,2% respondenti bývajú v domácnosti v počte jeden, v 13,6% bývajú v počte 5, v 4,5% bývajú v počte 7 a v 1,5% bývajú v počte 6. Priemerne býva v domácnosti našich respondentov 3,2 obyvateľov. 81,8% nami opýtaných respondentov využíva obecný vodovod a 15,5% vlastnú studňu, pričom obyvatelia uviedli aj alternatívy, ako prírodný, či spoločný rezervoár. Čo sa týka spôsobu kúrenia, najviac (47,3%) opýtaných obyvateľov využíva tuhé palivá, ako drevo, drevené peletky, či uhlie. 40,4% obyvateľov využíva plynové kúrenie a 4,1% obyvateľov elektrické kúrenie. 6,8% obyvateľov uviedlo, že využíva kombináciu plynového kúrenia a tuhých palív. Ako alternatívne spôsoby kúrenia obyvatelia uvádzali, bioplyn, biomasu (4,1%), tepelné čerpadlo (2,7%) a solárnu energiu (1,4%). Z nami opýtaných obyvateľov využíva alternatívne zdroje energie 28%, z toho 59,5% využíva solárne kolektory, 4,8% využíva geotermálnu energiu a 35,7% využíva tepelné čerpadlo. V rámci riešenia odpadových vôd, 66,2% opýtaných obyvateľov využíva verejnú kanalizáciu, 22,1% vodotesnú žumpu, 8,8% malú domovú čistiareň a 2,9% koreňovú čistiareň. Jeden z respondentov uviedol, že odpadové vody rieši

spôsobom trativodu. V kontexte správania v Biosférickej rezervácii Poľana tiež uvádzame, že 6,7% z nami opýtaných respondentov disponuje bazénom.

V oblasti správania sme sa pýtali aj na zdroj, odkiaľ respondenti čerpajú informácie o biosférickej rezervácii. Ako môžeme vidieť v grafe 7, najviac využívaným zdrojom sú webové stránky miest a obcí, ktoré využíva 21% respondentov. Druhým najvyužívanejším zdrojom je sociálna sieť Biosférickej rezervácie Poľana (17%) a po nej nasleduje webová stránka Chránenej krajinej oblasti Poľana (13%). Najmenej využívanými zdrojmi informácií je priame sprostredkovanie od starostu a poslancov a úradné tabule v obciach a mestách.

Odkiaľ čerpáte informácie o biosférickej rezervácii?

Graf 7 Odpovede na otázku, odkiaľ respondenti čerpajú informácie o biosférickej rezervácii, v %

Zdroj: Vlastné spracovanie

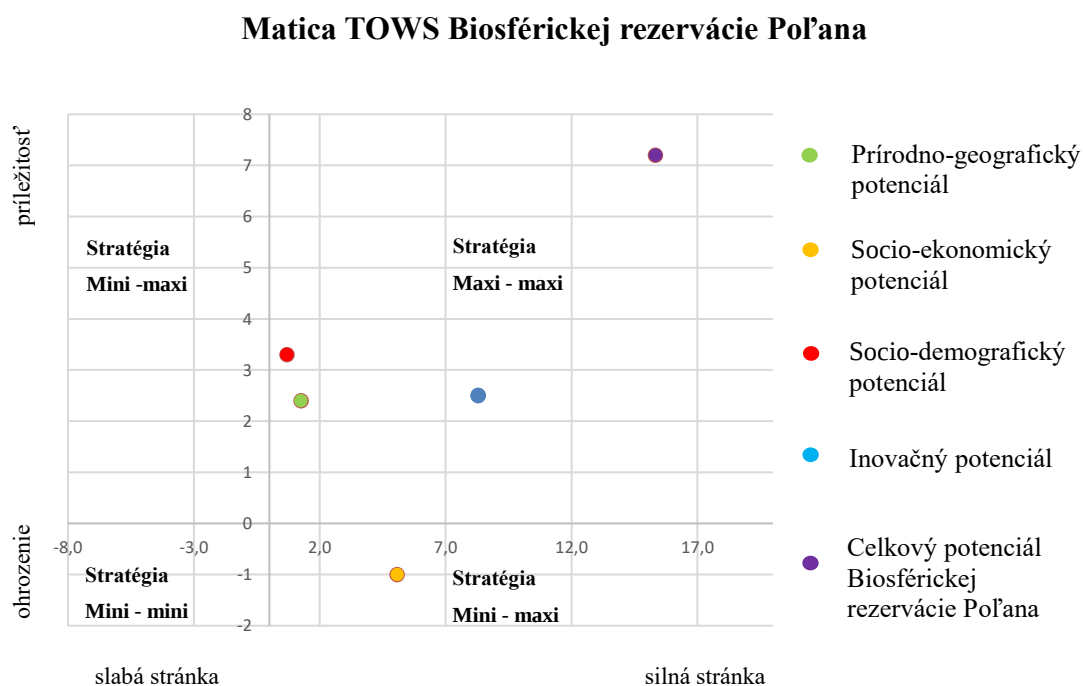
Prezentované SWOT analýzy v rámci kapitoly 2.2. sme doplnili výsledkami škálovacích otázok z analýzy dotazníka. Doplnené jednotlivé SWOT analýzy môžeme vidieť v prílohe 2. Vyhodnotenie realizovanej analýzy potenciálu a analýzy prostredníctvom dotazníku využívame a uvádzame v podobe výslednej syntézy - matice TOWS, ako východiska pre tvorbu východísk stratégie, ktorá zohľadňuje pohľady expertov, ale aj miestnych obyvateľov. Túto TOWS maticu môžeme vidieť v kapitole 3.1.

3. VÝCHODISKÁ STRATEGICKÉHO PLÁNOVANIA ROZVOJA BIOSFÉRICKEJ REZERVÁCIE POĽANA

Na základe preskúmania súčasného stav strategického plánovania rozvoja biosférických rezervácií na Slovensku, špecifik tohto procesu v kontexte požiadaviek programu UNESCO Človek a biosféra a slovenskej legislatívy a na základe skúmania súčasného stavu Biosférickej rezervácie Poľana prostredníctvom analýzy jej potenciálu a analýzy hodnotenia kvality života na jej území, jej obyvateľmi, v nasledujúcej časti práce zhrnieme hlavné zistenia a prostredníctvom nich a príkladov dobrej praxe zo zahraničia, navrhujeme východiská stratégie rozvoja biosférickej rezervácie Poľana.

3.1. Zhodnotenie výsledkov výskumu a syntéza TOWS

V rámci preskúmania jednotlivých potenciálov Biosférickej rezervácie Poľana, expertného bodovania v spolupráci s 10 expertmi, analýzy SWOT potenciálov a doplnením pohľadu miestnych obyvateľov rezervácie na rôzne oblasti kvality života prostredníctvom dotazníkovej analýzy, sme dospeli ku konkrétnym odstupňovaným silným a slabým stránkam, príležitostiam a ohrozeniam týchto potenciálov. V nasledujúcom grafe 8 uvádzame výsledok prepočtu v rozložení na dvoch osiach.

Graf 8 Potenciály Biosférickej rezervácie Poľana v matici TOWS

Zdroj: Vlastné spracovanie

Ako môžeme vidieť v grafe 8, sumárne hodnotenie prírodno-geografického potenciálu sa nachádza v kvadrante 1. Územie má množstvo silných stránok, ktoré predstavujú predovšetkým pestrosť a druhové bohatstvo fauny a jedinečné povrchové útvary. Disponuje aj silnými príležitosťami, ktoré sú v tomto prípade možnosti čerpania prostriedkov eurofondov v partnerstvách a pre spoločné rozvojové projekty, či eko-formy rozvoja cestovného ruchu. Teda vhodnou rozvojovou stratégiou je stratégia Maxi -maxi, založená na rozvoji silných stránok a maximalizácii využitia príležitostí. Socio-ekonomický potenciál biosférickej rezervácie sa nachádza v kvadrante 4. Táto pozícia znamená, že tento potenciál má silné stránky, avšak prevládajú tu ohrozenia, t. j. ide o stratégiu Maxi-mini. Týmito ohrozeniami sú najmä odliv mladej generácie z tohto územia, starnutie populácie, či chýbajúca podpora na národnej úrovni pre zachovanie takto etnologicky špecifického územia. Silnými stránkami sú v tomto prípade najmä jedinečný folklór a etnografia, výnimočné potravinárske produkty, poľnohospodárske a lesnícke možnosti, či možnosti a podmienky pre turistiku a športové a relaxačné aktivity. V tomto prípade by silné stránky mali byť čo najviac zastabilizované a územie by sa malo snažiť predchádzať potenciálnym ohrozeniam. Tieto aspekty ovplyvňujú aj socio-demografický potenciál, ktorý sa nachádza v kvadrante 1, kde registrujeme silné príležitosti, ale aj silné stránky. Najsilnejšími príležitosťami v rámci tohto potenciálu sú možnosti čerpania prostriedkov eurofondov v partnerstvách a pre spoločné rozvojové projekty, sieťovanie subjektov vedúce k rozvoju partnerstiev, nové možnosti pracovných príležitostí, či zvýšenie miery propagácie územia vedúce k zvýšeniu jeho integrity. Silné stránky v rámci tohto potenciálu predstavujú najmä znalosti v tradičných postupoch vytvárania produktov miestnymi obyvateľmi, zachovávanie tradícií, remesiel, folklóru, organizácia rôznych tradičných podujatí, či manuálne zručné obyvateľstvo. Opäť ide o stratégiu Maxi-maxi, ktorej podstatou by mal byť rozvoj silných stránok a maximalizácia využitia príležitostí. Inovačný potenciál sa tak isto, ako prírodno-geografický potenciál a socio-demografický potenciál nachádza v kvadrante 1, a teda je odporúčaná stratégia Maxi-maxi. Registrujeme prevahu silných stránok, ktoré predstavuje existencia a aktivity predstaviteľov CHKO Poľana a Koordinačnej rady BR Poľana a existencia a realizácia projektu APVV. V rámci tohto potenciálu máme aj pomerne silné príležitosti, ktoré sú tvorené najmä možnosťou čerpania prostriedkov z eurofondov, možnosťou podpory vedy, výskumu a vzdelávania cez rôzne domáce a zahraničné grantové schémy, či zvýšenou mierou sieťovania stakeholderov

a využívaním výhod existencie rezervácie. Súčtom hodnotení sme následne identifikovali hodnotenie celkového potenciálu, ktoré sa nachádza v kvadrante 1, čo znamená, že Biosférická rezervácia Poľana má prevahu silných stránok a príležitostí, teda odporúčanou celkovou rozvojovou stratégiou je stratégia Maxi-maxi. Napriek tomu je potrebné zohľadniť prevahu ohrození v socio-ekonomickom potenciáli a viaceré slabé stránky v socio-demografickom potenciáli.

Na základe analýzy hodnotenia kvality života na území Biosférickej rezervácie Poľana, jej obyvateľmi sme prostredníctvom dotazníka dospeli k zisteniam, s ktorými oblasťami kvality života sú obyvatelia Biosférickej rezervácie Poľana najviac spokojní a najmenej spokojní. Zistenia nám naznačujú, že naši respondenti, obyvatelia Biosférickej rezervácie starší než 19 rokov medzi oblasti, s ktorými sú najviac spokojní zaraďujú zachovávanie tradícií, remesiel, folklóru, nákupné možnosti, kultúrne vyžitie, možnosti poznávania prírody a organizáciu tradičných podujatí. Títo obyvatelia sú najmenej spokojní s oblasťou kvality ciest a chodníkov a s dostupnosťou územia. Medzi tieto oblasti však obyvatelia zaradili aj oblasti ako: frekvencia spojov medzi obcami do miest, možnosti podnikania, možnosti pre bývanie, výstavbu domov a bytov, či propagáciu regiónu, spoluprácu aktérov v území a prácu volených predstaviteľov miest a obcí. Menej spokojní boli tiež s oblasťami: verejné stravovanie, bankomat, pracovné príležitosti a informácie o prírodných a kultúrno-historických hodnotách územia.

V rámci tejto analýzy sme sa zamerali aj na hodnotenie poznania kontextu o Biosférickej rezervácii Poľana a jej existencie, vnímania Biosférickej rezervácie Poľana a správania obyvateľov v Biosférickej rezervácii Poľana. V hodnotení poznania kontextu o Biosférickej rezervácii Poľana a jej existencie sme dospeli k zisteniam, že takmer 95% respondentov vie, že žijú v tejto rezervácii, 76% respondentov vie, že Biosférická rezervácia Poľana patrí medzi lokality UNESCO, avšak len necelých 43% respondentov počulo o UNESCO programe Človek a biosféra. 68% respondentov nevie, že Biosférickú rezerváciu Poľana manažuje Koordináčna rada BR Poľana a 84% respondentov nepozná jej stanovy.

V hodnotení oblasti vnímania Biosférickej rezervácie Poľana sme dospeli k zisteniam, že viac než 77% respondentov vníma skutočnosť, že žijú v tejto rezervácii, ako prínos a pozitívnu vec a tak isto viac než 77% respondentov vníma existenciu CHKO Poľana ako príležitosť pre rozvoj územia, čo odôvodňujú najmä rozvojom cestovného ruchu šetrným spôsobom s akcentom na tradičné využívanie a spôsoby života v území,

pretože bez zachovania prírodných a kultúrnych hodnôt vnímajú územie za nezaujímavé pre turizmus a bývanie. Ďalej respondenti uvádzali dôvody ako rozvoj agroturistiky s náučnými chodníkmi, možnosť športového vyžitia, rozvoj celkového územia a jeho infraštruktúry, vznik pracovných príležitostí, zvýšenie záujmu o atraktívne územie, ktoré má touto existenciou „značku kvality“. Respondenti príležitosť v existencii CHKO Poľana vnímajú aj v spôsobe vzdelávania a prepojenia vzdelávania s prírodou a príležitosti zvýšenia povedomia miestnych obyvateľov o možnostiach využívania hodnôt rezervácie v prospech seba. V rámci oblasti vnímania sme zistili, že respondenti ako najväčší problém vnímajú okrem premnožených medveďov a vlkov, ohrozenie prírody a lesov. Ako najväčšiu výhodu vnímajú krásnu prírodu a jej blízkosť, zdravé a čisté životné prostredie a ticho, klud a pokoj obyčajného dedinského života. Ako najväčšiu prioritu rozvoja tohto územia vnímajú podporu zamestnanosti v poľnohospodárstve. V rámci vnímania sme sa respondentov pýtali aj, ako respondenti vnímajú rozvoj cestovného ruchu v území. Na základe ich odpovedí sme zistili, že 43,3% respondentov označilo, že je v území málo turistov/návštevníkov a 36,7% respondentov vníma rozvoj cestovného ruchu v území spôsobom, že turisti/návštevníci sú pre nich prínosom.

Poslednou skúmanou oblasťou bolo správanie obyvateľov v Biosférickej rezervácii Poľana. Prostredníctvom odpovedí respondentov sme zistili, že v priemere obyvatelia bývajú v tej ktorej obci 34,7 rokov, minimálne 1 rok a najviac 77 rokov. Respondenti bývajú predovšetkým vo vlastnej nehnuteľnosti, v rodinnom dome v obci/meste. V domácnostiach najväčšmi bývajú respondenti v dvojici, priemerne na domácnosť 3,2 obyvateľa. Respondenti využívajú predovšetkým obecný vodovod, ako spôsob kúrenia tuhé palivá a plynové kúrenie. 28% respondentov využíva aj alternatívne zdroje energie, pričom ide najčastejšie o solárne kolektory a tepelné čerpadlo. V rámci riešenia odpadových vôd prevláda verejná kanalizácia. V oblasti správania sme sa pýtali aj na zdroj, odkiaľ respondenti čerpajú informácie o biosférickej rezervácii. Najviac využívaným zdrojom sú webové stránky miest a obcí a sociálna sieť Biosférickej rezervácie Poľana. Po nej nasleduje webová stránka Chránenej krajinskej oblasti Poľana. Najmenej využívanými zdrojmi informácií je priame sprostredkovanie od starostu a poslancov a úradné tabule v obciach a mestách.

3.2. Možnosti strategického rozvoja Biosférickej rezervácie Poľana

Východiská strategického plánovania Biosférickej rezervácie Poľana určujú silné stránky a príležitosti. Na základe našej analýzy sa ukázalo, že územie by sa malo rozvíjať spôsobom a stratégiou maxi-maxi, tzn. využitie silných stránok pre využitie silných príležitostí. Táto pomerne ofenzívna stratégia by však pre Biosférickú rezerváciu Poľana mohla znamenať ohrozenie práve niektorých z jej najsilnejších stránok, ktorými súčasťou je bohatstvo fauny a flóry tohto územia. Pri strategickom plánovaní preto musíme rešpektovať danosti a špecifickosť tohto prostredia a aktivity pre jeho rozvoj plánovať tak, aby nemali negatívny dopad na životné prostredie a ohrozenia výnimočnosti tohto územia. Na základe týchto zistení a zistení prostredníctvom dotazníkového prieskumu, či príkladov dobrej praxe zo zahraničia navrhujeme východiská stratégie rozvoja Biosférickej rezervácie Poľana, v rámci ktorej odporúčame rôzne charakterom mäkkšie aktivity, ktoré budú mať dopad na rozvoj územia, no nebudú ho ohrozovať.

V kontexte našich zistení pre formuláciu možností strategického rozvoja Biosférickej rezervácie Poľana, definujeme víziu rozvoja tohto územia. Pri jej definovaní sme sa inšpirovali víziou programu MAB UNESCO. Víziou Biosférickej rezervácie Poľana je budovať územie, kde si ľudia uvedomujú jeho a svoju hodnotu definovanú ich kultúrno-historickou jedinečnosťou, ale aj spoločnú budúcnosť a svoje interakcie s týmto územím a konajú kolektívne a zodpovedne, aby tvorili prosperujúcu komunitu v harmónii v rámci biosféry.

V rámci vízie definujeme aj ciele rozvoja tohto územia. Prvým cieľom je posilnenie postavenia a možností pre miestne obyvateľstvo. Druhým cieľom je podporenie rozvoja udržateľného cestovného ruchu v území. Posledným, tretím cieľom je posilnenie budovania povedomia a partnerstva v území. Vzhľadom na časový rámec väčšiny strategických dokumentov v SR je možné časovo ohraničiť dané ciele taktiež rokom 2030.

Prvým cieľom, ktorý sa zaujíma o posilnenie postavenia a možností pre miestne obyvateľstvo, kladieme dôraz predovšetkým na obyvateľstvo biosférickej rezervácie a na zachovávanie rázu krajiny a tradícií, tradičných povolání, či zvykov odovzdávaných z generácie na generáciu. Práve tieto prvky robia toto územie jedinečným a tvoria jeden z aspektov, ktorý by mala spĺňať každá biosférická rezervácia. Keďže je táto rezervácia orientovaná primárne na poľnohospodárstvo a lesníctvo, v kontexte tohto cieľa navrhujeme zameranie sa na podporu miestnych výrobcov, najmä remeselníkov,

poľnohospodárov a potravinárov. Kľúčovou oblasťou strategického plánovania rozvoja v tomto území by mala byť podpora tradičného poľnohospodárstva a lokálnej produkcie špecifických lokálnych produktov. Miestni výrobcovia sú označení aj regionálnou značkou Podpoľanie, ktorá je zárukou originálnej výroby a kvality. Do územia rezervácie zasahuje aj regionálna značka Horehronie a regionálna značka Novohrad. Rozvinutím spolupráce, medzi týmito lokálnymi značkami produktov, by sme okrem rozvinutia rôznych partnerstiev mohli dospieť k rôznym iným pozitívnym dopadom na celkové fungovanie týchto značiek, miestnych výrobcov a spotrebiteľov (napr. budovanie spoločnej odbytovej siete, skvalitnenie propagácie a pod.).

Biosférická rezervácia Poľana disponuje množstvom poľnohospodárskej pôdy, ale chýbajú jej kvalifikovaní pracovníci, ako aj pravidelný odbyť. Riešením môže byť spolupráca miestnych poľnohospodárov s reštauráciami a školami, ktoré by mohli odoberať produkty z lokálnej produkcie, podporiť domáce produkty a remeselníkov a propagovať tak aj ich kvalitu, čo môže spôsobiť zvýšenie záujmu, avšak aj posilnenie oblasti verejného stravovania, ktorú obyvatelia považujú ako jednu z menej uspokojivých, no je tiež potrebná pre návštevníkov tohto územia. Inšpiratívny príklad pochádza z Francúzska, z Biosférickej rezervácie Luberon Lure v projekte "Z farmy do vašej jedálne", ktorý za účasti študentov zbližuje výrobcov a školské jedálne. Projekt, ktorý sa začal v roku 2009, umožňuje deťom z 30 obcí regiónu zdravú stravu z miestnych produktov. Niektoré obce využívajú denne v školských jedálňach napríklad 60% až 80 % miestnych a ekologických produktov.

Okrem toho sa v blízkosti územia Poľany nachádzajú minimálne 2 stredné školy poskytujúce študijné programy v oblasti poľnohospodárstva (Banská Bystrica, Rimavská Sobota) a na základe princípov duálneho vzdelávania by mohli študenti získavať praktické zručnosti v spolupráci so samostatne hospodáriacimi roľníkmi, ako aj poľnohospodárskymi družstvami (UNESCO, 2023), čím by sa zabezpečila jednak generačný výmena ale zároveň by v území zostávalo zachované tradičné poľnohospodárstvo ako dôležitá črta územia Podpoľania. Mnohé iné odporúčania pre posilnenie postavenia a možností pre miestne obyvateľstvo, uvádzame v spojitosti s druhým cieľom. (Vitálišová, Vavrúšová, 2023)

Druhý cieľ sa zameriava na podporenie rozvoja udržateľného cestovného ruchu v území. Jednou z alternatív, ktoré možno uplatniť v rozvoji tohto územia, je udržateľný cestovný ruch v podobe ekoturizmu, vidieckeho cestovného ruchu prípadnej inej

alternatívy cestovného ruchu ohľaduplnej k životnému prostrediu. Tieto koncepcie rozvoja cestovného ruchu pomáhajú nájsť primeranú rovnováhu medzi veľkosťou turistického toku, ochranou životného prostredia a blahobytom miestneho obyvateľstva, rozvíjaním vzťahu medzi turistami, hostiteľskými komunitami, podnikmi, atrakciami a životným prostredím, čím chráni a zvyšuje atraktivitu cestovného ruchu pre budúce generácie. Biosférická rezervácia má bohatú ponuku, ktorú môže potenciálnym turistom ponúknuť, pričom sa vyznačuje jedinečnými vlastnosťami fauny a flóry, čím tvorí vhodný objekt ekoturistických aktivít.

Územie má pre aplikáciu konceptu ekoturizmu veľký potenciál. Nachádzajú sa tu 4 hlavné turistické trasy, trasy v správe spoločnosti Lesy SR, sú vhodné na cykloturistiku. Územie má vhodné podmienky a potenciál aj pre zimné športy, najmä bežecké lyžovanie a v minulosti tu boli aj lyžiarske vleky priamo na Poľane, ktoré sa však už nevyužívajú. (Švajda, Káčerová, Kohler, Meessen, 2013) V súčasnosti je tu niekoľko menších lyžiarskych stredísk (napr. Čierny Balog), ako aj národné biatlonové centrum v Ostrblí. Okrem toho sú obce v biosférickej rezervácii veľmi známe zachovávaním zvykov a tradícií prostredníctvom folklórnych skupín a tradičných folklórnych festivalov. Z výsledkov dotazníkového prieskumu vieme, že s touto oblasťou sú spokojní aj obyvatelia rezervácie.

Ako sme spomínali, aj v rámci druhého cieľa prihliadame na posilnenie postavenia a vytvárania možností pre miestnych obyvateľov. Územie Poľany bojuje s niekoľkými problémami ako odchod mladých ľudí, odcudzenie obyvateľstva, strata záujmu o tradičné poľnohospodárstvo a pod. Preto ekoturizmus predstavuje rozvoj aktivít, ktoré sú šetrné k jedinečnej prírode, ale zároveň vytvárajú možnosti pre miestnych obyvateľov a pre posilnenie oblastí, s ktorými nie sú, aj podľa našej analýzy spokojní. Prostredníctvom ekoturizmu si miestni obyvatelia môžu nájsť nové zamestnanie, či nové možnosti pre podnikanie v novovzniknutých ponúkaných službách, či návratom tých zaniknutých, zvýšiť svoje príjmy a životnú úroveň.

Príležitosťou pre obyvateľov je aj ponuka ubytovacích priestorov pre turistov. Územie rezervácie disponuje pomerne dobrou ponukou súkromných ubytovacích zariadení, vrátane hotelov, chát a chalúp. S ekoturizmom sú spojené aj alternatívne formy ubytovania ako miesta na stanovanie so stanmi alebo karavanmi. Územie Poľany je špecifické rozptýleným osídlením, ktoré pozostáva z niekoľkých vzdialených usadlostí. V dôsledku úpadku poľnohospodárskej výroby sa mnohé z nich už nevyužívajú. Mohli

by sa zrekonštruovať na jednoduché ubytovacie priestory s niektorými jedinečnými prvkami alebo zážitkami, ako je spanie na sene alebo ubytovanie bez elektriny a mobilného pripojenia a pod. Podobná infraštruktúra cestovného ruchu je vybudovaná na Altaji v Rusku vo forme kempu pozostávajúceho z malých chatiek so spoločnými toaletami a kúpeľňami pre turistov. V kombinácii s miestnymi potravinárskymi výrobkami môže potenciálnym návštevníkom priniesť jedinečný a originálny zážitok.

Na základe analýzy potenciálov, štatistických údajov a dotazníkového prieskumu sme však identifikovali aj slabé stránky územia, ktoré by bolo možné riešiť rozvojom ekoturizmu. Obyvatelia prostredníctvom dotazníka boli najmenej spokojní s kvalitou ciest a chodníkov. Chýbajú tu však aj východzie turistické body so základnou infraštruktúrou, akými sú toalety, odstavné parkoviská a pod. Ďalšou oblasťou, ktorá by mala zaznamenať rozvoj je dostupnosť územia a frekvencia spojov medzi obcami a do miest, aby mali turisti, ale aj miestni obyvatelia ľahší transport do a z územia, ale aj v rámci územia, bez potreby využitia napríklad vlastného automobilu. Všetky tieto spomínané oblasti by sa mohli v kontexte rozvoja aktivít aplikáciou konceptu ekoturizmu posilniť. (Vitálišová, Vavrúšová, 2023)

Tretím, posledným cieľom je posilnenie budovania povedomia a partnerstva v území. V kontexte tohto cieľa ide o propagáciu územia a budovanie povedomia domáceho obyvateľstva a ich vzdelávania, ale aj propagáciu vo vzťahu k udržateľnému cestovnému ruchu, ktorý bol predmetom druhého cieľa. Aj keď má územie veľký potenciál, ak nie je dostatočne propagované, neprichádzajú doň tráviť dovolenku skoro žiadni návštevníci. Túto potrebu vnímajú aj miestni obyvatelia. Pracovníci CHKO Poľana realizujú propagačné aktivity viac-menej ako dobrovoľnícke, čo sa odráža v rozsahu činností. Vzdelávacie propagačné aktivity má v rukách aj Chránená krajinná oblasť Poľana v podobe workshopov, konferencií, špeciálnych hodín pre deti na veľmi vysokej odbornej úrovni. Propagácia biosférickej rezervácie ako "ekoturistickej destinácie" by sa mala realizovať systematickejšie v spolupráci a partnerstve s ďalšími miestnymi aktérmi a obcami. Inšpiráciou pri zlepšovaní informovanosti a poskytovaní informácií môže byť sieť informačných bodov v Biosférickej rezervácii Jurské Alpy. Priestory centier sa využívajú na rôzne vzdelávacie aktivity, workshopy, aktivity miestnych komún. Ich súčasťou je aj predajňa suvenírov a darčkových predmetov s miestnymi výrobkami. Počas leta si tu turisti môžu zakúpiť Bohinj Card, ktorá zahŕňa bezplatnú dopravu autobusom (pravidelné spoje po celom Bohinji počas celej platnosti karty a organizované

spoje v hlavnej sezóne v autobusoch typu hop-on a hop-off, bezplatné taxi do rôznych častí Triglavského národného parku) a vlakom; bezplatné parkovanie; bezplatnú panoramatickú jazdu loďou po Bohinjskom jazere, bezplatné vstupenky na atrakcie (vodopád Savica, roklina Mostnica, múzeá, kostol sv. Jána Krstiteľa), bezplatnú vstupenku na využívanie vstupných/výstupných bodov a ďalšie zľavy. Všetky zľavy sa poskytujú s cieľom eliminovať uhlíkovú stopu a podporiť spôsoby verejnej dopravy; podporiť miestnych výrobcov a miestne kultúrne dedičstvo.

Dôležitými aktérmi regionálneho rozvoja sú správcovia biosférickej rezervácie, ktorí sú akceptovaní verejnosťou. Prostredníctvom nástrojov participatívneho riadenia aktívne podporujú aktivity hospodárskeho a sociálneho rozvoja, ale s prihliadnutím na identitu územia a jeho kultúru. Ich aktivity je potrebné neustále posilňovať a tak budovať povedomie v území. Túto potrebu naznačujú aj zistenia, že miestni obyvatelia nemajú dostatočné povedomie o UNESCO programe Človek a biosféra a mnohí tiež nevedia, že Biosférickú rezerváciu manažuje Koordinačná rada BR Poľana. Biosférická rezervácia sa aktívne prezentuje prostredníctvom vlastnej webovej stránky, facebookového profilu, videí na Youtube, ako aj prostredníctvom regionálnych partnerov ako Novohrad a Podpoľanie, či prostredníctvom obcí v území. Obyvatelia sú aj tak menej spokojní s informáciami o prírodných a kultúrno-historických hodnotách územia, ktoré by podľa nich bolo potrebné posilniť, najmä prostredníctvom najviac využívaných zdrojov informácií, ktoré podľa našej analýzy tvoria webové stránky miest a obcí a sociálna sieť Biosférickej rezervácie Poľana. Po nej nasleduje webová stránka Chránenej krajinskej oblasti Poľana.

Rozvojové aktivity v území možno realizovať len s akceptáciou miestnych obyvateľov, ktorí si chránené územie vážia. Títo ľudia sú dôležitými účastníkmi riadenia, rozhodovania, ako aj plánovania a rozvoja biosférickej rezervácie (Reed, Price, 2020). Potvrdzujú to aj prípadové štúdie zo zahraničia, napr. v cezhraničnej biosférickej rezervácii Monviso v Taliansku (Mondino, Beery, 2019). V rámci našej analýzy sme dospeli k zisteniam, že väčšina obyvateľov vníma život v biosférickej rezervácii ako prínos a existenciu CHKO Poľana ako príležitosť pre rozvoj. Vyvodzujeme, že biosférická rezervácia je z pohľadu nastavenia miestnych obyvateľov vnímaná pozitívne, je akceptovaná a vážená, teda vhodná aj pre aplikáciu konceptu ekoturizmu. Väčšina respondentov sa tiež zhodla, že v území je málo turistov, ktorých vnímajú ako prínos. Aj v tejto oblasti však vnímame priestor pre posilnenie prostredníctvom realizácie rôznych

aktivít zameraných na vzdelávanie miestnych obyvateľov. CHKO Poľana sa venuje vzdelávaniu detí a mládeže v rôznych oblastiach. Vo svojej kompetencii vytvorili radu mládeže tzv. „mladú krv biosférickej rezervácie“, v rámci ktorej diskutujú o problémoch a výzvach územia a spolu navrhujú rôzne riešenia a projekty ako posilniť ich územie. Podobné aktivity by bolo vhodné rozšíriť do viacerých vekových skupín miestneho obyvateľstva. (Vitálišová, Vavrúšová, 2023)

Výsledky výskumu odhalili veľký potenciál pre rozvoj ekoturizmu založený na unikátnosti prírodného a socio-kultúrneho bohatstva v Biosférickej rezervácii Poľana, ktorý by mohol posilniť záujem o územie, turizmus, tradičné poľnohospodárstvo, či riešenie problému odlivu mladých ľudí z tohto územia, ktorí by boli motivovaní zostať a nájsť si prácu, zvýšiť svoje príjmy, mieru zručností a životnú úroveň, prostredníctvom novovzniknutých pracovných príležitostí, či dobudovania infraštruktúry, ktorú ekoturizmus ponúkne. (Vitálišová, Vavrúšová, 2023; Vitálišová, Vavrúšová, Piscová, 2023)

ZÁVER

Táto práca sa zameriava na strategické plánovanie rozvoja Biosférickej rezervácie Poľana, prostredníctvom inovatívneho prístupu, ktorý využíva strategické plánovanie rozvoja územia, so špecifikami plánovania rozvoja biosférickej rezervácie.

V tejto práci sme sa zameriavali na jednu zo štyroch slovenských biosférických rezervácií - Poľanu. Cieľom tejto práce bolo preskúmať súčasný stav strategického plánovania rozvoja biosférických rezervácií na Slovensku, špecifiká tohto procesu v kontexte požiadaviek programu UNESCO Človek a biosféra a slovenskej legislatívy a preskúmať jeho aplikáciu na vybranej biosférickej rezervácii. Následne na základe jej analýzy a príkladov dobrej praxe zo zahraničia navrhnúť východiská stratégie rozvoja vybranej biosférickej rezervácie na Slovensku.

V teoretickej časti sme sa zaoberali predstavením prehľadu problematiky biosférickej rezervácie, strategického plánovania jej rozvoja a špecifik v kontexte požiadaviek programu MAB UNESCO a slovenskej legislatívy. V analytickej časti sme sa venovali súčasnému stavu Biosférickej rezervácie Poľana prostredníctvom analýzy jednotlivých zložiek jej potenciálu a analýzy hodnotenia kvality života na jej území, jej obyvateľmi, prostredníctvom dotazníka. V poslednej časti sme prezentovali výsledky analýz, na základe ktorých, sme spolu s príkladmi dobrej praxe, formulovali východiská stratégie rozvoja vybranej biosférickej rezervácie. Dospeli sme k záveru, že Biosférická rezervácia Poľana má veľa silných stránok a príležitostí a môže ponúknuť množstvo jedinečných čiastkových produktov a zážitkov. Analýza poukazuje, že by sa územie malo rozvíjať uplatnením stratégie maxi-maxi, avšak táto stratégia by mohla ohroziť niektoré z jej najsilnejších stránok, ako bohatstvo fauny a flóry. Musíme preto rešpektovať danosti a špecifickosť tohto prostredia a aktivity pre jeho rozvoj plánovať a zvoliť tak, aby nemali negatívny dopad na jeho životné prostredie a ohrozenie jeho výnimočnosti.

Prístupom pre posilnenie viacerých oblastí, ktoré sú hodnotené miestnymi obyvateľmi ako neuspokojivé, či menej uspokojivé, je pre rozvoj tohto územia vhodnou aplikácia konceptu ekoturizmu, vďaka ktorému sa zachová jedinečnosť územia ale aj posilní jeho rozvojová funkcia. Ekoturizmus ponúka množstvo príležitostí pre rozvoj, no zároveň rešpektuje územie a miestnym obyvateľom prináša úžitok v podobe zvýšenia ich životnej úrovne v mnohých oblastiach. Súčasťou ekoturizmu je aj podpora tradičnej produkcie v území (najmä remeselných a potravinárskych výrobkov) a udržanie a rozvoj poľnohospodárstva. Tieto aktivity si vyžadujú aktívne zapojenie miestnych obyvateľov,

zainteresovaných subjektov, obcí, ktoré spoluvytvárajú produkt tohto územia, aby sme tak mohli dospieť k udržateľnému rozvoju prostredníctvom strategického plánovania rozvoja Biosférickej rezervácie Poľana.

Prínos diplomovej práce tvorí preskúmanie súčasného prístupu k plánovaniu rozvoja biosférických rezervácií, v analyzovaní potenciálu vybranej biosférickej rezervácie a analýze jej súčasného stavu v kontexte strategického plánovania jej rozvoja. Prínos práce je najmä v pilotnom uplatnení daného prístupu, ktorý je v podmienkach Slovenskej republiky inovatívny a svojim spôsobom jedinečný. Teoretický prínos práce tvorí spracovanie prístupov k strategickému rozvoju špecifického typu územia, biosférickej rezervácie v podmienkach Slovenskej republiky, ktorý je založený na využití endogénneho potenciálu územia. Práca má okrem vedeckej hodnoty, hodnotu v oblasti rozvoja problematiky manažovania území, ktoré spájajú striktné pravidlá ochrany územia s aktivitami na využitie ich rozvojového potenciálu.

SUMMARY

This thesis focuses on the strategic development planning of the Poľana Biosphere Reserve, through an innovative approach that uses the strategic development planning of the area, with the specificities of the development planning of a biosphere reserve.

In this thesis we focused on one of the four Slovak Biosphere Reserves - Poľana. The aim of this work was to examine the current state of strategic development planning of biosphere reserves in Slovakia, the specifics of this process in the context of the requirements of the UNESCO Man and the Biosphere Programme and Slovak legislation, and to examine its application to the selected biosphere reserve. Subsequently, on the basis of its analysis and examples of good practice from abroad, propose the basis for the development strategy of the selected biosphere reserve in Slovakia.

In the theoretical part, we have presented an overview of the biosphere reserve, strategic planning of its development and specifics in the context of the requirements of the UNESCO MAB programme and the Slovak legislation. In the analytical part, we dealt with the current state of the Biosphere Reserve Poľana through the analysis of the individual components of its potential and the analysis of the evaluation of the quality of life on its territory, by its inhabitants, through a questionnaire. In the last part we presented the results of the analysis, based on which, together with examples of good practice, we formulated the basis for the development strategy of the selected Biosphere Reserve. We concluded that the Poľana Biosphere Reserve has many strengths and opportunities and can offer a number of unique sub-products and experiences. The analysis shows that the area should be developed by applying a maxi-maxi strategy, but this strategy could jeopardize some of its strongest points, such as the richness of its fauna and flora. We must therefore respect the particularities and specificity of this environment and plan and choose activities for its development in such a way that they do not have a negative impact on its environment and jeopardise its uniqueness.

An approach to strengthening a number of areas that are assessed by the local population as unsatisfactory or less satisfactory is to apply the concept of ecotourism to the development of the area, which will preserve the uniqueness of the area but also strengthen its development function. Ecotourism offers many opportunities for development, but at the same time respects the area and benefits the local population by raising their standard of living in many areas. Ecotourism also promotes traditional production in the area (especially handicrafts and food products) and the maintenance and

development of agriculture. These activities require the active involvement of the local population, stakeholders and municipalities, which co-create the product of the area, in order to achieve sustainable development through strategic planning for the development of the Poľana Biosphere Reserve.

The contribution of the thesis is the examination of the current approach to biosphere reserve development planning, in the analysis of the potential of the selected biosphere reserve and the analysis of its current status in the context of strategic planning of its development. The contribution of the thesis is mainly in the pilot application of the given approach, which is innovative and unique in its own way in the conditions of the Slovak Republic. The theoretical contribution of the thesis is the elaboration of approaches to the strategic development of a specific type of territory, biosphere reserve in the conditions of the Slovak Republic, which is based on the use of the endogenous potential of the territory. In addition to its scientific value, the thesis has a value in the development of issues of territory management that combine strict rules of territory protection with activities to exploit their development potential.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

ARESTIS, P., BADDELEY, M., MCCOMBIE, J. S. (Eds.). 2007. *Economic growth: new directions in theory and policy*. Edward Elgar Publishing. ISBN 978-1-84542-531-9.

BENŮŠKOVÁ, Z. 2017. Biosférická rezervácia Poľana a jej rozšírenie v roku 2016. In *Studia Etnologiczne i Antropologiczne*, č. 17, s. 58-69. ISSN 1506-5790.

BHARADWAJ, S., CLARK, T., KULVIWAT, S. [online]. 2005. Marketing, Market Growth, and Endogenous Growth Theory: An Inquiry Into the Causes of Market Growth. In *Journal of the Academy of Marketing Science*, roč. 3, č. 33, s. 347-359. [cit. 2023-4-8]. Dostupné na internete: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0092070305276324>

BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. [online]. 2021. Teorie regionálního rozvoje nástin, kritika, implikace. Praha: Univerzita Karlova v Praze. 312 s. ISBN 978-80-246-1974-3. [cit. 2023-04-14]. Dostupné na internete: https://is.muni.cz/el/econ/jaro2021/MKR_REP2/um/BLA.-UH.-uprava_pro_prednasky_jarniho_semestru_REP.pdf

BRIDGEWATER, P. B. [online]. 2002. Biosphere reserves: special places for people and nature. In *Environmental Science & Policy*, roč. 5, č. 1, s. 9-12. [cit. 2022-12-20]. Dostupné na internete: https://reservasdabiosfera.org.br/wp-content/uploads/2021/11/Biosphere_reserves_special_places_for_pe.pdf

BRYSON, J. M., EDWARDS, L. H., VAN SLYKE, D. M. [online]. 2017. Getting strategic about strategic planning research. In *Public Management Review*, roč. 20, č. 3, s. 317-339. [cit. 2023-04-09]. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1080/14719037.2017.1285111>

ČERNAJ, T. [online]. 2022. Strategické plánovanie. [cit. 2023-04-12]. Dostupné na internete: <https://www.euroekonom.sk/ekonomia/strategicke-planovanie/>

DYE, R., SIBONY, O. [online]. 2007. How to improve strategic planning. In *The McKinsey Quarterly*, č. 3, s. 40-48. [cit. 2023-03-16]. Dostupné na internete: <https://www.mckinsey.com/capabilities/strategy-and-corporate-finance/our-insights/how-to-improve-strategic-planning>

ET. AL. [online]. 2014. Akčný plán biosférickej rezervácie Poľana. [cit. 2022-12-20].

Dostupné na internete: https://chkopolana.sopsr.sk/wp-content/uploads/2020/05/AkcnyPlan_BRPolana_2014.pdf

FABRICIUSOVÁ, V., SLAMOVÁ, M., JANČURA, P. 2015. Ochrana hodnôt krajiny v inovatívnom prístupe manažmentu Biosférickej rezervácie Poľana. In *UNISCAPE En-Route*, roč. 1, č. 1, s. 27-32. ISSN 2281-3195.

GALLAYOVÁ, Z. 2008. Krajinno-ekologický rozbor a využitie trvalých trávnatých porastov v CHKO – BR Poľana. Zvolen: Technická univerzita vo Zvolene, FEE KAE. 145 s.

GAJDOŠÍK, T. [online]. 2015. Network Analysis of Cooperation in Tourism Destinations. In *Czech Journal of Tourism*, roč. 4, č. 1, s. 26–44. [cit. 2023-3-11]. Dostupné na internete: <https://sciendo.com/article/10.1515/cjot-2015-0002>

GERULOVÁ, I. L. K., KOVÁČ, I. U. 2010. Regionálna konvergencia EÚ z pohľadu teórie a empirie. *XIII. Mezinárodní Kolokvium o Regionálních Vědách*, č. 9.

HOCHMUTH, Z. 1997. Krasový fenomén a jeho vplyv na formovanie infraštruktúry turistického ruchu. *Urbánne Kraj štúdie*, č. 2, s. 116–130.

HONTYOVÁ, K., LISÝ, J. [online]. 1999. Niektoré makroekonomické aspekty ekonomického rastu. In *Scientific papers of the University of Pardubice. Series D Faculty of Economics and Administration*, č. 4. [cit. 2023-4-10]. Dostupné na internete: <https://dk.upce.cz/bitstream/handle/10195/32270/CL51.pdf;jsessionid=DD07BF31B1A1033A33B10C4713BF6340?sequence=1>

CHRÁNENÁ KRAJINNÁ OBLASŤ POĽANA. [online]. Oficiálna stránka správy CHKO. [cit. 2022-12-17]. Dostupné na internete: <https://chkopolana.sopsr.sk/>

LEPEŠKA, T. [online]. 2012. Biosphere reserves as models of integrated watershed management. In *Conference paper. Biosphere reserves in Slovakia IX. Stakčín*. [cit. 2022-12-18]. Dostupné na internete:

https://www.researchgate.net/publication/297397450_BIOSFERICKE_REZERVACIE_AK_O_MODELY_INTEGROVANEHO_MANAZMENTU_POVODI

MACHINIAK, D. 2010. Vplyv dostupnosti na rozvoj cestovného ruchu vo vybraných regiónoch na Slovensku. In *Geographia Cassoviensis*, č. 4, s. 114-117.

MAIER, K. 2012. Udržitelný rozvoj území. Praha: Grada Publishing. 256 s. ISBN 978-80-247-7729-0.

MALEGA, P. [online]. 2011. Metodika tvorby strategického plánu. In *The 14th International Scientific Conference Trends and Innovative Approaches in Business Processes*. [cit. 2023-04-12]. Dostupné na internete:

<https://www.sjf.tuke.sk/umpadi/taipvpp/2011/index.files/clanky/Peter%20Malega%20Metodika.pdf>

MINISTERSTVO ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA. [online]. Akčný plán pre implementáciu Programu UNESCO Človek a biosféra a Svetovej siete biosférických rezervácií v Slovenskej republike (2018-2025). [cit. 2022-12-19]. Dostupné na internete: https://worldprotectedareas.sopsr.sk/wp-content/uploads/2020/04/Lima-Action-Plan_SK_20171128_vf_zg_2018.pdf

MONDINO, E., BEERY, T. [online]. 2019. Ecotourism as a learning tool for sustainable development. The case of Monviso Transboundary Biosphere Reserve, Italy. In *Journal of Ecotourism*, roč. 18, č. 2, s. 107-121. [cit. 2023-01-13]. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1080/14724049.2018.1462371>

NESTOROVÁ DICKÁ, J., GESSERT, A., BRYNDZOVÁ, L., TELBISZ, T. [online]. 2020. Behavioural Survey of Local Inhabitants Views and Attitudes about Slovak Karst National Park in Slovakia. In *Sustainability* roč. 12, č. 23: 10029. [cit. 2023-03-12]. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.3390/su122310029>

PETRÍK, T. 2005. Ekonomické a finanční řízení firmy – manažerské účetnictví v praxi. Praha: GRADA PUBLISHING. 372 s. ISBN 80-247-1046-3.

REED, M. G., PRICE, M. F. 2020. UNESCO Biosphere Reserves: Supporting Biocultural Diversity, Sustainability and Society. London and New York: Routledge. 362 s. ISBN 978-1-138-36931-3.

STEINER, A. G. 1979. Strategic Planning What Every Manager Must Know. United States of America: The Free Press. ISBN 0-02-931110-1.

SVIDROŇOVÁ, M., MIKUŠ, T. [online]. 2014. Co-creation ako inovácia verejnej služby. In *Acta aerarii publici*, roč. 11, č. 1, s. 76-91. [cit. 2023-4-9]. Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/publication/269407957_Co-creation_ako_inovacia_verejnej_sluzby

ŠOPSR. [online]. 2022. Biosférické rezervácie. [cit. 2022-12-18]. Dostupné na internete: <https://www.sopsr.sk/web/?cl=1600>

ŠVAJDA, J., KÁČEROVÁ, T., KOHLER, T., MESSEN, H. [online]. 2013. Protected Landscape Area and Biosphere Reserve Poľana. *Baseline Study: Final Draft: Prepared for development of nature conservation and of protected areas in the Slovak Carpathians*. Slovak-Swiss Cooperation Programme. [cit. 2023-03-14]. Dostupné na internete: https://www.sopsr.sk/dokumenty/polana_2013.pdf

ŠÚSR. [online]. Verejná databáza DATAcube demografické a štatistické údaje. Dostupné na internete: <https://datacube.statistics.sk/>

UNESCO. [online]. 2015. Man and the Biosphere (MAB) Programme strategy for the period 2015-2025. [cit. 2022-12-18]. Dostupné na internete: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000234624>

UNESCO. [online]. 2017. A New Roadmap for the Man and the Biosphere (MAB) Programme and its World Network of Biosphere Reserves. [cit. 2022-12-17]. Dostupné na internete: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247418>

UNESCO. [online]. 2020. Polana Biosphere Reserve, Slovakia. [cit. 2022-12-18]. Dostupné na internete: <https://en.unesco.org/biosphere/eu-na/polana>

UNESCO. [online]. 2021. Technical Guidelines for Biosphere Reserves. [cit. 2022-12-18]. Dostupné na internete: https://en.unesco.org/sites/default/files/tgbr_en.pdf

UNESCO. [online]. 2022. Biosphere reserves. [cit. 2023-04-09]. Dostupné na internete: <https://en.unesco.org/biosphere/about>

UNESCO. [online]. 2023. Man and the Biosphere (MAB) Programme, Good practices. [cit. 2023-04-03]. Dostupné na internete: <https://en.unesco.org/mab/strategy/goodpractices>

URBAN, P. 2016. História ochrany prírody na Poľane (stredné Slovensko) – 2.časť (od roku 1990 po súčasnosť). In *Quaestiones rerum naturalium*, roč. 3, č. 1, s. 42-123.

VAŇOVÁ, A. 2006. Strategické marketingové plánovanie rozvoja územia. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. 138 s. ISBN 80-8083-301-X.

VAŇOVÁ, A. 2007. Zvyšovanie konkurencieschopnosti územia. In *NOVÉ TRENDY–NOVÉ NÁPADY 2007*, 527 s.

VAŇOVÁ, A. 2020. Marketingové stratégie rozvoja územia. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. 138 s. ISBN 978-80-557-1783-8.

VITÁLIŠOVÁ, K., MIŇOVÁ, L., VAŇOVÁ, A. [online]. 2021. Current problematic issues of biosphere reserves in Slovak Republic. In *Journal of Economics and Social Research*, roč. 22, č. 2, s. 51-66. [cit. 2022-12-20]. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.24040/eas.2021.22.2.51-66>

VITÁLIŠOVÁ, K., VAŇOVÁ, A., BORSEKOVÁ, K. 2017. Marketing území. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. 98 s. ISBN 978-80-557-1296-3.

VITÁLIŠOVÁ, K., VAŇOVÁ, A., ROJÍKOVÁ, D. 2022. *Marketing as a management tool of biosphere reserves to achieve goals of Agenda 2030*. In: CASAIS, B., & SOARES, A. M. (eds). *Uniting Marketing Efforts for the Common Good: a challenge for four sectors*. Springer (in print).

VITÁLIŠOVÁ, K., VAVRUŠOVÁ, M. [online]. 2023. Ecotourism and promotion as a key to development of biosphere reserves. In *Responsibility and Sustainability, Socioeconomic, political and legal issues*, roč. 8, č. 1, s. 32-41. [cit. 2023-03-17]. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7544102>

VITÁLIŠOVÁ, K., VAVRUŠOVÁ, M., PISCOVÁ, V. 2023. Possibilities of ecotourism development in the Biosphere Reserve Poľana. Research Paper. EUMMAS Scientific Conference. Dubai.

VYSOKÉ TATRY. [online]. 2022. Štatistiky návštevnosti. [cit. 2022-01-09]. Dostupné na internete: <https://www.tatry.sk/infocentrum/dolezite-informacie/statistiky-navstevnosti/>

WALK, H., LUTHARD, V., NÖLTING, B. 2019. Participatory learning for transdisciplinary science in Biosphere Reserves: A modified role for universities. In *UNESCO Biosphere Reserves*, s. 297-308. Routledge.

Zákon NR SR č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny.

**Príloha 1 Prehľad dotazníka na hodnotenie kvality života miestnymi obyvateľmi
Biosférickej rezervácie Poľana**

DOTAZNÍK

Vážená pani, vážený pán,

dovoľujeme si Vás poprosiť o vyplnenie nasledujúceho dotazníka, ktorý je zameraný na hodnotenie kvality života na území Biosférickej rezervácie Poľana [1], ktorá je súčasťou UNESCO Programu Človek a biosféra. Výsledky výskumu budú slúžiť ako podklad pre vypracovanie stratégie rozvoja tohto územia.

Za čas, ktorý venujete vyplneniu dotazníka, Vám vopred veľmi pekne ďakujeme.

Za výskumný tím projektu APVV [2],

Katarína Vitálišová

Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja

Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

katarina.vitalisova@umb.sk

[1] Biosférickú rezerváciu tvoria územia v rámci obcí a miest: Detva; Hriňová; Dúbravy; Očová; Hrochoť; Poniky; Strelníky; Lubietová; Hronec; Čierny Balog; Sihla; Valaská; Povrazník; Kriváň; Korytárky; Víglaš; Čerín; Osrblie; Lom nad Rimavicou.

[2] Prieskum je súčasťou projektu APVV-20-0108 Implementácia Agendy 2030 prostredníctvom biosférických rezervácií.

1. Viete o tom, že žijete v Biosférickej rezervácii Poľana?

☐ Áno

☐ Nie

2. Čo Vám prvé napadne, keď počujete spojenie Biosférická rezervácia Poľana?

3. Skutočnosť, že žijete v biosférickej rezervácii, považujete za:

☐ prínos a pozitívnu vec

☐ negatívnu skutočnosť

☐ neviem

4. Čo vnímate ako najväčší problém v rozvoji územia Biosférickej rezervácie Poľana?

5. Čo vnímate ako najväčšiu výhodu života v Biosférickej rezervácii Poľana?

6. Viete o tom, že Biosférická rezervácia Poľana patrí medzi lokality UNESCO?

☐ Áno

☐ Nie

7. Počuli ste už o UNESCO Programe Človek a biosféra?

☐ Áno

☐ Nie

8. Bývate:

☐ vo vlastnej nehnuteľnosti

☐ v prenájme

☐ v tzv. viacgeneračnej nehnuteľnosti (napr. s rodičmi)

Ide o:

☐ byt v bytovom dome

☐ rodinný dom v obci/meste

☐ usadlosť na lazoch

☐ farma

☐ iné:.....

9. Ako hodnotíte jednotlivé oblasti života v území Biosférickej rezervácie Poľana?

	spokojný	skôr spokojný	ani spokojný, ani nespokojný	skôr nespokojný	nespokojný	neviem sa vyjadriť, nevyužívam	Ak ste uviedli, že ste nespokojný, napíšte prečo?
Pracovné príležitosti							
Možnosti podnikania							
Nákupné možnosti							
Zachovávanie tradícií, remesiel, folklóru							
Kultúrne vyžitie							
Verejné stravovanie							
Športové možnosti							
Sociálne služby							
Zdravotnícke služby							
Možnosti vzdelávania							
Programy v oblasti ochrany životného prostredia a prírody							
Lekáreň							
Bankomat							
Verejné priestranstvá a zeleň							
Medziľudské vzťahy							
Separáciu odpadu							
Vzťahy starousadlíkov s novousadlíkmi							
Angažovanosť obyvateľov vo verejnom živote							
Možnosti pre bývanie, výstavbu domov, bytov							
Možnosti poznávania prírody (náučné chodníky, tabule a pod.)							

	spokojný	skôr spokojný	ani spokojný, ani nespokojný	skôr nespokojný	nespokojný	neviem sa vyjadriť, nevyužívam	Ak ste uviedli, že ste nespokojný, napíšte prečo?
Možnosti agroturistiky							
Využívanie obnoviteľných zdrojov energie							
Ochrana kultúrno-historických pamiatok							
Práca volených predstaviteľov miest a obcí							
Informácie o dianí v území							
Spolupráca aktérov v území							
Bezpečnosť							
Kvalita ciest a chodníkov							
Kvalita internetového pokrytia							
Frekvencia spojov medzi obcami a do miest							
Dostupnosť územia autobusom							
Dostupnosť územia vlakom							
Kvalita životného prostredia							
Opatrenia zamerané na ochranu životného prostredia a prírody							
Organizácia tradičných podujatí (Vianoce, fašiangy, víťanie jari,...)							
Organizácia nových podujatí							
Propagácia regiónu							
Informácie o prírodných a kultúrno-historických hodnotách územia							

10. Čo vnímate ako priority rozvoja v území Biosférickej rezervácie Poľana? (označte 3 najdôležitejšie)

- ☐ rekonštrukcia ciest a chodníkov
- ☐ rekonštrukcia vodovodných a kanalizačných systémov
- ☐ bytová výstavba s ohľadom na únosnosť územia
- ☐ rozvoj zdravotných služieb
- ☐ rozvoj služieb v oblasti vzdelávania a výchovy
- ☐ rozvoj sociálnych služieb
- ☐ spoločenský a kultúrny život
- ☐ budovanie športovísk

- ☐ ochrana životného prostredia
☐ podpora zamestnanosti v poľnohospodárstve
☐ podpora zamestnanosti v tradičných remeslách charakteristických pre toto územie
☐ rozvoj cestovného ruchu
☐ budovanie cyklotrás
☐ iné:

11. Odkiaľ čerpáte informácie o biosférickej rezervácii (označte aj viac odpovedí):

- ☐ webové stránky miest, obcí
- ☐ webová stránka chránenej krajinnej oblasti/ národného parku
- ☐ osobné stretnutia so zamestnancami biosférickej rezervácie
- ☐ z miestnych médií (noviny, rozhlas, televízia)
- ☐ z celoštátnych médií (noviny, rozhlas, televízia)
- ☐ z organizovaných akcií biosférickej rezervácie
- ☐ sociálne siete miest, obcí
- ☐ sociálna sieť chránenej krajinnej oblasti/národného parku
- ☐ úradné tabule v obciach/mestách
- ☐ od známych a rodiny
- ☐ od starostu a poslancov
- ☐ iné:.....

12. Ako vnímate rozvoj cestovného ruchu?

- ☐ turisti/návštevníci sú pre nás prínosom
- ☐ turisti spôsobujú problémy
- ☐ je tu málo turistov/návštevníkov
- ☐ je tu veľa turistov/návštevníkov
- ☐ nesledujem to, je mi to jedno

13. Aký je Váš najvyužívanejší spôsob mobility v území?

- ☐ autom ☐ autobusová doprava ☐ pešo
☐ železničná doprava ☐ bicyklom ☐ iné:

14. Koľko rokov bývate v obci?

15. Vo Vašej domácnosti využívate:

- **zdroj vody:**
☐ obecný vodovod ☐ vlastná studňa ☐ iné:.....
- **spôsob kúrenia:**
☐ plynové kúrenie ☐ elektrické
☐ tuhé palivá (drevo, drevné peletky, uhlie ...) ☐ iné:.....
- **alternatívne zdroje energie:**
☐ fotovoltaické panely ☐ solárne kolektory ☐ geotermálna energia
☐ tepelné čerpadlo ☐ iné:
- **riešenie odpadových vôd:**
☐ verejná kanalizácia ☐ malá domová čistiareň ☐ vodotesná žumpa
☐ koreňová čistiareň ☐ iné:
- **bazén** ☐ áno ☐ nie

16. Existenciu Chránenej krajinej oblasti Poľana vnímate ako:

- ☐ bariéru rozvoja územia
☐ príležitosť pre rozvoj územia
☐ neviem sa vyjadriť

Prosím, odôvodnite Vašu odpoveď:.....

17. Viete o tom, že Biosférickú rezerváciu Poľana manažuje Koordinačná rada BR Poľana, ktorá je zložená z dôležitých zainteresovaných skupín z regiónu?

- ☐ Áno ☐ Nie

18. Poznáte stanovy a ciele Koordinačnej rady BR Poľana?

- ☐ Áno ☐ Nie

19. Chceli by ste sa stať členom Koordinačnej rady BR Poľana?

- ☐ Áno (uveďte prosím na Vás kontakt):
☐ Nie

20. Pohlavie: ☐ Žena ☐ Muž

21. Vek:

- ☐ < 18 ☐ 30 – 49
☐ 19 – 29 ☐ 50 – 59
☐ 60 +

22. Koľko osôb žije vo Vašej domácnosti ?

23. Dosiahnuté vzdelanie:

- ☐ bez základného vzdelania ☐ základné
☐ stredoškolské vzdelanie ☐ úplné stredoškolské vzdelanie
☐ vysokoškolské

24. Ste:

- ☐ zamestnaný/á
☐ SZČO
☐ študent/študentka
☐ nezamestnaný/á
☐ dôchodca/dôchodkyňa
☐ na otcovskej/materej/rodičovskej dovolenke

Ak ste SZČO, alebo zamestnaný, uveďte v akom odvetví:

- ☐ priemysel
☐ poľnohospodárstvo
☐ lesné hospodárstvo
☐ stavebníctvo
☐ ostatné výrobné odvetvia (nákup, nákladná doprava, a pod.)
☐ ostatné nevýrobné odvetvia (napr. školstvo, sociálne služby, zdravotníctvo a pod.)

25. Bývate, príp. pracujete v obci alebo meste:

- ☐ Detva
- ☐ Hriňová
- ☐ Dúbravy
- ☐ Očová
- ☐ Hrochot'
- ☐ Poniky
- ☐ Strelníky
- ☐ Lubietová
- ☐ Hronec
- ☐ Čierny Balog
- ☐ Sihla
- ☐ Valaská
- ☐ Povrazník
- ☐ Kriváň
- ☐ Korytárky
- ☐ Vígl'aš
- ☐ Čerín
- ☐ Osrblie
- ☐ Lom nad Rimavicou
- ☐ Iná obec mimo hraníc

Príloha 2 Prehľad doplnených SWOT analýz potenciálu Biosférickej rezervácie Poľana

Tabuľka 15 SWOT analýza prírodno-geografického potenciálu s výsledkom expertného bodovania, s doplnením hodnotenia oblastí kvality života miestnymi obyvateľmi

Silné stránky	EB	Slabé stránky	EB
Pestrosť a druhové bohatstvo fauny	1,9	Premnoženie vybraných druhov zvierat (medveď hnedý)	-0,9
Jedinečné povrchové tvary v území	1,8	Nadmerná exploatácia prírodných zdrojov	-0,5
Rozmanitá topografia územia	1,7		
Rozmanitý lesný systém	1,7	Strata prirodzenej symbiózy (človek a príroda, zníženie trávnatého porastu, zmena prirodzeného zloženia biotopov)	-0,3
Množstvo významných druhov živočíchov	1,7		
Kvalita životného prostredia	0,6	Znečistenie vôd	-0,3
Možnosti agroturistiky	0,4		
Možnosti poznávania prírody (náučné chodníky, tabule a pod.)	0,4	Programy v oblasti ochrany životného prostredia a prírody	-0,04
Opatrenia zamerané na ochranu životného prostredia a prírody	0,2		
Príležitosti	EB	Ohrozenia	EB
Možnosti čerpania prostriedkov eurofondov v partnerstvách a pre spoločné rozvojové projekty	1,4	Zmena klímy	-1,3
Eko-formy rozvoja cestovného ruchu	1,3		
Nové postupy v starostlivosti o faunu a flóru a jej zachovanie	1	Poškodenie ekosystémov a biodiverzity negatívnym vplyvom ľudskej a zvieracej činnosti	-0,7
Zmena životného štýlu zameraná vo voľnom čase na vyhľadávanie pokoja, relaxu	0,8		

Zdroj: Vlastné spracovanie

Tabuľka 16 SWOT analýza socio-ekonomického potenciálu s výsledkom expertného bodovania, s doplnením hodnotenia oblastí kvality života miestnymi obyvateľmi

Silné stránky	EB	Slabé stránky	EB
Jedinečný folklór a etnografia	2	Nedostatočná propagácia územia	-1,1
Výnimočné potravinárske produkty	1,4		
Poľnohospodárske a lesnícke možnosti	1,2	Málo diverzifikovaná ponuka služieb	-1
Možnosti a podmienky pre turistiku a športové a relaxačné aktivity	1,2		
Lahká dostupnosť územia	0,6	Malá hodnota pripísaná titulu BR (nevyužitá príležitosť)	-0,9
Lekáreň	0,6		
Kvalita internetového pokrytia	0,5		-0,7

Nákupné možnosti	0,5	Zaniknutie tradičných poľnohospodárskych postupov poľnohospodárov a roľníkov v území	
Športové možnosti	0,4	Slabá obslužná infraštruktúra (reštaurácie, obchody, zdravotné služby, a pod.)	-0,7
Separáciu odpadu	0,4		
Verejné priestranstvá a zeleň	0,4	Dostupnosť územia vlakom	-0,4
Sociálne služby	0,3		
Dostupnosť územia autobusom	0,3	Bankomat	-0,4
Bezpečnosť	0,2		
Propagácia regiónu	0,2	Kvalita ciest a chodníkov	-0,3
Pracovné príležitosti	0,2		
Frekvencia spojov medzi obcami a do miest	0,2	Zdravotnícke služby	-0,2
Informácie o prírodných a kultúrno-historických hodnotách územia	0,2		
Možnosti podnikania	0,1	Verejné stravovanie	-0,2
Príležitosti	EB	Ohrozenia	EB
Možnosti čerpania prostriedkov eurofondov v partnerstvách a pre spoločné rozvojové projekty	1,4	Odliv mladej generácie	-1,4
Eko-formy rozvoja cestovného ruchu	1,1	Starnutie populácie	-1,3
Pôsobenie oblastných organizácií CR vhodných pre širšiu propagáciu územia a produktov	1	Chýbajúca podpora na národnej úrovni pre zachovanie takto etnologicky špecifických území	-1
		Vysoký nárast nákladov na živobytie, inflácia, rastúce ceny energií	-0,9
Dobudovanie dopravnej infraštruktúry VÚC a na národnej úrovni	0,9	Nezáujem mladej generácie o tradície, tradičné remeslá	-0,8

Zdroj: Vlastné spracovanie

Tabuľka 17 SWOT analýza socio-demografického potenciálu s výsledkom expertného bodovania, s doplnením hodnotenia oblastí kvality života miestnymi obyvateľmi

Silné stránky	EB	Slabé stránky	EB
Znalosti v tradičných postupoch vytvárania produktov miestnymi obyvateľmi	0,9	Odliv mladých obyvateľov z územia	-1,6
Zachovávanie tradícií, remesiel, folklóru	0,9		
Organizácia tradičných podujatí (Vianoce, fašiangy, víťanie jari,...)	0,7	Prevláda staršie obyvateľstvo	-1,2
Manuálne zručné obyvateľstvo	0,7		
Kultúrne vyžitie	0,5	Nízky počet pracovných príležitostí v území	-0,9
Nízka hustota osídlenia	0,4		
Ochrana kultúrno-historických pamiatok	0,3		-0,7

Podmienky a prostriedky pre vytvorenie nových pracovných miest	0,3	Strata záujmu o tradičné remeslá a chýbajúca generačná výmena	
Organizácia nových podujatí	0,2	Možnosti pre bývanie, výstavbu domov, bytov	-0,1
Vzťahy starousadlíkov s novousadlíkmi	0,2		
Medziľudské vzťahy	0,2		
Príležitosti	EB	Ohrozenia	EB
Možnosti čerpania prostriedkov eurofondov v partnerstvách a pre spoločné rozvojové projekty	1,4	Konzumný spôsob života	-1,4
Sieťovanie subjektov vedúce k rozvoju partnerstiev	1,3		
Nové možnosti pracovných príležitostí prostredníctvom rozvoja ekoturizmu	1,3	Narastajúci podiel silver populácie	-1,1
Zvýšenie miery propagácie územia vedúce k zvýšeniu jeho integrity	1,1		
Rozvoj duálneho vzdelávania	0,8	Vysoký nárast nákladov na živobytie, inflácia, rastúce ceny energií	-0,8
Zmeny v preferenciách životného štýlu potenciálnych obyvateľov a jeho propagácia	0,7		

Zdroj: Vlastné spracovanie

Tabuľka 18 SWOT analýza inovačného potenciálu s výsledkom expertného bodovania, s doplnením hodnotenia oblastí kvality života miestnymi obyvateľmi

Silné stránky	EB	Slabé stránky	EB
Existencia a aktivity predstaviteľov CHKO Poľana a Koordinačnej rady BR Poľana	1,5	Nedostatočný záujem o BR	-1,4
Existencia a realizácia projektu APVV	1,2	Nedostatočná informovanosť stakeholderov	-0,7
Informácie o dianí v území	0,3	Prostriedky a podmienky pre výskum a inovácie v území	-0,1
Možnosti vzdelávania	0,2		
Práca volených predstaviteľov miest a obcí	0,2	Využívanie obnoviteľných zdrojov energie	-0,1
Spolupráca aktérov v území	0,2	Angažovanosť obyvateľov vo verejnom živote	-0,1
Príležitosti	EB	Ohrozenia	EB
Možnosti čerpania prostriedkov eurofondov v partnerstvách a pre spoločné rozvojové projekty	1,5	Nedostatočná finančná, kapacitná a legislatívna podpora BR	-1,7
Možnosti podpory vedy, výskumu, vzdelávania cez rôzne domáce a zahraničné grantové schémy	1,4		
Zvýšenie miery sieťovania stakeholderov a využívania výhod existencie Biosférickej rezervácie Poľana	1,2		

Zdroj: Vlastné spracovanie